Alfa
Klasik
No:047
2018

Voltaire

Candide

ALFA

5. BASKI

2876 | ALFA | KLASİK | 47

CANDIDE

VOLTAIRE (FRANÇOIS MARIE AROUET)
(21 Kasım 1694 - 30 Mayıs 1778)

Fransız Aydınlanma Çağı yazarı, tarihçisi ve düşünürü. Din ve ifade özgürlüğü üzerine yazılar yazmıştır. Hiciv tarzında yazdığı felsefi yazılarda Kilisenin dogmalarını eleştirir. Bir soyluya hakaret ettiği gerekçesiyle üç yıl boyunca İngiltere'ye sürgün edilir, burada hoşgörüyle karşılaşır ve bundan sonra hoşgörünün Fransa'da yerleşmesi için hiciv tarzında eserler vermeye başlar. İnsan hakları konusundaki düşünceleri Fransız Devrimi ve Aydınlanma hareketine büyük katkı sağlamıştır. Çok yönlü bir yazar olan Voltaire, aralarında oyun, roman, deneme, öykü ve şiir de bulunan iki binden fazla kitap ve risale yazmıştır. En önemli eserleri şunlardır: *Zadig*, *Candide*, *Micromégas*, *Babil Prensesi*, *Felsefe Sözlüğü*, İngiliz*ler Hakkında Felsefi Mektuplar*.

AYŞE MERAL

1995 yılında başladığı çevirmenlik mesleğini halen sürdürüyor.

Candide
© 2015, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kitap Editörü Melis Oflas
Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Alfa Grafik

ISBN 978-605-171-187-4
1. Basım: Kasım 2015
6. Basım: Temmuz 2022

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika No: 43949

Voltaire

Candide

Çeviren ve
Notlandıran
Ayşe Meral

ALFA | KLASİK

İÇİNDEKİLER

CANDIDE
ya da
İYİMSERLİK ÜZERİNE

Giriş, 9

Birinci Bölüm, 11
İkinci Bölüm, 15
Üçüncü Bölüm, 19
Dördüncü Bölüm, 23
Beşinci Bölüm, 28
Altıncı Bölüm, 33
Yedinci Bölüm, 36
Sekizinci Bölüm, 39
Dokuzuncu Bölüm, 44
Onuncu Bölüm, 47
On Birinci Bölüm, 51
On İkinci Bölüm, 57

On Üçüncü Bölüm, 63
On Dördüncü Bölüm, 67
On Beşinci Bölüm, 72
On Altıncı Bölüm, 76
On Yedinci Bölüm, 82
On Sekizinci Bölüm, 88
On Dokuzuncu Bölüm, 96
Yirminci Bölüm, 103
Yirmi Birinci Bölüm, 107
Yirmi İkinci Bölüm, 110
Yirmi Üçüncü Bölüm, 126
Yirmi Dördüncü Bölüm, 129
Yirmi Beşinci Bölüm, 136
Yirmi Altıncı Bölüm, 144
Yirmi Yedinci Bölüm, 149
Yirmi Sekizinci Bölüm, 155
Yirmi Dokuzuncu Bölüm, 159
Otuzuncu Bölüm, 161

CANDIDE*

ya da

İYİMSERLİK ÜZERİNE

---

* Candide özel isim değildir. Voltaire iyimserliği en iyi temsil eden isim ve sıfat olması bakımından bu adlandırmayı seçmiştir. Kelime anlamı "temiz yürekli, aşırı saf"tır.

GİRİŞ

Doktor Ralph'ın Almanca eserinden tercüme edilmiştir. 1759 yılında Minden'de vefat ettiğinde doktorun cebinde bulunan ekler de ilave edilmiştir.*

---

* Voltaire sansürü aşabilmek için eserini Alman bir doktorun tercümesi olarak göstermiştir. İlginç olansa, kitap basıldığında çok tutup ona atfedildiğinde, Voltaire bunu inkâr eder ve yazışmalarından birinde şöyle der: "Böyle saçma bir metni bana atfetmek için delirmiş olmak gerekir."

BİRİNCİ BÖLÜM

CANDIDE GÜZEL BİR ŞATODA NASIL BÜYÜTÜLDÜ VE ORADAN NASIL KOVULDU

Vestfalya adında bir ülkede Baron Thunder-ten-Tronckh'un şatosunda, doğanın yumuşak huylar bahşettiği bir delikanlı vardı. Görünüşü ruhunun habercisiydi. Sade bir zekâsı ve doğru sayılacak bir akıl yürütme yeteneği vardı; sanırım bu nedenle ona Candide adı verilmişti. Şatodaki eski hizmetçiler bu gencin, Mösyö Baron'un kız kardeşinin ve komşuları olan soylu bir beyefendinin oğlu olduğundan kuşkulanıyorlardı. Anlatılanlara göre genç kadının bu beyefendiyle evlenmemesinin nedeni, beyefendinin soyluluğunu ispatlamak için atalarının soyağacında yalnızca yetmiş birinci göbeğe kadar çıkabilmesi ve soyağacının geri kalan kısmının zamanın adaletsizliğiyle kaybolup gitmiş olmasıydı.

Mösyö Baron Vestfalya'nın en güçlü derebeylerinden biriydi, çünkü şatosunun bir kapısı ve pencereleri vardı. Hatta büyük kabul salonu güzel bir duvar halısıyla süslenmişti. Kümesindeki tüm av köpekleri gerektiğinde bir sürü oluşturur, seyisleri atlı uşak olurdu; köyün papaz yardımcısı da özel papazıydı. Herkes ona Beyefendi Hazretleri derdi ve hikâyeler anlattığında da gülerdi.

Yaklaşık yüz elli kilo olan Madam Baron, görünümünden dolayı çok büyük saygı görürdü ve onu daha da saygın kılan bir asaletle konuklarını ağırlardı. On yedi yaşındaki kızı Cunégonde al yanaklı, tazecik, etine dolgun ve iştah kabartıcıydı. Baronun oğlu her haliyle babasına layık bir oğuldu. Öğretmenleri olan Pangloss sözü geçen birisiydi ve küçük Candide yaşının ve kişiliğinin getirdiği tüm iyi niyetiyle derslerini dinlerdi.

Pangloss, mâba'det tabia-i-ve'l-ilahiyat-ı-ve'l-kainat-ı-ve'l-dangalakiye-i ilimlerini* öğretiyordu. Nedensiz sonuç olmadığını, olabilecek en iyi dünyada Baron Hazretlerinin şatosunun şatoların en güzeli ve Madam Baron'un olabilecek en iyi baron hanım olduğunu muhteşem bir şekilde kanıtlardı.

"Hiçbir şeyin başka türlü olamayacağı ispatlanmıştır," derdi, "Çünkü her şey bir gayeye göre yapıldığından dolayı ister istemez en iyi gaye için yapılmıştır. Şuna dikkat edin ki burunlar gözlük takmak

---

* "Métaphysico-Théologo-Cosmolonigologie"yi Osmanlıca karşılıklarını vermeye çalışarak çevirdik. Bu Voltaire'in uydurduğu bir isimdir.

için varlar, bu yüzden gözlüklerimiz var. Bacaklar da açıkça pantolon giymek için yapılmışlar ve bizim de pantolonlarımız var. Taşlar yontulup şato yapmak için oluşmuşlar, bu nedenle de Beyefendi Hazretlerinin çok güzel bir şatosu var; ülkenin en büyük baronu en güzel yerde oturmalı; domuzlar da yenmek için yapıldıklarından, yıl boyu domuz yeriz. Dolayısıyla her şeyin iyi olduğunu ileri sürenler saçmalamışlar; çünkü her şey olabileceği en iyi şekilde denmeliydi."

Candide dikkatlice dinliyordu ve söylenenlere safça inanıyordu. Çünkü ne kadar söyleyecek cesareti kendinde bulamasa da, Cunégonde hanımefendiyi çok güzel buluyordu. Böylece en büyük mutluluğun Baron Thunder-ten-Tronckh olarak doğmak, ikinci mutluluğun Matmazel Cunégonde olmak, üçüncü mutluluğun onu her gün görebilmek ve dördüncü mutluluğun ülkenin ve dolayısıyla tüm dünyanın en büyük filozofu Pangloss üstadı dinlemek olduğu sonucuna varmıştı.

Bir gün Cunégonde şatonun yakınlarında, bahçe adı verilen küçük koruda gezinirken Doktor Pangloss'u çalıların arasında annesinin uysal, güzel, esmer oda hizmetçisine deneysel fizik dersi verirken gördü. Matmazel Cunégonde bilime çok yatkın olduğundan tanık olduğu tekrarlanan deneyleri soluk almadan gözlemledi; doktorun yeterli nedenini*

---

* Bütün olumsal gerçeklerin bağlı olduğu Leibnizci ilke. Evrendeki her şey birbiriyle zorunlu bir ilişki içinde olduğundan her şey bir nedenin sonucu olarak var olur ve nedensiz hiçbir sonuç yoktur.

açıkça gördü ve heyecanlı, düşüncelere dalmış olarak, genç Candide'in ve kendisinin yeter nedenini düşünerek bilgili olma arzusuyla eve döndü.

Şatoya dönerken Candide'e rastladı ve yüzü kızardı; Candide'in de yüzü kızardı. Kız kısık bir sesle ona merhaba dedi ve Candide ne dediğini bilmeden onunla konuştu. Ertesi gün, akşam yemeğinden sonra, herkes masadan ayrılırken Cunégonde ve Candide bir paravananın arkasında buluştular; Cunégonde mendilini yere düşürmüş gibi yaptı, Candide mendili yerden aldı, kız masumca elini tuttu, genç oğlan masumca genç hanımefendinin elini coşkulu, duygulu ve özel bir incelikle öptü; dudakları birleşti, bakışları alevlendi, dizleri titredi ve elleri şaşırdı. Baron Thunder-ten-Tronckh paravananın yanından geçerken bu neden ve sonucu görünce Candide'in kıçına tekmeyi basıp onu şatodan kovdu; Cunégonde bayıldı; kendine gelir gelmez Madam Baron'dan bir tokat yedi. Olabilecek şatoların en güzel ve en hoşunda her şey altüst oldu.

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARLAR ARASINDA CANDIDE'İN BAŞINA GELENLER

Yeryüzü cennetinden kovulan Candide ağlayarak, gözlerini göğe dikip ardından en güzel baron kızını saklayan şatoların en güzeline çevirerek nereye gittiğini bilmeden uzun süre yürüdü. Akşam yemeği yemeden tarlanın ortasına, iki sapan izi arasına yattı; lapa lapa kar yağıyordu. Ertesi gün soğuktan donmuş olan Candide Valdberghoff–trarbk–dikdorff adındaki komşu şehre kadar parasız, açlıktan ölmüş ve bitkin halde yürüdü. Boynu bükük bir meyhanenin önünde durdu. Mavi elbiseli iki adam* onu fark etti:

— Dostum, işte tam aradığımız özelliklere ve boya sahip genç bir adam.

Candide'e doğru ilerlediler ve nezaketle onu yemeğe davet ettiler.

---

* Prusya ordusu için asker toplayan kişiler.

— Beyler, dedi Candide büyüleyici bir alçakgönüllülükle, beni çok onurlandırdınız, ancak bana düşecek payı ödeyecek param yok.

— Aman beyefendi, sizin görünüşünüzdeki ve sizin özelliklerinizdeki insanlar asla para ödemezler; boyunuz beş kadem beş parmak değil mi?

— Evet, beyler, benim boyum o kadar, dedi Candide ve reverans yaptı.

— Beyefendi, lütfen masaya geçelim, hem masraflarınızı karşılarız hem de sizin gibi bir insanın asla parasız kalmasına izin vermeyiz; insanlar birbirlerine yardım etmek için yaratıldılar.

— Haklısınız, dedi Candide, Mösyö Pangloss'un her zaman söylediği şey bu ve her şeyin olabileceği en iyi şekilde olduğunu görüyorum.

Birkaç eküyü* kabul etmesi için ısrar ettiler, Candide ekülerin karşılığında bir senet imzalamak istedi, ama isteği kabul edilmedi ve masaya geçildi:

— Siz de büyük bir sevgi beslemiyor musunuz...

— Ah! Evet, Matmazel Cunégonde'a büyük bir sevgi besliyorum, diye cevap verdi Candide.

— Hayır, dedi beyefendilerden biri, sizin de Bulgar kralına büyük bir sevgi besleyip beslemediğinizi soruyoruz?

— Kesinlikle hayır, onu hiç görmedim ki, dedi Candide.

---

* Ortaçağda 1263 yılında ilk kez Fransa kralı IX. Louis tarafından basılan ve modern dönemlere kadar kullanılmış olan eski bir para. İlk önce altın, ardından gümüş olarak basılmıştır.

— Nasıl yani? O kralların en tatlısıdır. Onun şerefine içmeli.

— Peki beyler, seve seve, dedi Candide ve içti.

— Bu kadar yeterli, dendi, artık Bulgarların* desteği, yardımcısı, savunucusu ve kahramanısınız; şansınız döndü ve şan şeref artık sizin.

Derhal ayaklarına zincir vuruldu ve alaya götürüldü. Sağa, ardından sola döndürdüler, tüfeği astırdılar, indirttiler, yere yatırıp ateş açtırdılar, ayak değiştirttiler ve otuz sopa vurdular†. Ertesi gün talimlerde biraz daha iyiydi ve yalnızca yirmi sopa yedi; bir sonraki gün on sopa yedi ve silah arkadaşları onu olağanüstü buldular.

Hâlâ şaşkın olan Candide nasıl kahraman olduğunu henüz çözememişti. Bir bahar sabahı gezmeye karar verdi ve dilediğince bacaklarını kullanmanın hayvan türü gibi insan türünün de bir imtiyazı olduğuna inanarak dümdüz ilerlemeye koyuldu. Henüz iki fersah gitmemişti ki, altı kademlik dört kahraman ona yetişip bağladılar ve bir zindana attılar. Yönetmelik uyarınca bütün alaydan otuz altı kez sopa yemeyi mi yoksa kafasına aynı anda on iki kurşun yemeyi mi tercih ettiği soruldu. İradelerin özgür olduğunu söylese de, ne onu ne bunu istediğini ileri sürse de bir seçim yapmak zorunda kaldı: Özgürlük adı verilen Tanrı lütfundan dolayı otuz altı sopa yemeye razı geldi; alay iki kez üstünden

---

* Bulgarlar burada Prusyalılardır.

† Prusya ordusunda askerler hapse atılmazdı; sağlığa daha az zararlı olduğu ve morali daha az bozduğu düşünülen *schalgue* (dayak) uygulanırdı.

geçti. Alayda iki bin kişi vardı, bu da dört bin sopa demekti, öyle ki boynundan kalçasına kadar adaleleri ve sinirleri ortaya çıktı. Üçüncü dayak sırasına geçilecekti ki, artık acıya dayanamayan Candide kafasının kırılmasını rica etti. Bu ricası kabul edildi; gözleri bağlandı ve diz çöktürüldü. Tam o sırada Bulgar kralı oradan geçiyordu, işkence gören gencin suçunu sordu; kral* bir dâhi olduğu için Candide hakkında öğrendiklerinden onun metafizikçi olduğunu ve dünya işlerinden hiç anlamadığını anladı; bütün gazetelerde ve asırlar boyunca kutlanacak olan bir merhametle onu bağışladı. İyi kalpli bir cerrah, Dioscorides'in öğrettiği yumuşatıcı merhemlerle Candide'i üç haftada iyileştirdi. Bulgar kralı Abarların† kralına karşı savaş açtığında Candide'in derisinin bir kısmı oluşmaya başlamıştı ve artık yürüyebilir haldeydi.

---

* Prusya kralı II. Friedrick'e gönderme yapılmakta. Filozof kral olmayı arzulayan ve Prusya'nın önde gelen ülkeler arasında yer almasını sağlayan Büyük Friedrick, aydınlanma çağının ve özellikle de Voltaire'in hayranlarındandı. Immanuel Kant'ı Prusya'ya davet etmiş ve çalışmalarını orada sürdürmesini sağlamıştır. İki kez Voltaire'le görüştü. İlk zamanlar Aydınlanma'yı savunduğu için alkışlansa da, daha sonra zorba bir devlet yapısını benimsediği için sevilmeyen bir hükümdar haline gelmiştir.

† Burada Abarlar Fransızlar oluyor. *Candide* Yedi Yıl Savaşları döneminde kaleme alınmıştı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANDIDE BULGARLARDAN NASIL KAÇTI VE NELER OLDU

Bu iki ordu kadar güzel, çevik, parlak ve düzenli bir şey yoktu. Trompetler, fifreler, obualar, tamburlar, toplar öyle bir ahenk oluşturuyordu ki, cehennemde bile böylesi hiç duyulmamıştır. Toplar ilk başta her iki taraftan yaklaşık altı bin kişiyi devirdi; ardından alaybozanlı piyadelerin yaylım ateşi dünyaların en iyisinin üzerini hastalık gibi saran yaklaşık on bin namussuzu alıp götürdü. Süngüler de birkaç bin kişinin ölmesi için yeterli neden oluşturdular. Hepsinin toplamı otuz bin kadardı. Bir filozof gibi titreyen Candide, bu kahramanca kasaplık boyunca elinden geldiğince iyi saklanmaya çalıştı.

Sonunda iki kral kendi ordugâhında *Te Deum* ilahisini söyletirken, Candide nedenler ve sonuçları hakkında başka bir yerde akıl yürütmeye karar

verdi. Bir sürü ölü ve ölmek üzere olan insanın üzerinden geçti ve komşu bir köye ulaştı. Köy kül olmuştu; Bulgarların kamu hakları yasasına uygun olarak yaktıkları bir Abar köyüydü. Burada kalbura çevrilmiş yaşlılar, kanlı memelerini çocuklarına vermiş boğazı kesilmiş kadınların ölümünü seyrediyorlardı; biraz ötede birkaç kahramanın doğal ihtiyaçlarını giderip karınlarını deştiği kızlar son nefeslerini veriyordu; yarı yanmış başkaları canlarının alınması için çığlık atıyorlardı. Kesilmiş bacak ve kolların yanında beyinler yerlere dağılmıştı.

Candide olabildiğince hızlı başka bir köye kaçtı: Bulgarlara ait bir köydü burası ve Abar kahramanları da o köye aynısını yapmıştı. Hâlâ kımıldayan uzuvlar üzerinde yürüyerek veya harabeler arasından geçerek, heybesinde birkaç erzak taşıyan ve Matmazel Cunégonde'u asla unutmayan Candide sonunda savaş sahnesinin dışına ulaştı. Hollanda'ya vardığında erzakı bitmişti; fakat bu ülkede herkesin zengin ve Hıristiyan olduğunu duymuştu ve Matmazel Cunégonde'un güzel gözlerinden dolayı kovulmadan önce Mösyö Baron'un şatosunda gördüğü muamele kadar iyi bir muamele göreceğinden şüphe etmemişti.

Birkaç ciddi kişiden sadaka istedi, fakat bu kişiler bu mesleğe devam ederse tez zamanda yaşamayı öğrenmesi için onu hapse attıracaklarını söylediler.

Ardından bir saat boyunca kalabalık bir mecliste yardımseverlik hakkında konuşma yapan bir

adama* seslendi. Ona ters ters bakan bu hatip şöyle dedi:

— Burada ne işiniz var? Doğru nedenler için mi buradasınız?

— Nedensiz sonuç olmaz, diye cevap verdi alçakgönüllülükle Candide, her şey mutlaka birbirine bağlıdır ve en iyi şekilde tanzim edilmişti. Matmazel Cunégonde'un yanından kovulmam, dayak yemem gerekti ve ekmeğimi kazanana kadar sizden istememem gerek; bütün bunlar başka türlü olamazdı.

— Dostum, dedi hatip, Papa'nın aynı zamanda Deccal† olması mümkün mü?

— Bunu şu ana kadar hiç duymamıştım, diye cevap verdi Candide, ama öyle olsa da olmasa da, ekmeğe ihtiyacım var.

— Ekmek yemeyi hak etmiyorsun, dedi adam; git şerefsiz, git sefil seni, hayatın boyunca bir daha bana yaklaşma.

Başını pencereden çıkaran hatibin karısı Papa'nın Deccal olmasından kuşku duyan adamı gördü ve anında üzerine bir kap dolusu ... attı. Tanrım! Dinde bağnazlık hanımlarda ne büyük aşırılıklara varabiliyordu!

Vaftiz olmamış bir adam, Jacques adında iyi kalpli bir Anabaptist‡, kardeşlerinden birine, iki ayak üzerinde duran kanatsız ve ruhu olan bir varlığa nasıl acımasızca ve iğrenç bir şekilde dav-

---

* Protestan papaz.

† Kıyametten önce gelip insanları dinden saptıracağına inanılan varlık.

‡ Radikal reform yanlısı Hıristiyan.

ranıldığını gördü; onu evine götürüp temizledi, ardından ona ekmek ve bira verdi, iki Florin* hediye etti ve hatta Hollanda'da imal edilen İran kumaşları üreten fabrikasında çalışmayı öğretmek istedi. Önünde eğilen Candide şöyle haykırdı:

— Üstat Pangloss bana söylemişti, bu dünyada her şey olabileceği kadar iyi. Çünkü siyah paltolu adamın ve eşinin duygusuzluğu kadar sizin aşırı iyiliğiniz beni çok duygulandırdı.

Ertesi gün gezerken her yeri sivilcelerle kaplı, gözleri ölmüş gibi, burnunun ucu kemirilmiş, ağzı yamuk, dişleri siyah, boğazdan konuşan ve her çabasında bir diş tüküren şiddetli bir öksürüğe tutulmuş bir dilenciye rastladı.

---

* Florin, ilk başta altın olarak basılmış çeşitli Avrupa paralarına verilen isimdir. İlk kez Floransa'da basıldığı için Florin adını almıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CANDIDE ESKİ FELSEFE HOCASI DOKTOR PANGLOSS'LA NASIL KARŞILAŞTI VE NELER OLDU

Korkudan çok merhamet duyan Candide, bu korkunç görünümlü baldırı çıplağa dürüst Anabaptist Jacques'tan aldığı iki Florin'i verdi. Hayalet gözlerini ona dikti, gözyaşları döktü ve boynuna sarıldı. Korkan Candide geri adım attı.

— Ah! dedi zavallılardan biri diğerine. Sevgili Pangloss'unuzu tanıyamadınız mı yoksa?

— Neler işitiyorum? dedi Candide. Siz, sevgili üstadım! Siz, böyle berbat bir durumda! Başınıza ne tür bir felaket geldi? Neden şatoların en güzelinde değilsiniz? Kızların incisi, doğa harikası Matmazel Cunégonde'a neler oldu?

— Artık dayanamıyorum, dedi Pangloss.

Candide onu derhal Anabaptist'in ahırına götü-

rüp biraz ekmek yedirtti; Pangloss kendini toparladıktan sonra Candide sözüne şöyle devam etti:

— Peki! Cunégonde nasıl?

— Öldü, diye cevap verdi diğeri.

Candide bu sözleri işitir işitmez bayıldı; tesadüfen ahırda bulunan kötü bir sirkeyi koklatarak dostu onu kendine getirdi. Candide gözlerini açtı.

— Cunégonde öldü! Ah! Dünyaların en iyisi neredesin? Hangi hastalıktan vefat etti? Beyefendi babasının tekmelerle beni şatodan kovduğu için mi?

— Hayır, dedi Pangloss; ne kadar ırza geçilebiliyorsa o kadar ırzına geçtikten sonra Bulgar askerleri tarafından karnı deşildi; onu korumak isteyen Mösyö Baron'un kafasını da kırdılar; Madam Baron doğrandı; zavallı öğrencim, ablasıyla aynı muameleyi gördü; şatoya gelince, taş üstünde taş bırakmadılar, tek bir ambar, tek bir koyun, tek bir ördek, tek bir ağaç kurtulamadı. Ama öcümüz alındı, çünkü Abarlar, Bulgar bir derebeyine ait komşu bir baronlukta aynı şeyleri yaptılar.

Bunları işittiğinde Candide tekrar bayıldı; fakat kendine geldiğinde ve söylemesi gereken her şeyi söyledikten sonra nedeni, sonucu ve Pangloss'u bu kadar berbat bir duruma getiren yeterli nedeni sordu.

— Maalesef, dedi adam, sebebi aşktır; aşk, insan türünün tesellicisi, evrenin koruyucusu, bütün duygulu varlıkların ruhu sevgili aşk.

— Maalesef! dedi Candide, ben de onu tattım, bu aşkı, kalplerin hükümdarını, ruhumuzun o ru-

hunu; bir öpücük ve kıçıma yirmi tekmeye mal oldu. Nasıl oldu da bu hoş neden sizde bu kadar korkunç bir etki yarattı?

Pangloss şu sözlerle cevap verdi:

— Sevgili Candide'im! Yüce Madam Baron'un güzel hizmetçisi Paquette'i biliyordunuz; onun kolları arasında cennetin lezzetlerini tattım, onlar da beni yiyip bitiren bu cehennem azaplarını meydana getirdi; o da bu dertten muzdaripti, belki de bu dertten öldü. Paquette derdin kaynağına dek ulaşan çok bilgili bir Cordelier rahibinden almıştı bu hediyeyi*; çünkü o da onu yaşlı bir kontesten almış, ona da bir süvari yüzbaşısı vermiş, ona da bir markiz vermiş, ona da bir şövalye yardımcısı vermiş, şövalye yardımcısına da bir Cizvit vermiş, o da rahipliğe yeni girdiğinde doğrudan Kristof Kolomb'un arkadaşlarından birinden almıştı.† Bense, bunu kimselere vermem, çünkü ölüyorum.

— Ey Pangloss! diye haykırdı Candide. Bu çok tuhaf bir soyağacı oldu! Bunun kaynağı şeytan değil midir?

— Hiç de öyle değil, diye cevap verdi bu büyük zat; dünyaların en iyisinde bu vazgeçilmez bir şeydi, gerekli bir karışımdı; çünkü Kolomb üremenin kaynağını zehirleyen, hatta çoğu zaman üremeye

---

* Frengi hastalığı.

† Voltaire iki nedenden dolayı frengi hastalığının Amerika'dan geldiğini düşünmekteydi. Birincisi on altıncı yüzyıl yazar ve hekimlerinin bu hastalık hakkında bolca yazı yazması, ikincisi eski yazarların hiçbirinin bu hastalıktan bahsetmemesiydi.

engel olan ve açıkçası doğanın asıl amacına ters düşen bu hastalığa Amerika'nın bir adasında maruz kalmasaydı, elimizde ne çikolata ne de kırmız böceği olurdu; şunu da fark etmek gerekir ki bugüne kadar bizim kıtamızda bu hastalık tıpkı ihtilaflar gibi bize özgüdür. Türkler, Kızılderililer, İranlılar, Çinliler, Siyamlılar, Japonlar henüz onu bilmiyorlar; fakat birkaç asır sonra onu öğrenmeleri için yeter neden olacaktır. Bu gerçekleşene kadar, bizler arasında ve özellikle de devletin kaderine karar veren efendi ve namuslu paralı askerlerden oluşan bu büyük ordularda bu hastalık müthiş bir gelişme gösterdi; otuz bin insanın eşit sayıda bir orduya karşı düzenli savaş halinde savaştığı her iki tarafta yirmi bin frengili olduğunu söyleyebiliriz.

— Bu hayranlık verici, ama sizi iyileştirmek lazım, dedi Candide.

— Bunu nasıl yapacağım? dedi Pangloss. Dostum cebimde tek bir kuruş bile yok; bu yeryüzünde para ödemeden ya da sizin yerinize para ödeyecek birisi olmadan kan aldırılamayacağı gibi tenkiye de yapılamaz.

Bu son konuşma Candide'i harekete geçirdi; hayırsever Anabaptisti Jacques'ın ayaklarına kapandı ve dostunun durumunu öyle etkileyici bir şekilde tasvir etti ki adamcağız Pangloss'u yanına almakta tereddüt etmedi; kendi cebinden ödeyerek Pangloss'u iyileştirdi. Tedavi olurken Pangloss sadece bir gözüyle bir kulağını yitirdi. Güzel yazıyor ve aritmetiği çok iyi biliyordu. Anabaptist Jacques

defterlerini tutma işini ona verdi. İki ay sonra ticaret işlerinden dolayı Lizbon'a gitmek zorunda kaldığı için iki filozofunu da gemisine aldı. Pangloss her şeyin nasıl da olabildiğince iyi olduğunu anlattı. Jacques ise onunla hemfikir değildi. Şöyle diyordu:

— İnsanların biraz olsun doğayı bozmuş olmaları gerek, çünkü kurt olarak doğmadılar ama kurt oluverdiler. Tanrı onlara ne yirmi dörtlük top ne de süngü verdi, oysa onlar öldürmek için top ve süngü yaptılar. Buna iflas edenleri ve alacaklıları korkutmak için iflas edenlerin mallarına el koyan adaleti de ekleyebilirim.

— Bunların hepsi kaçınılmazdı, diye cevap verdi tek gözlü doktor, zaten bireysel mutsuzluklar genel iyilikleri oluşturur, öyle ki ne kadar çok mutsuz birey varsa her şey o kadar iyidir.

Bunları anlatırken hava kararardı, dünyanın dört bir yanından rüzgârlar esmeye başladı ve gemi Lizbon limanının açıklarında en korkunç fırtınaya yakalandı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

FIRTINA, GEMİNİN BATMASI, DEPREM VE PANGLOSS'UN, CANDIDE'İN VE ANABAPTİST JACQUES'IN BAŞINA GELENLER

Yolcuların yarısı, geminin sağa sola yalpalanmasının sinirler ve tüm hisler üzerindeki etkisiyle akla hayale gelmez kaygılarla zayıflamış halde son nefeslerini vermeye hazır olduklarından fırtınanın oluşturduğu tehlikelerden endişelenecek güçleri kalmamıştı. Diğer yarısıysa çığlıklar atıp dualar ediyordu; yelkenler yırtılmış, direkler kırılmış, gemi yarılmıştı. Gücü olan koşuşturuyordu, kimse kimseyi işitmiyordu ve gemiyi yönetecek kimse kalmamıştı. Anabaptist biraz manevralara yardım ediyordu; güvertedeydi; sinirli bir denizci sertçe ona çarpıp yere düşürdü, fakat ona çarparken kendisi de sarsılmıştı ve baş aşağı denize düştü. Düşerken kırık direğin ucunda asılı kaldı. İyi kalpli Jacques denizcinin yardımına koştu, gemiye çıkmasına yardım etti, onu

çıkarmaya gayret ederken denizcinin gözü önünde denize düştü, denizci ona bir bakış atmaya tenezzül bile etmeden onu ölüme terk etti. Candide oraya yaklaştı, bir an için dalgaların üzerine çıkıp ardından sonsuza dek denizin dibine batan koruyucusunu gördü. Onun peşinden denize atlamak istedi. Ama filozof Pangloss, Lizbon koyunun Anabaptist'in burada boğulması için oluştuğunu ispatlayarak atlamasına engel oldu. Candide tersini ispatlamaya çalışırken gemi yarıldı; Pangloss, Candide ve erdemli Anabaptist'i boğan cani denizci dışında herkes öldü; alçak denizci, Pangloss ile Candide'in bir tahta üzerinde vardıkları kıyıya kadar yüzmeyi başardı.

Biraz kendilerine geldiklerinde Lizbon'a doğru yürüdüler; fırtınadan kurtulduktan sonra ceplerinde açlıktan da kurtulmayı umdukları biraz para kalmıştı.

Koruyucularının ölümüne ağlayarak adım attıkları şehirde ayaklarının altındaki yerin sarsıldığını hissettiler. Limanda deniz kaynıyormuş gibi yükseldi ve demir atmış bütün gemileri parçaladı. Alev ve kül fırtınaları sokakları ve meydanları kapladı; evler yıkıldı, çatılar temelleri üzerine devrildi, temeller dağıldı; her yaştan ve cinsten otuz bin insan yıkıntılar altında ezildi.* Denizci ıslık çalıp küfrederek şöyle diyordu:

---

* Lizbon'da 1 Kasım 1755 tarihinde büyük bir deprem meydana geldi. Portekiz'in birçok kıyı kentine zarar veren ve İspanya'nın ticaretini sarsan, Fas'ın birkaç kıyı şehrini de yerle bir eden bu depremde 50.000 ila 100.000 kişinin öldüğü hesaplanmıştı. Ardından bir tsunami ve neredeyse tüm Lizbon'u yok eden bir yangın meydana geldi. Bu deprem ciddi bilimsel araştırmalara konu oldu ve sismoloji biliminin doğuşunu sağladı. Bu felaketle ilgili Voltaire, "Poème sur le désastre de

— Burada yapılacak çok iş var!

— Bu olayın yeterli nedeni ne olabilir? diye soruyordu Pangloss.

— Dünyanın sonu geldi! diye haykırıyordu Candide.

Denizci hemen yıkıntılar arasına koştu, para bulmak için ölüme meydan okudu, parayı buldu, ele geçirdi, sarhoş oldu, şarabını içtikten sonra yıkılmış evlerin harabeleri üzerinde ve ölülerin ve ölmekte olanların arasında karşılaştığı ilk iyi niyetli kızın sevgisini satın aldı. Bu arada Pangloss adamın kolundan çekip şöyle dedi:

— Dostum, bu yaptığınız doğru bir şey değil, evrensel akla aykırı davranıyorsunuz, zamanınızı yanlış harcıyorsunuz.

— Sana ne! diye cevap verdi diğeri. Ben denizciyim ve Batavia'da doğdum. Japonya'ya yapılan dört yolculukta dört kez haçın üzerinde yürüdüm.* Evrensel aklından konuşacak adamı iyi buldun!

Lisbonne" (Lizbon Felaketi Üzerine Şiir) adlı şiirini yazmıştır. Bu deprem, fazlasıyla Katolik olan ve sömürgelerinde Hıristiyanlığı yaymakla tanınan Portekiz'in başkenti Lizbon'da dini bir bayramın kutlanacağı gün meydana gelmişti. Deprem yalnızca şehirleri sarsmamış, bu denli dindar bir yeri yerle bir eden tanrısal öfkenin açıklanamaması filozoflar ve ilahiyatçılar arasında büyük tartışmalara neden olmuştur.

* İspanya ve Portekiz Katolik tarikatlarının Hıristiyanlığı Japonya'ya yayma girişiminin ve gelişmelerinin ardında Batı inançlarının yayılmasını bir tehlike olarak gören Tokugawa, 1614 yılında resmi olarak Hıristiyanlığı yasakladı. Hıristiyanları belirleyebilmek için halktan Aziz Meryem'in ve Hz. İsa'nın resmini çiğnemesini ya da haçın üzerinde yürümesini istemişti. Hıristiyanlıktan vazgeçmeyenlere büyük işkenceler yapıldı. Dininden dönmek istemeyen çok sayıda insan kendilerini Nagazaki'deki Unzen Dağında yanardağın içine attı.

Birkaç taş parçalanarak Candide'i yaralamıştı; sokakta upuzun yatıyordu ve üzerinde yıkıntılar vardı. Pangloss'a şöyle diyordu:

— Ah! Bana biraz şarap ve sıvıyağ getir, ölüyorum.

— Bu depremler yeni bir şey değil, diye cevap verdi Pangloss. Bir yıl önce Amerika'da Lima şehri aynı şekilde sallanmıştı: aynı nedenler ve aynı sonuçlar. Lima'dan Lizbon'a kadar kesin kükürt sızıntısı vardır yer altından.

— Bu çok olası görünüyor, dedi Candide, ama Tanrı adına biraz yağ ve şarap getirin.

— Nasıl olası? diye cevap verdi filozof. Bunun ispatlanmış bir şey olduğunu savunuyorum.

Candide bilincini yitirdi ve Pangloss yakındaki bir çeşmeden ona biraz su getirdi.

Ertesi gün yıkıntıların arasına girerek biraz yiyecek erzak bulduktan sonra güçlerini biraz olsun toplayabildiler. Ardından diğer insanlar gibi ölümden kurtulan şehrin sakinlerine yardım etmeye çalıştılar. Kurtardıkları bazı yurttaşlar, onlara böyle bir felaketin ortasında olabileceği kadar iyi bir akşam yemeği sundular. Yemek pek neşeli değildi; davetliler ekmeklerini gözyaşlarıyla ıslatıyorlardı; fakat Pangloss olayların başka türlü olamayacağını söyleyerek onları teselli ediyordu: "Çünkü bütün bunlar olabilecek en iyi şey. Çünkü Lizbon'da bir yanardağ varsa, demek ki başka bir yerde olamazdı. Çünkü şeylerin oldukları yerde olmamaları imkânsızdır. Çünkü her şey iyidir."

Onun yanında bulunan, engizisyonla içli dışlı kara kuru bir adam* kibarca söz aldı:

— Belli ki beyefendi ilk günaha inanmıyor; çünkü her şey olabildiğince iyiyse, demek ki ne düşüş olmuştur ne de ceza verilmiştir.

Daha da kibarca Pangloss şöyle cevap verdi:

— Siz Beyefendi Hazretlerinden alçakgönüllülükle özür diliyorum, ama insanın düşüşü ve lanetlenmesi, ister istemez dünyaların en iyisine girmesine neden olacaktı.

— Demek ki beyefendi özgürlüğe inanmıyor? dedi engizisyonla içli dışlı olan adam.

— Zat-ı Şahaneleriniz beni bağışlasın, dedi Pangloss, ama özgürlük mutlak zorunlulukla varlığını sürdürebilir, çünkü özgür olmamız zorunluydu; çünkü iradenin belirlediği...

Pangloss cümlesinin ortasındaydı ki, engizisyonla içli dışlı olan adam bardağına Porto veya Oporto şarabı döken uşağına başıyla işaret etti.

---

* Engizisyon için ajanlık yapan bir kişi (*le familier*).

ALTINCI BÖLÜM

DEPREMLERİ ENGELLEMEK İÇİN NASIL GÜZEL BİR AUTO-DA-FÉ* YAPILDI VE CANDIDE'İN KIÇINA NASIL VURULDU

Lizbon'un dörtte üçünü yerle bir eden depremden sonra ülkenin bilgeleri, toptan bir yıkılmayı önlemek için halka güzel bir auto-da-fé vermekten başka bir yol bulamamışlardı;† Coimbre Üniversitesi büyük bir törenle hafif ateşte birkaç kişinin yakılma gösterisinin depremleri engellemek için yanılmaz bir sır olduğuna karar vermişti.

Dolayısıyla vaftiz anasıyla evlendiğine kanaat getirilmiş bir Biskaylı‡ ve piliç yerken yağını koparan iki Portekizli yakalanmıştı. Akşam yemeğinden sonra doktor Pangloss ve öğrencisi Candide,

---

* Engizisyon tarafından verilen ateşte yakılma cezası.

† Gerçekten Lizbon'da vuku bulan depremden sonra, 20 Haziran 1756'da bir auto-da-fé yapılmış.

‡ İspanya'nın kuzeyinde yer alan bir bölge.

birisi konuştuğu, diğeri de ona katılıyormuş gibi dinlediği için bağlandılar, ikisi de asla güneşin rahatsızlık vermediği inanılmaz serin iki ayrı odaya götürüldüler. Sekiz gün sonra her ikisine birer *sanbenito** giydirildi ve başlarına kâğıttan sivri külahlar takıldı; Candide'in sanbenitosuna ve külahına ters alevler ve kuyruksuz ve pençesiz şeytanlar çizilmişti; fakat Pangloss'unkilerde şeytanların kuyrukları ve pençeleri vardı ve alevler de ters değildi. Giysileriyle alay halinde yürüdüler, acıklı bir vaazın ardından birkaç sesten oluşan hoş bir müzik işittiler. İlahiler söylenirken Candide'in kıçına ahenkle vuruldu; Biskaylı ve piliç yağını yemeyi reddeden iki adam ateşte yakıldı, ne kadar adetten olmasa da Pangloss asıldı. Aynı gün yer korkunç bir gürültüyle sarsıldı.†

Ödü patlayan, kala kalan, çılgına dönmüş, kan revan içinde tir tir titreyen Candide kendi kendine şöyle diyordu: "Burası mümkün olan dünyaların en iyisiyse, diğerleri nasıldır? Yalnızca dayak yemekle kalsaydım iyiydi, Bulgarlarda da dayak yemiştim. Ama zavallı Pangloss'um! Filozofların en büyüğü, nedenini bilmeden asıldığınızı görmem gerekir miydi! Kıymetli Anabaptistim, insanların en iyi kalplisi, rıhtımda boğulmanız gerekir miydi! Ey Matmazel

---

* İlk adlandırmasıyla *sambenito* olan bu kıyafet, ilk zamanlar tövbekârların günahlarından tövbe ettiklerini herkesin görmesi için giydikleri bu elbise daha sonra engizisyon tarafından dini suçlar işleyenleri küçük düşürmek için kullanıldı. Daha sonraları *sambenito* yerine *sanbenito* dendi.

† 20 Aralık 1755'te artçı bir deprem daha oldu.

Cunégonde! Kızların incisi, karnınız yarılmalı mıydı!"

Zar zor ayakta durur halde, vaaz dinlemiş, dayak yemiş, günahları bağışlanmış ve kutsanmış olarak yola koyulmuştu ki, yaşlı bir kadın yanına yanaştı ve ona şöyle dedi:

"Evladım, cesaretinizi toplayın ve beni takip edin."

YEDİNCİ BÖLÜM

YAŞLI BİR KADIN CANDIDE'E NASIL BAKTI VE CANDIDE SEVDİĞİNE NASIL KAVUŞTU

Candide cesaretini toplayamadı ama yaşlı kadını bir viraneye kadar takip etti; yaşlı kadın ağrıyan yerlerine sürmesi için ona merhem verdi, yanına yiyecek ve içecek bıraktı. Ardından temiz sayılacak bir yatağı gösterdi; yatağın yanı başında bir takım elbise vardı. "Yiyin, için, uyuyun," dedi kadın. "Notre-Dame d'Atocha, Monsenyör* Padovalı Aziz Antonio ve Monsenyör Compostelalı Aziz Jacques sizi korusun. Yarın tekrar gelirim." Candide, gördükleri, yaşadıkları ve en fazla da yaşlı kadının iyilikseverliği karşısında hâlâ şaşkın, kadının eli-

---

* Monseigneur: Piskopos ve başpiskoposlar için kullanılan saygı unvanı. Çeviride prensler söz konusu olduğunda Beyefendi hazretleri olarak verirken, Kilisenin yüksek rütbeli kişileri söz konusu olduğunda Monsenyör olarak bıraktık.

ni öpmek istedi. "Öpmeniz gereken benim elim değil," dedi yaşlı kadın. "Yarın tekrar geleceğim. Merheminizi sürün, yemeğinizi yiyin ve uyuyun."

Bu kadar üzüntüye rağmen Candide yemeğini yedi ve uyudu. Ertesi gün yaşlı kadın ona öğle yemeğini getirdi, sırtına baktı, hatta başka bir merhemle sırtını ovaladı. Daha sonra akşam yemeğini ve geceleyin de çorba getirdi. Ertesi gün yine aynı ikramlarda bulundu. "Kimsiniz?" diye sorup duruyordu Candide. "Kim size bu kadar iyiliği verdi? Size nasıl karşılık verebilirim?" Kadın hiç cevap vermiyordu; akşamüstü geldi ve bu kez çorba getirmedi. "Benimle gelin," dedi, "ve sakın ses çıkarmayın." Koluna girdi ve çeyrek fersah kadar birlikte kırlarda yürüdüler; tek başına duran, bahçelerle ve su kanallarıyla çevrili bir eve vardılar. Yaşlı kadın ufak bir kapıyı çaldı. Birisi kapıyı açtı; Candide'i gizli bir merdivenden geçirerek simli bir odaya kadar götürdü, işlemeli bir koltuğa oturtturdu, kapıyı kapatıp gitti. Candide rüya gördüğünü sandı ve bütün hayatını bahtsız bir hayal ve şu anki anı hoş bir rüyaymış gibi hissetti.

Az sonra yaşlı kadın tekrar göründü; titreyen, endamı hoş, mücevherle parıldayan ve bir örtüyle yüzü örtülü bir kadını zar zor kolunda taşıyordu. "Örtüsünü kaldırın," dedi yaşlı kadın Candide'e. Genç adam yaklaştı; çekinerek eliyle örtüyü kaldırdı. Olur şey değildi! Nasıl bir sürprizdi bu! Matmazel Cunégonde'u görür gibi oldu; gerçekten onu görüyordu, ta kendisiydi. Gücü kuvveti ke-

sildi, tek bir kelime edemeden ayaklarına yığıldı. Cunégonde da koltuğa serildi. Yaşlı kadın üzerlerine okunmuş su serpti. Kendilerine geldiler; konuşmaya başladılar; dudaklarından ilk önce kesik kesik kelimeler döküldü, karşılıklı soru sorup cevap verdiler, iç çektiler, gözyaşı döktüler, çığlık attılar. Yaşlı kadın daha az ses çıkartmalarını söyleyip onları baş başa bıraktı.

— Nasıl olur! Sizsiniz, yaşıyorsunuz, dedi Candide. Sizi Portekiz'de buldum! Demek size tecavüz etmediler! Filozof Pangloss'un bana söylediği gibi karnınızı yarmadılar!

— Aslında dediği gibi oldu, dedi güzel Cunégonde, ama bu iki kazayla her zaman ölünmüyor.

— Ya erkek kardeşiniz?

— Kardeşim öldürüldü.

— Peki, neden Portekiz'desiniz? Benim de burada olduğumu nasıl öğrendiniz? Hangi esrarengiz serüvenle beni bu eve getirttiniz?

— Bütün bunları size anlatacağım, dedi genç kadın, ama önce beni masumca öpüp dayak yediğiniz andan beri başınıza gelenleri anlatmalısınız.

Candide derin bir saygıyla isteklerini yerine getirdi. Ne kadar şaşkın olsa da, sesi titrek ve halsiz olsa da, sırtı hâlâ biraz acıyor olsa da, ayrıldıkları andan itibaren yaşadığı her şeyi saf bir dille anlattı. Cunégonde gözlerini göğe kaldırıyordu, iyi kalpli Anabaptist'in ve Pangloss'un ölümüne gözyaşı döküyordu. Ardından tek bir kelimesini bile kaçırmayan ve gözleriyle ona büyük bir arzuyla bakan Candide'e şunları anlatmaya koyuldu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CUNÉGONDE'UN HİKÂYESİ

— Tanrı Bulgarları güzel şatomuz Thunder-ten-Tronckh'a gönderdiğinde ben yatağımda, derin bir uykudaydım. Babamı ve erkek kardeşimi boğazladılar ve annemi de doğradılar. Altı kadem uzunluğunda kocaman bir Bulgar, bu manzara karşısında bayıldığımı görünce ırzıma geçmeye başladı; bu beni kendime getirdi, uyandım, bağırdım, karşı koydum, ısırdım, tırmaladım, babamın şatosunda bütün bu olup bitenlerin âdetten olduğunu bilmeden bu uzun boylu Bulgar'ın gözlerini oymak istedim; kaba adam sol böğrüme bıçağını sapladı, hâlâ izi duruyor.

— Ah! O izi görmeyi çok isterim, dedi safça Candide.

— Göreceksiniz, dedi Cunégonde, ama şimdi devam edelim.

— Devam ediniz, dedi Candide.

Böylece hikâyesini anlatmaya yeniden koyuldu: "Bir Bulgar yüzbaşı içeri girdi, kanlar içinde beni gördü, fakat asker istifini bozmadı. Bu kaba adamın ona gösterdiği saygısızlık karşısında sinirlendi ve onu üzerimdeyken öldürdü. Ardından yaralarıma pansuman yaptırttı ve savaş tutsağı olarak beni karargâhına götürdü. Sahip olduğu birkaç gömleğini yıkayıp ona yemek yapıyordum. İtiraf etmeliyim beni pek de güzel buluyordu; düzgün birisi olduğunu ve bembeyaz yumuşacık bir teni olduğunu inkâr edemem, ama pek zeki değildi ve çok az felsefe biliyordu; doktor Pangloss tarafından eğitilmediği besbelliydi. Üç ay sonra, bütün parasını kaybettiği ve benden sıkıldığı için beni Don Issacar adında Hollanda'da ve Portekiz'de ticaret yapan ve kadınlara çok düşkün olan bir Yahudiye sattı. Bu Yahudi bana çok bağlandı ama benimle baş edemedi; ona karşı Bulgar askerden daha iyi dayandım. Onurlu bir insan bir kez tecavüze uğradığında erdemi daha da güçlenmiş olur. Yahudi beni kendisine alıştırmak için gördüğünüz bu kır evine getirdi. Bu zamana kadar yeryüzünde Thunder-ten-Tronckh şatosundan daha güzel bir şey olmadığını sanıyordum, ama yanılmışım.

Büyük engizitör bir gün kilisede beni fark etti, uzun uzun bana baktı, gizli bazı işler için benimle konuşması gerektiğini bana bildirdi. Beni sarayına götürdüler. Ona soyumu söyledim; benim bir Yahudiye ait olmamın asaletimin ne kadar da al-

tında bir şey olduğunu söyledi. Don Issacar'a beni Monsenyöre bırakması söylendi. Sarayın bankacısı ve güvenilir bir kişi olan Don Issacar söyleneni yapmak istemedi. Engizitör onu auto-da-fé ile tehdit etti. Sonunda gözü korkan benim Yahudi, evin ve benim ikisinin ortak malı olacağımıza dair bir anlaşmaya vardı: pazartesi, çarşamba ve Şabat* günleri ona; haftanın diğer günleri de engizitöre. Altı aydır bu anlaşma sürüyor. Ama hiç tartışmasız geçmedi çünkü çoğu zaman cumartesiyi pazara bağlayan gecenin eski yasaya mı yoksa yeni yasaya mı tabi olup olmadığından emin değildi. Bense şu ana kadar her ikisine de direndim ve sanırım bu yüzden hep sevildim.

Nihayet deprem felaketine engel olmak ve Don Issacar'ı korkutmak için Monsenyör Engizitör bir auto-da-fé töreni düzenlemek istedi. Daveti beni de onurlandırdı. Benim için çok iyi bir yer ayrıldı; ayinle cezalandırma arasında hanımlara serinletici içecekler ikram edildi. Gerçeği söylemek gerekirse zavallı iki Yahudinin ve vaftiz annesiyle evlenen dürüst Biskaylının yakılışını izlediğimde dehşete düştüm. Fakat sanbenito giymiş ve külah takmış, Pangloss'u andıran birini gördüğümde duyduğum şaşkınlığı, korkuyu ve endişeyi anlatamam! Gözlerimi ovaladım, dikkatlice baktım, asıldığını gördüm; oracığa yığılıp kaldım. Kendime gelmiştim ki sizi çırılçıplak gördüm; bu da korkunun, şaşkınlığın, acının, umutsuzluğun doruk noktası oldu.

---

* Yahudilerin dinlenme ve dua günü, cumartesi.

Gerçeği söylemem gerekirse, sizin teniniz Bulgar yüzbaşımın teninden çok daha beyaz ve daha mükemmel bir açık kiraz pembeliğinde. Bu manzara beni bitkin halde bırakan, içimi kemirip tüketen duygularımı çoğaltti. Haykırmak, şöyle demek istedim: 'Durun barbarlar!' Ama sesim kesilmişti ve çığlıklarım faydasız olurdu. Kıçınıza iyice vurulduktan sonra kendi kendime şöyle dedim: 'Nasıl oluyor da sevimli Candide ve bilge Pangloss, sevgilisi olduğum Monsenyör Engizitörün emriyle biri kırbaçlanmak, diğeri de asılmak için Lizbon'dalar? Demek ki Pangloss dünyada her şeyin en iyi şekilde olduğunu söylediğinde beni acımasızca kandırmış.'

Altüst olmuş, çılgına dönmüştüm; kâh kendimden geçiyor, kâh halsizlikten ölecek gibi oluyordum. Kafamın içi babamın, annemin, erkek kardeşimin katliamıyla, şerefsiz Bulgar askerinin hakaretiyle, bıçak darbesiyle, hizmetçiliğimle, mutfak işçiliğimle, Bulgar yüzbaşımla, sefil don Issacar'la, korkunç engizitörümle, doktor Pangloss'un asılmasıyla, size dayak atılırken duyulan zavallı kilise ilahisiyle ve özellikle de sizi son gördüğümde paravanın arkasında bana verdiğiniz öpücükle doluydu. Bunca sınavdan sonra sizi bana bağışlayan Tanrı'ya şükrediyordum. Yaşlı hizmetçime size bakmasını ve vakit uygun olur olmaz sizi buraya getirmesini söyledim. İsteğimi iyi bir şekilde yerine getirdi; sizi tekrar görmenin, sizi dinlemenin ve sizinle konuşmanın anlatılamaz mutluluğunu tattım. Çok acıkmış olmalısınız. Ben de oldukça acıktım. Yemek yiyelim."

İkisi de masaya geçti; yemekten sonra daha önce bahsettiğimiz güzel koltuğa yeniden yerleştiler. Orada oturuyorlardı ki, evin sahiplerinden biri olan Sinyor Don Issacar geldi. Şabat günüydü. Haklarını kullanmaya ve aşkını anlatmaya gelmişti.

DOKUZUNCU BÖLÜM

CUNÉGONDE'UN, CANDIDE'İN, BÜYÜK ENGİZİTÖRÜN VE BİR YAHUDİNİN BAŞINA GELENLER:

Bu Don Issacar Babil'in esaretinden beri İsrail'de görülmemiş bir öfkeye sahip bir İbrani'ydi. "Nasıl yani! Galileli it, engizitör sana yetmedi mi? Bu alçak da mı seni paylaşacak?" dedi. Bunu söylerken her zaman üzerinde taşıdığı uzun bir hançeri çekti ve düşmanının silahlardan anladığını düşünmediği için Candide'in üzerine yürüdü; fakat iyi kalpli Vestfalyalımız bir gün önce takım elbiseyle birlikte güzel bir kılıç almıştı. Kılıcını çekti, ne kadar yumuşak huylu olsa da, İsrailliyi dümdüz yere, güzel Cunégonde'un ayakları önüne ölü olarak serdi.

— Aziz Meryem adına! diye haykırdı Cunégonde. Şimdi ne yapacağız? Evimde öldürülmüş bir adam! Adli araştırmacılar gelirse mahvoluruz.

— Keşke Pangloss asılmamış olsaydı, dedi Candide, bu zor durumda bize akıl verirdi, çünkü o büyük bir filozoftu. Madem o yok, yaşlı kadına danışalım.

Yaşlı kadın çok temkinliydi ve düşüncesini açmaya başlamıştı ki, başka bir küçük kapı açıldı. Saat gece yarısından sonra bir olmuştu, pazar gününün başlangıcıydı. Bu gün de Monsenyör Engizitörün günüydü. İçeri girdi; elinde kılıçla kırbaçlanmış Candide'i, yerde serili bir cesedi, şaşkın Cunégonde'u ve akıl veren yaşlı kadını gördü.

İşte tam o an Candide'in aklından neler geçti ve nasıl akıl yürüttü: "Bu aziz insan yardım çağırırsa, kaçınılmaz olarak beni yakarlar; belki aynı şeyi Cunégonde'a da yapabilir. Acımasızca beni kırbaçlattı; o benim düşmanım. Hem zaten öldürmeye de başladım, tartışılacak bir şey yok." Akıl yürütmesi net ve hızlı oldu; engizitörün şaşkınlığını atlatmasına fırsat vermeden kılıcını bir yerden sokup öbür taraftan çıkarttı ve Yahudinin yanına fırlattı.

— Bir bu eksikti, dedi Cunégonde. Artık bağışlanma olmayacak, aforoz edileceğiz, son anlarımız geldi. İki dakika içinde bir Yahudiyle bir din adamını nasıl öldürdünüz, siz ki çok yumuşak huylusunuz.

— Güzel hanımefendi, diye cevap verdi Candide, insan hem âşık hem de kıskanç olununca, üstüne bir de engizisyon tarafından kırbaçlanınca, tanınmaz hale geliyor.

Yaşlı kadın lafa girdi ve şöyle dedi: "Ahırda eyerleri ve dizginleriyle üç Endülüs atı var; cesur

Candide atları hazırlasın. Hanımefendinin mayadorları* ve mücevherleri var; hemen ata binelim, sadece bir tek kalçamın üzerinde durabilsem de Cadiz'e gidelim. Orada dünyanın en güzel havası var ve gecenin serinliğinde yolculuk etmek büyük bir zevktir."

Candide derhal üç ata semer vurdu. Cunégonde, yaşlı kadın ve kendisi bir solukta otuz bin fersah gittiler. Onlar uzaklaşırken Sainte-Hermandad eve vardı; Monsenyör güzel bir kiliseye gömüldü ve Issacar da çöplüğe atıldı.

Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın Sierra-Morena dağlarının ortasında küçük Avacena şehrine varmışlardı ve bir meyhanede konuşuyorlardı.

---

* Voltaire'in uydurduğu bir kelime.

ONUNCU BÖLÜM

HANGİ ÇARESİZLİKLER İÇİNDE CANDIDE, CUNÉGONDE VE YAŞLI KADIN CADIZ'E VARDILAR VE GEMİYE NASIL BİNDİLER

— Pistollerimi* ve mücevherlerimi kim çalmış olabilir? dedi Cunégonde ağlayarak. Nasıl geçimimizi sağlayacağız? Bana bunlardan verecek başka engizitöre ve Yahudi nereden bulacağız?

— Ah! dedi yaşlı kadın. Badajoz'da bizimle aynı handa kalan Fransisken tarikatından bir rahipten kuşkulanıyorum, Tanrı beni gözü pek yargılardan korusun! Ama iki kez odamıza girdi ve bizden çok önce oradan ayrıldı.

— Ah! dedi Candide. İyi kalpli Pangloss yeryüzünün mülkünün bütün insanlara ortak olduğunu, herkesin eşit hakkı olduğunu birkaç kez ispatlamıştı. Bu Fransisken tarikatı ermişi, yolculuğumuzu

---

* Eskiden kullanılan on bin franklık sikke.

tamamlayacak kadar para bırakmalıydı. Demek ki hiçbir şeyimiz kalmadı, öyle mi güzel Cunégonde?

— Tek bir maravedim* bile kalmadı, dedi Cunégonde.

— Ne yapacağız? dedi Candide.

— Atlardan birini satalım, dedi yaşlı kadın. Hanımefendinin arkasına binerim, her ne kadar sadece bir tek kalçamın üzerinde durabilsem de elbet Cadiz'e varırız.

Aynı handa Benedikten tarikatından bir başrahip vardı; atı ucuza satın aldı. Candide, Cunégonde ve yaşlı kadın Lucera, Chillas, Lebrixa'dan geçerek Cadiz'e vardıklarında bir donanma hazırlık yapıyordu. Saint-Sacrement şehrinde İspanya ve Portekiz krallarına karşı tarikatlarından bir grubu kışkırtmakla suçlanan Paraguaylı Cizvit rahiplerinin akıllarını başlarına getirtmek için asker topluyorlardı†. Candide Bulgarlarda askeri hizmette bulunduğu için küçük ordunun generali önünde Bulgar idmanını öyle bir zarafetle, ivedilikle, çeviklikle, gururla, hünerle yaptı ki, ona bir piyade kolunun komutası verildi. Artık yüzbaşıydı; Matmazel Cunégonde'la, yaşlı kadınla, iki uşakla ve Portekizli Monsenyör Engizitörün iki Endülüs atıyla gemiye bindi.

---

* Kuruşa denk gelen eski bir İspanyol para birimi. On ikinci yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar altına ve gümüşe basılan bu para, on beşinci yüzyıldan sonra bakıra basılmıştır.

† 1662 yılında İspanyollar, Portekizlerin ilk ele geçirdikleri Saint-Sacrement şehrini kuşattılar. Bir Cizvit dört bin Paraguaylı getirerek kaleyi fethetti.

Yol boyunca zavallı Pangloss'un felsefesi üzerine epey bir akıl yürüttüler.

— Başka bir evrene gidiyoruz, diyordu Candide. Muhtemelen bu evrende her şey en iyi şekilde olmalı. Çünkü itiraf etmeliyiz ki, kendi evrenimizden fiziksel olarak ve ahlaken biraz yakınabiliriz.

— Sizi tüm kalbimle seviyorum, diyordu Cunégonde. Fakat bütün gördüklerim, bütün yaşadıklarım yüzünden ruhum hâlâ ürkmüş vaziyette.

— Her şey yoluna girecek, diye cevap verdi Candide. Bu yeni dünyanın denizi bizim Avrupa denizlerimizden çok daha iyi; daha sakin, rüzgârları daha durağan. Kuşkusuz olası evrenlerin en iyisi bu Yeni Dünya olmalı.

— Tanrı böyle dilesin, diyordu Cunégonde, ama kendi dünyamda öyle çok mutsuz oldum ki, kalbim neredeyse bütün umutlara kapalı.

— Hep yakınıyorsunuz, dedi yaşlı kadın, ama benim yaşadıklarım kadar bahtsız olaylarla karşılaşmadınız.

Cunégonde yaşlı kadının dediklerine neredeyse gülecekti ve bu yaşlı kadının kendisinden daha mutsuz olduğunu iddia etmesini hoş buldu.

— Ne var ki, dedi, iki Bulgar tarafından tecavüze uğramadıysanız, karnınıza iki kez bıçak saplanmadıysa, iki şatonuz yerle bir edilmediyse, gözünüzün önünde iki anne ve iki baba boğazlanmadıysa, bir auto-da-fé'de iki sevgilinizin kırbaçlandığını görmediyseniz, benden daha mutsuz olabileceğinizi sanmıyorum. Yetmiş iki göbeği bi-

linen baron hanedanlığında doğup aşçı olduğumu da unutmayın.

— Matmazel, diye cevap verdi yaşlı kadın, soyumun ne olduğunu bilmiyorsunuz, kalçamı size göstersem bu şekilde konuşmaz ve yargılarınıza ara verirdiniz.

Bu söylenenler Candide'in ve Cunegone'un merakını iyice uyandırmıştı. Yaşlı kadın onlara anlattı.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

YAŞLI KADININ HİKÂYESİ

"Gözlerim hep kanlanmış ve çevresi kızarık olmadığı gibi burnumun çeneme değmediği, hizmetçi olmadığım zamanlar da oldu. X. Urbain'in* kızı ve Palestrina prensesiyim. On dört yaşıma kadar bütün Alman baronlarınızın şatolarının yanında ahır gibi göründüğü bir sarayda yetiştim; tek bir elbisem Vestfalya'nın tüm harikalarına bedeldi. Haz, saygı ve umut içinde güzellikle, zarafetle, hünerle büyüyordum. O yaşımda bile bana âşık olanlar vardı. Göğüslerim yeni oluşmaya başlamıştı; ama nasıl göğüsler! Bembeyaz,

---

* "Yazarın titizliğine bakınız, bu ana kadar X. Urbain adında bir Papa olmadı, bilinen bir Papa'ya evlilik dışı bir çocuk vermek istememiş. Olağanüstü bir sakınımlılıktır bu! Ne büyük bir vicdan özenliliği!" (Voltaire'in notu). Bu not yazar öldükten sonra eklenmiş, Kehl baskısında bile yer almamaktaydı. Merhum Decrois bu sözleri aktardı. Urbain adındaki son Papa'nın adı VIII. Urbain'di (ölüm tarihi 1644).

sımsıkı, Medici'nin Venüs'ününki gibi biçimli. Ya gözlerim! Ya göz kapaklarım! Simsiyah kaşlarım! Gözbebeklerimde alevler ışıldıyor ve etrafımdaki şairlerin söylediği gibi yıldızların parıldayışını gölgede bırakıyordu. Beni soyan ve giydiren kadınlar önümden ve arkamdan bana bakarken hayran kalıyor ve erkekler onların yerinde olmak için can atıyorlardı.

Massa-Carrara* hükümdarı bir prensle nişanlandım. Ama nasıl bir prensti o! Benim kadar güzel, yumuşaklık ve tatlılıkla yoğrulmuş, parlak zekâlı ve aşkla yanan bir prensti. İlk kez sevdiğimizdeki gibi onu seviyordum, ona delice tapıyordum. Düğün hazırlıkları yapıldı. Hiç görülmemiş bir görkem ve ihtişam içindeydi. Kutlamalar yapıldı, gösterili süvari geçitleri düzenlendi, aralıksız opera-buffalar† oynandı. Bütün İtalya benim için tek bir tanesi bile sıradan olmayan şiirler yazdı. Mutluluğumu tamamlayacak ana varacaktım ki, prensimin eskiden metresi olan yaşlı bir markiz onu evinde çikolata içmeye davet etti. Prensim iki saat içinde korkunç çırpınmalarla öldü. Ama bu daha bir şey değildi. Umutsuzluğa düşen ve benden daha az üzgün olmayan annem, böyle bahtsız bir yerden biraz uzaklaşmak istedi. Gaeta‡ yakınlarında çok güzel toprakları vardı. Ülkenin kadırgalarından birine bindik, gemi Roma'daki San-Pietro

---

* Toscane Dukalığının güneyinde yer alan ve mermerleriyle ünlü bir İtalyan Dukalığı.

† Komedili operalar.

‡ Akdeniz kıyısında bir İtalyan şehri.

mihrabı gibi altınla süslüydü. Yol alırken Saleli* bir korsan üzerimize gemisini sürdü ve gemiye saldırdı. Askerlerimiz Papa'nın askerleri gibi bizi savundular; hepsi gözyaşları dökerek diz çöktü ve korsandan *in articulo mortis*† olarak bağışlanmayı istediler.

Derhal onları, annemi de, nedimelerimizi de, beni de maymunlar gibi soydular. Bu beyefendilerin herkesi soymadaki ivedilikleri hayran olunası bir şeydi. Ama beni daha çok şaşırtan şey, biz kadınların genelde yalnızca şırınganın takılmasına izin verdiğimiz yere parmaklarını sokmalarıydı. Bu tören bana çok tuhaf geldi; işte kişi ülkesinin dışına hiç çıkmadığında her şeye böyle bakıyor. Daha sonra oraya mücevher saklayıp saklamadığımıza bakmak için öyle yaptıklarını öğrendim. Denizler üzerinde koşuşturan uygar uluslararasında çok eskiye dayanan iyice yerleşmiş bir âdetmiş. Malta şövalyelerinin ruhban beyefendileri de Türk erkek ve kadınları yakaladıklarında bunu mutlaka yaparlarmış; asla itiraz görmemiş kanunlardan biriymiş.

Genç bir prensesin annesiyle Fas'a köle olarak götürülmesinin ne kadar zor bir şey olduğunu anlatamam. Korsanların gemisinde nelere maruz kaldığımızı tahmin edebilirsiniz. Annem hâlâ güzeldi; nedimelerimiz, hizmetçi kadınlarımız Afrika'da bu-

---

* Korsanların ellerinde bulunan bir Fas şehri.

† Kelime anlamıyla "ölüm döşeğinde" anlamına gelen bu Latince ifade, dinsel anlamda kişinin ölmek üzere olduğunda yaptıklarını, hukuki anlamda da ölüm döşeğindeki kişinin son sözlerinin değiştirilemez olduğunu ifade eder.

lunmayan cazibelere sahiplerdi. Bense çok hoştum, güzelliğin ve zarafetin ta kendisiydim, üstelik bakireydim. Ama uzun sürmedi. Massa-Carrara'nın hoş prensi için ayrılan bu çiçek korsanların kaptanı tarafından ele geçirildi; kendisi bana büyük onur bahşettiğini sanan korkunç bir zenciydi. Tabii Fas'a varana kadar Palestrina prensesiyle benim yaşanacak her şeye karşı dayanmak için çok güçlü olmamız gerekmişti. Fakat bunları geçelim; bunlar konuşmaya değmez bilindik şeyler.

Oraya vardığımızda Fas kanlar içindeydi. İmparator Molla İsmail'in* elli oğlunun her biri farklı bir taraf tutmuştu. Bu da elli sivil savaşa neden olmuştu: siyahlara karşı siyahlar, esmerlere karşı siyahlar, esmerlere karşı esmerler, melezlere karşı melezler. Bütün imparatorluk boyunca hiç bitmeyen bir kıyımdı.

Demir atar atmaz korsanımıza düşman bir kesimden başka siyahiler ganimetini elinden almak için geldiler. Altından ve elmaslardan sonra en değerli şey bizdik. Avrupa iklimlerinde asla şahit olamayacağınız bir çatışmaya tanık oldum. Kuzey halklarının kanları yeterince ateşli değil. Afrika'ya ortak olan kadın düşkünlüğüne sahip değiller. Öyle görünüyor ki, sizin Avrupalılarınızın damarlarında

---

* Molla İsmail (1645-1727), Sali şehrinde bulunan ve onu Hıristiyan köleler ve silahlar bakımından besleyen korsanları denetim altına aldı. XIV. Louis ile aynı dönemde yaşamış ve mimari şaheserler konusunda onun kadar iddialı bir hükümdardı. Meknes şehrinde muhteşem bir saray yaptırdı. Çok sayıda oğlu oldu ve bunlar, Molla İsmail henüz hayattayken birbirleriyle savaştı.

süt dolaşıyor; Atlas dağının ve komşu ülkelerin sakinlerinin damarlarından sülfat ve ateş akıyor. Bize sahip olmak için o bölgenin aslanları, kaplanları ve yılanları gibi savaştılar. Bir Mağripli, annemi sağ kolundan tuttu, korsanın yardımcısı da onu diğer kolundan yakaladı; bir Arap askeri annemin bir bacağından, korsanlardan biri de diğer bacağından tutmuştu. Bütün kızlarımız bir anda dört asker tarafından bu şekilde çekiştirildiler. Kaptanım beni arkasında saklı tutuyordu. Palası elindeydi ve öfkesine karşı koyan herkesi öldürüyordu. Sonunda bütün İtalyalı kızlarımızı ve annemi, onları paylaşamayan canavarlar tarafından parçalanmış, kesilmiş, katledilmiş halde gördüm. Yoldaşlarım olan tutsaklar, onları yakalayanlar, askerler, denizciler, siyahlar, esmerler, beyazlar, melezler ve en sonunda kaptanım, hepsi öldürüldü. Bir ölü yığını üzerinde yarı baygın kaldım. Buna benzer sahneler, bilindiği gibi, Muhammed'in emrettiği beş vakit namazın eksik olmadığı üç yüz fersahlık bir alan üzerinde gerçekleşti.

Üst üste yığılmış bunca cesedin altından büyük çabalarla kan revan içinde kurtuldum ve yakınlarda bulunan bir nehrin kenarındaki büyük bir portakal ağacının altına kadar kendimi sürükledim. Dehşetten, yorgunluktan, korkudan, umutsuzluktan ve açlıktan orada yığılıp kaldım. Bir süre sonra hislerim dinlenmekten ziyade baygınlığa benzeyen bir uykuya daldı. Ölümle yaşam arasında böyle bir halsizlik ve hissizlik halindeydim ki, bedenimin

üzerinde hareket eden bir şey hissettim. Gözlerimi açtım, üzerimde ah çeken ve dişlerini sıkarak '*O che sciagura d'essere senza c...!*"* diyen hoş görünümlü beyaz bir adam gördüm."

---

* "İğdiş olmak ne berbat şey..."

ON İKİNCİ BÖLÜM

YAŞLI KADININ TALİHSİZLİKLERİNİN DEVAMI

Vatanımın dilini işittiğim için şaşkın ve mutlu, adamın söylediği sözler karşısındaysa aynı şekilde afallamış olduğum halde ona yakındığı büyük bahtsızlıktan daha büyük bahtsızlıklar olduğunu söyledim. Kısaca başıma gelen felaketleri ona anlattım ve tekrar halsizleştim. Beni yakında bulunan bir eve götürdü, yatağa yatırdı; bana yemek verdi, hizmet etti; beni teselli etti, okşadı, benden daha güzel hiçbir şey görmediğini söyledi, kimsenin kendisine geri veremeyeceği şeylerden dolayı bu denli pişman olmadığını söyledi.

— Napoli'de doğdum, orada her yıl iki ya da üç bin çocuk iğdiş ediliyor; bazıları ölüyor, bazıları kadınların sesinden bile daha güzel sesler elde ediyor, bazıları da devlet yönetmeye gidiyor. Bana da büyük bir başarıyla bu ameliyat yapıldı

ve Palestrina prensesinin kilisesinde müzisyen oldum.*

— Annemin kilisesinde mi? diye haykırdım.

— Annenizin mi! diye ağlayarak haykırdı adam. Nasıl olur! Siz, altı yaşına kadar yetiştirdiğim ve annesi kadar güzel olmaya aday o küçük prenses misiniz?

— Evet ta kendisiyim! Annem, dört yüz adım ileride bir ölü yığınının altında parçalanmış olarak yatıyor...

Başıma gelenleri anlattım, o da bana kendi başına gelenleri anlattı. Hıristiyan bir güç onu başka Hıristiyanların ticaretini sonlandırmak amacıyla barut, top ve gemi tedarik ederek bir anlaşma yapması için Fas kralına, göndermiş.† "Görevimi tamamladım," dedi bu dürüst adam. "Ceuta'da gemiye bineceğim ve sizi de İtalya'ya götüreceğim. Ma che sciagura d'essere senza c...!"

Duygulanıp gözlerimde yaşlarla ona teşekkür ettim. Beni İtalya'ya götüreceğine Cezayir'e götürdü ve oradaki bir beye sattı. Satılır satılmaz, bütün Afrika'yı, Asya'yı Avrupa'yı gezmiş olan veba salgını Cezayir'de baş gösterdi.

---

* Soprano sesine sahip olan Farinelli'ye gönderme yapılmakta. Bu kişi, soylu bir aileden gelen ve sesini kaybetmemesi için ağabeyi tarafından iğdiş ettirilen on sekizinci yüzyılda operada parlak bir kariyer yapan ses ustalarından biridir. İspanya kraliçesi Isabel, kocasını düşmüş olduğu melankoliden kurtarmak için Farinelli'yi takdim eder. Kral bu muhteşem sesle büyülenir ve bir daha Farinelli'siz yapamaz olur. Bu olay pek çok masala konu olmuştur. Farinelli bakan olmasa da devlet işlerinde sözü geçer birisiydi.

† Portekiz Kralı.

— Depremler gördünüz matmazel, ama hiç veba gördünüz mü?"

— Hayır, diye cevap verdi Cunégonde.

"Veba salgını görmüş olsaydınız, depremden çok daha beter olduğunu itiraf ederdiniz. Afrika'da çok yaygındır, ben de ona yakalandım. Üç aylık bir süre içinde fakir kalmış, köle edilmiş, neredeyse her gün ırzına geçilmiş, annesinin parçalara ayrıldığını görmüş, açlığa ve savaşa şahit olmuş, Cezayir'de vebadan ölmek üzere henüz on beş yaşında ve Papa kızı olan bir kızın durumunu bir düşünün. Yine de vebadan ölmedim, ama iğdiş edilmiş adam, oranın beyi ve neredeyse tüm harem öldü.

Bu korkunç veba salgının ilk zararları atlatıldıktan sonra beyin köleleri satıldı. Bir tüccar beni satın aldı ve beni Tunus'a götürdü; orada beni başka bir tüccara sattı o da beni Trablusgarp'ta tekrar sattı; Trablusgarp'tan İskenderiye'ye götürülüp satıldım, oradan da İzmir'e götürülüp satıldım, İzmir'den de İstanbul'a götürülüp satıldım. Sonunda Rusların kuşatma altına aldıkları Azak'ı korumak için oraya gitme emrini alan bir yeniçeri ağasına satıldım.

Çok nazik bir insan olan ağa, beraberinde bütün haremini de götürdü ve Palus-Meotide* üzerinde yer alan, iki siyah haremağasının ve yirmi askerin koruduğu küçük bir kaleye bizi yerleştirdi. Ruslar olağanüstü bir şekilde katledildi ve onlar da aynısını bize yaptılar. Azak yakılıp yıkıldı† ve kimseyi ne

---

* Eski dönemlere ait olan bu adlandırma, Azak denizine ince bir kanalla birleşen bir gölün adıdır.

† Ruslar, Azak'ı Büyük Petro döneminde, 1696'da ele geçir-

cinsiyeti ne de yaşı kurtarabildi. Yalnızca küçük kalemiz kaldı; düşman bizi aç bırakarak ele geçirmeye çalıştı. Yirmi yeniçeri asla teslim olmayacaklarına yemin etmişlerdi. Açlığın vardığı uç noktadan dolayı ve yeminlerini bozmaktan korktukları için iki haremağasını yemek zorunda kaldılar. Birkaç gün sonra kadınları da yemeye karar verdiler.

Hoş bir vaazla onları bizi öldürmemeye ikna eden çok dindar ve merhametli bir imamımız vardı.

— Bu hanımların her birinin yalnızca bir kalçasını kesin, dedi onlara, güzel ve nitelikli bir yemeğiniz olmuş olur; gerekirse birkaç gün sonra yine o kadar yiyeceğiniz olur. Tanrı böylesine merhametli davranışınızdan dolayı memnun kalıp size yardım eder.

Belagati çok iyiydi, onları ikna etmeyi başardı. Bize bu korkunç ameliyat yapıldı; imam bizlere sünnet olan çocuklara sürülen merhemden sürdü. Hepimiz ölümü bekliyorduk.

Yeniçeriler onlara feda ettiğimiz yemeği yer yemez kayıklarla Ruslar geldi; tek bir yeniçeri kurtulamadı. Ruslar ne halde olduğumuza hiç dikkat etmediler. Her yerde Fransız cerrahlar vardır; içlerinden çok becerikli olan birisi bizlere baktı ve tedavi etti. Yaralarım iyice kapandıktan sonra bütün hayatım boyunca hiç unutmayacağım önerilerde bulundu. Aslında hepimizi teselli etti; birkaç kuşatmada buna benzer şeyler olmuş ve böyle şeyler savaşın kurallarındanmış.

---

diler ve barış antlaşmasıyla 1761'de şehri iade etmek zorunda kaldılar. Azak'ın alınması II. Katerina döneminde ve Candide'den on yıl sonra gerçekleşti.

Beraberimde bulunan kadınlar yürüyebilecek hale gelince onları Moskova'ya götürdüler. Ben de beni bahçıvanı yapan ve bana her gün yirmi kırbaç vuran bir Boyar'a düştüm. Fakat iki yıl sonra bu Rus soylusu sarayda meydana gelen bazı sorunlardan dolayı otuz Boyar'la birlikte çark işkencesinde can verince, ben de bu olayı fırsat bilip oradan kaçtım. Bütün Rusya'yı katettim; uzun süre Riga'da, ardından Rostock'ta, Vismar'da, Leipzig'de, Kassel'de, Utrecht'te, Leiden'de, Lahey'de, Rotterdam'da meyhane hizmetçiliği yaptım; kalçamın biri eksikti ve hep Papa kızı olduğumu hatırlayarak fakirlik ve utanç içinde yaşlandım. Yüz kez kendimi öldürmek istedim, ama hayatı seviyordum. Bu gülünç zayıflık belki en bahtsız eğilimlerimizden biridir; çünkü sürekli yere atmak istediğimiz bir yükü ara vermeden taşımayı istemek kadar aptalca bir şey var mı? Varlığımızdan tiksinirken varlığımıza tutunmaktan, kalbimizi yiyene kadar bizi tüketen yılanı okşamaktan daha saçma bir şey var mı?

Kaderin beni dolaştırdığı ülkelerde ve hizmet verdiğim meyhanelerde varoluşundan iğrenen inanılmaz sayıda insan gördüm fakat kendi istekleriyle bu sefaletlerine son veren yalnızca on iki kişi gördüm: üç zenci, dört İngiliz, dört Cenevreli ve Robeck* adında bir Alman profesör. Sonunda Don Issacar'ın evinde hizmetçi oldum; beni sizin yanını-

---

* Jean Robeck, İsveç'te 1672 yılında doğmuş, 1739 yılında intihar etmiştir. J. J. Rousseau *Nouvelle Héloise* başlıklı eserinin üçüncü bölümünün yirmi birinci mektubunda ondan bahseder.

za verdi güzel hanımefendi; kaderinize bağlandım ve kendi sıkıntılarımdan çok sizinkilerle ilgilendim. Beni biraz gücendirmemiş olsaydınız ve gemilerde sıkılmamak için hikâye anlatmak âdetten olmasaydı size bu bahtsız hayatımı hiç anlatmayacaktım. Nihayet hanımefendi, deneyimim var ve dünyayı tanıyorum; biraz zevk alın ve gemideki her yolcuyu yaşam öyküsünü anlatması için cesaretlendirin. Hayatına asla lanet etmemiş ve kendini insanların en bahtsızı olarak görmeyen tek bir yolcu bulursanız, beni baş aşağı denize atın."

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANDIDE GÜZEL CUNÉGONDE'DAN VE YAŞLI KADINDAN NASIL AYRILMAK ZORUNDA KALDI

Güzel Cunégonde, yaşlı kadının hikâyesini dinledikten sonra onun sınıfında ve değerinde bir insana yapılabilecek bütün kibarlıkları yerine getirdi. Onun teklifini kabul etti, yolcuların her birinden yaşam öyküsünü anlatmasını istedi. Candide ve o, yaşlı kadının haklı olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. "Bilge Pangloss'un, âdetlere uygun olmayan bir auto-da-fé'de asılmış olması çok üzücü. Karaları ve denizleri kuşatan ahlak bozukluğu ve fiziksel kötülükler hakkında bizlere inanılmaz şeyler anlatırdı ve cesaretimi toparlayıp ona saygıyla birkaç itirazda bulunurdum," dedi Candide.

Herkes yaşam öyküsünü anlatıyor ve gemi ilerliyordu. Sonunda Buenos Aires'e demir atıldı.

Cunégonde, Yüzbaşı Candide ve yaşlı kadın, vali İbraalı Don Fernando y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza'nın evine gittiler. Bu soylu beyefendi bu kadar çok isim taşıyan bir adama yakışır bir gurur sergiliyordu. Erkeklerin karşısında oldukça soylu bir küçümsemeyle konuşuyordu; burnu öyle havadaydı, sesini öyle acımasızca yükseltiyordu, öyle emredici bir üslup kullanıyordu, öyle kibirli bir yürüyüşü vardı ki selam veren herkesin onu dövesi geliyordu. Kadınları da çıldırasıya seviyordu. Cunégonde ona görüp görebildiği en güzel kadın olarak göründü. İlk sorduğu şey, Cunégonde'un yüzbaşının karısı olup olmadığıydı. Soruyu sorma şekli Candide'i tedirgin etmişti; karısı olduğunu söylemeye cesaret edemedi, çünkü gerçekte Cunégonde karısı değildi. Kız kardeşi olduğunu da söylemeye cesaret edemedi, çünkü kız kardeşi de değildi. Bu resmi yalan, Eskiler* arasında bir zamanlar çok moda olmuş ve modernlere fayda sağlamış olsa da, ruhu gerçeğe ihanet edemeyecek kadar saftı. "Matmazel Cunégonde benimle evlenme şerefini göstermek istiyor ve Zat-ı Şahanelerinize nikâhımızı kıymanız için rica ediyoruz," dedi. İbraalı Don Fernando y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza bıyığını büke-

---

* Voltaire'in *Felsefe Sözlüğü*'ndeki İbrahim (Abraham) maddesine bakılabilir. Tevrat'ta İbrahim, eşi Sara'yı kaçıran Gerard kralına, İshak'a hamile olan Sara'nın kız kardeşi olduğunu açıkça söyler: "Gerçekten kız kardeşimdir, babamız bir, ama annelerimiz değil; onu karım olarak aldım." Burada Tevrat'taki bu olaya gönderme yapılmaktadır.

rek acı acı gülümsedi ve Yüzbaşı Candide'e ordusunu gözden geçirmesini emretti. Candide itaat etti; vali de Matmazel Cunégonde'un yanında kaldı. Ona tutkusunu ilan etti, ertesi gün kilise önünde ya da istediği şekilde onunla evleneceğini söyledi. Cunégonde, düşünmek, yaşlı kadına danışmak ve kararını vermek için on beş dakika müsaade istedi.

Yaşlı kadın Cunégonde'a şöyle dedi: "Matmazel, yetmiş iki göbeğiniz belli ama tek bir kuruşunuz bile yok. Çok hoş bir bıyığı olan Güney Amerika'nın en büyük soylu kişisinin eşi olmak sizin elinizde; sarsılmaz bir sadakat takınmak gerekir mi? Bulgarlar tarafından tecavüze uğradınız. Bir Yahudi ve bir engizitör sizden faydalandı; bahtsızlıklar size haklar kazandırır. İtiraf etmeliyim ki, sizin yerinizde olsam vali beyle evlenip Yüzbaşı Candide'i zengin etmekte hiç tereddüt etmezdim."

Yaşlı kadın yaşın ve tecrübenin kazandırdığı tüm temkinliliğiyle konuşurken limana küçük bir geminin geldiği görüldü; içinde bir İspanyol sorgu yargıcı ve İspanyol polis memurları yer alıyordu ve ardından şunlar oldu:

Yaşlı kadın, Candide'le birlikte hızla kaçarken Fransisken tarikatından olan ve geniş kollu kıyafet giyen rahibin Badajoz şehrinde Cunégonde'un paralarını ve mücevherlerini çaldığını doğru tahmin etmişti. Bu rahip mücevherlerden bazılarını bir cevahire satmak istemiş. Tüccar bunların büyük engizitörün mücevherleri olduğunu anlamış. Rahip asılmadan önce bu mücevherleri çaldığını itiraf etmiş;

bu kişileri ve gittikleri yönü tarif etmiş. Cunégonde ve Candide'in kaçtıkları zaten biliniyordu. Cadiz'e kadar peşlerinden gidildi; hemen arkalarından bir gemi gönderildi. Buenos Aires limanına demir atan da bu gemiydi. Bir sorgu yargıcının geldiği ve büyük Monsenyör Engizitörün katillerinin peşinde olduk-ları haberi yayılmıştı. Temkinli yaşlı kadın derhal yapılması gereken her şeyi gördü. "Kaçamazsınız ve korkacak bir şeyiniz de yok," dedi Cunégonde'a. "Monsenyörü öldüren siz değilsiniz; zaten sizi seven vali size kötü davranılmasına izin vermez. Burada kalın." Hemen Candide'in yanına koştu ve "Kaçın, yoksa bir saat içinde yakılacaksınız," dedi ona. Kaybedilecek vakit yoktu, ama Cunégonde'dan na-sıl ayrılacaktı ve nereye sığınacaktı?

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CANDIDE VE CACAMBO PARAGUAY CİZVİTLERİ TARAFINDAN NASIL KARŞILANDILAR

Candide Cadiz'den, İspanya ve sömürge topraklarının kıyılarında bol miktarda bulunan bir uşağı beraberinde getirmişti. Tucuman'da bir melezden doğmuş yarı İspanyol birisiydi; eskiden Kilisede şarkı söyleyip zangoçluk etmiş, tayfa, keşiş, postacı, asker ve nihayet uşak olmuştu. Adı Cacambo'ydu ve efendisini çok seviyordu, çünkü efendisi çok iyi bir insandı. Hızlıca iki Endülüs atına eyer vurdu. "Efendim, yaşlı kadının öğüdünü dinleyelim; buradan ayrılıp arkamıza bakmadan koşalım," dedi. Candide gözyaşları döktü.

— Ah sevgili Cunégonde'um! Vali bey nikâhımızı kıyacağı anda sizi terk etmek! O kadar uzaklardan getirdiğim Cunégonde'uma ne olacak?

— Ne olacaksa olacaktır, dedi Cacambo, kadınlar hiçbir zaman kendileriyle ilgili sıkıntıya düşmezler. Tanrı onlara sahip çıkar. Gidelim.

— Beni nereye götürüyorsun, nereye gideceğiz? Cunégonde olmadan ne yapacağız? diye soruyordu Candide.

— Cizvitlere karşı Aziz Jacques de Compostelle adına savaşacaktınız, gidip onların tarafında savaşalım, dedi Cacambo. Yolları az buçuk biliyorum, sizi onların topraklarına götürürüm, Bulgar eğitimi alan bir yüzbaşıları olduğu için sevinecekler; olağanüstü bir servet elde edeceksiniz. Bir dünyada başaramayan, başka bir dünyada başarılı olur. Yeni şeyler görmek ve yapmak ne büyük bir zevk.

— Demek daha önce Paraguay'a geldin, dedi Candide.

— Tabii ya! dedi Cacambo. Asompsiyon okulunda kâhyaydım ve Los Padres* yönetimini Cadiz sokaklarını bildiğim kadar iyi bilirim. Bu yönetim inanılmaz bir şey. Toprakları üç yüz fersah çapında ve otuz ayrı† ile ayrılmış. Los Padreslerin her şeyleri var ama halkın hiçbir şeyi yok; aklın ve adaletin şaheseri. Burada İspanya ve Portekiz krallarına savaş açan ama Avrupa'da bu kralların günahlarını çıkartan; burada Ispanyolları öldürürken Madrid'de onları cennete gönderen Los Padresler kadar ilahi bir şey tanımıyorum ve bu bende hayranlık uyandırıyor. Hadi

---

* Cizvit papazları.

† 1717'den itibaren otuz bir tane vardı. Cizvitler Assomption şehrini merkezleri yaptılar ve 30 bölgeyi buradan yönettiler.

ilerleyelim, insanların en mutlusu siz olacaksınız. Gerçekten Bulgar eğitimi alan bir yüzbaşının geldiğini öğrenince Los Padresler ne kadar da sevinecekler!

İlk sınıra vardıklarında Cacambo ileri muhafız birliğine bir yüzbaşının monsenyör komutanı görmek istediğini söyledi. Başmuhafıza haber gönderildi. Paraguaylı bir subay haberi iletmek için komutanın ayağına gitti. Öncelikle Candide'den ve Cacambo'dan silahları alındı ve iki Endülüs atına el konuldu. İki yabancı, iki asker sırasının arasından geçirildi. Başında üç kenarlı şapkası, üstünde sıyrılmış giysisi, yanında kılıcı ve elinde kısa kargısıyla komutan sıranın sonundaydı. Bir işaretiyle yirmi dört asker yeni gelenlerin etrafını sardı. Bir çavuş beklemeleri gerektiğini, komutanın onlarla konuşamayacağını, bölge başrahibi olmadan hiçbir İspanyol'un ağzını açmasına ve bölgesinde üç saatten fazla kalmasına izin vermediğini söyledi.

— Peki bölge başrahibi nerede? diye sordu Cacambo.

— Ayini yaptıktan sonra geçit törenine gitti, diye cevap verdi çavuş. Mahmuzlarını ancak üç saat sonra öpebilirsiniz.

— Ama, dedi Cacambo, benim gibi açlıktan ölen yüzbaşı beyefendinin kendisi Ispanyol değil, Almandır. Başrahip Hazretlerini beklerken yemek yiyemez miyiz?

Çavuş derhal bu konuşmaları komutana iletti. "Tanrı'ya şükür!" dedi komutan. "Mademki kendisi Alman, o zaman onunla konuşabilirim. Onları çardağıma getirin." Candide hemen yeşil ve bir

sıra altın renginden mermer sütunlarla süslenmiş, içinde papağanların, sinekkuşlarının, ebabillerin, beçtavuklarının, kolibrilerin ve türlü çeşit nadir kuşun bulunduğu çitlerden oluşmuş bir kafesin yer aldığı yeşillikler içinde küçük bir odaya götürüldü. Altından kaplar içinde mükemmel bir yemek hazırlanmıştı; Paraguaylılar güneşin altında, tarlaların ortasında tahtadan kaplar içinde mısır yerken, komutan başrahip dallardan yapılmış çardağa geldi.

Çok yakışıklı bir delikanlıydı; yüzü dolgun, beyaza yakın, yanakları renkli, kaşları kalkık, gözleri ışıltılı, dudakları kırmızıydı ve gururlu bir havası vardı ama gururlu hali ne İspanyollarınkine ne de Cizvitlerinkine benziyordu. Candide'e ve Cacambo'ya el konulan silahları ve iki Endülüs atını iade edildi. Cacambo, çardağın yakınlarında onlara yulaf verdi, bir sürprizle karşılaşmaktan endişe ettiği için bir gözü sürekli atların üzerindeydi.

Candide önce komutanın giysisinin eteğini öptü, ardından masaya geçtiler.

— Demek Almansınız? diye sordu Cizvit, Almanca.

— Evet Başrahip Efendi, dedi Candide.

Her ikisi bu sözleri söylerken birbirlerine büyük bir şaşkınlıkla bakıyorlardı ve duygularına hâkim olamıyorlardı.

— Almanya'nın hangi yöresindensiniz? diye sordu Cizvit.

— Pis Vestfalya yöresindenim, Thunder-ten-Tronckh şatosunda doğdum, dedi Candide.

— Aman Tanrım! Bu mümkün mü? diye haykırdı Komutan.

— Bu bir mucize! diye haykırdı Candide.

— Siz misiniz? diye sordu Komutan.

— Ama bu nasıl mümkün olur, dedi Candide.

Her ikisi de şaşkınlıktan devrildi, birbirlerine sarıldılar, gözyaşlarına boğuldular.

— Yoksa, siz Başrahip Efendi, siz güzel Cunégonde'un erkek kardeşi misiniz? Siz ki Bulgarlar tarafından öldürüldünüz! Siz ki Baron'un oğlusunuz! Siz ki Paraguay'da Cizvitsiniz! Bu dünyanın çok tuhaf bir yer olduğunu itiraf etmeliyim! Ah Pangloss! Pangloss! Asılmamış olsaydınız ne kadar da mutlu olurdunuz!

Komutan, kristalden oyulmuş bardaklara içecek dolduran zenci köleleri ve Paraguaylıları dışarı çıkarttı. Bin kez Tanrı'ya ve Aziz Ignace'a şükretti; Candide'i kollarının arasına aldı. Yüzleri gözyaşlarıyla ıslanmıştı.

— Size Matmazel Cunégonde'un, karnının deşildiğini sandığınız kız kardeşinizin hayatta olduğunu söylesem daha da çok şaşıracaksınız, duygulanacaksınız ve kendinizden geçeceksiniz.

— Nerede?

— Yakınlarda, Buenos Aires valisinin evinde, dedi Candide. Ben de sizinle savaşmaya geliyordum.

Bu uzun konuşmada telaffuz ettiği her kelime üst üste binmiş mucizeler gibiydi. Ruhları dillerinde uçuşuyordu, kulakları pürdikkat kesilmişti ve gözleri parıldıyordu. Bölge başrahibini beklerken Alman oldukları için uzun süre masada kaldılar; komutan sevgili Candide'ine şunları anlattı:

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

CANDIDE SEVGİLİ CUNÉGONDE'UNUN ERKEK KARDEŞİNİ NASIL ÖLDÜRDÜ

— Hayatım boyunca babamı ve annemi öldürdüklerine ve kız kardeşime tecavüz ettiklerine şahit olduğum günü aklımdan çıkaramayacağım. Bulgarlar geri çekildiklerinde sevgili kız kardeşimi kimse bulamadı ve babamın şatosuna iki fersah mesafede bulunan Cizvitlerin küçük bir kilisesinin yakınına gömmek için babamı, annemi, iki hizmetçi kadını, boğazlanan üç erkek çocuğu ve beni bir at arabasına yüklediler. Bir Cizvit üzerimize kutsal su serpti; su korkunç derecede tuzluydu; iki damlası gözüme girdi. Peder göz kapaklarımın hareket ettiğini fark etti; elini kalbimin üzerine koydu ve çarptığını hissetti. Hemen tedavi edildim ve üç hafta sonra hiçbir şeyim kalmadı. Bildiğiniz gibi sevgili Candide'im, pek yakışıklıydım ve zamanla daha da yakışıklı oldum.

Oranın yöneticisi Başrahip Peder Croust,* benimle çok sıcak bir dostluk kurdu. Bana dine yeni girenlere verilen elbiselerden giydirdi. Bir süre sonra da Roma'ya gönderildim. Başpederin dine yeni girmiş genç Alman Cizvitlere ihtiyacı vardı. Paraguay hükümdarları ellerinden geldiğince az İspanyol Cizvit alıyorlar; daha fazla hâkimiyet altına alabildiklerine inandıkları yabancıları tercih ediyorlar. Başpeder bu bağda çalışmaya elverişli olduğuma karar verdi. Bir Polonyalı, bir Tirollü ve ben yola çıktık. Buraya vardığımda diyakoz ve teğmenlik rütbeleriyle onurlandırıldım; şimdi albay ve papazım. İspanya kralının ordularına şiddetle karşılık vereceğiz. Size söylüyorum, aforoz edilecekler ve dayak yiyecekler. Tanrı sizi bize yardım etmeniz için gönderdi. Fakat kız kardeşim Cunégonde'un yakınlarda, Buenos Aires valisinin yanında olduğu doğru mu?

Candide yemin ederek bundan daha doğru bir şey olmadığını söyledi. Gözyaşları tekrar akmaya başladı.

Baron bıkmadan Candide'e sarılıyor, ona kardeşim, kurtarıcım diyordu.

— Ah, Sevgili Candide'im, belki şehre muzaffer girip kız kardeşim Cunégonde'u tekrar alabiliriz.

— Ben de bunu umuyorum, çünkü onunla evlenmeyi düşünüyordum ve hâlâ da bunu istiyorum, dedi Candide.

— Sen mi! Terbiyesiz! Yetmiş iki göbeği belli kız kardeşimle evlenmeye kalkışacak kadar yüzsüz

---

* Voltaire, Rahip Croust'a karşı mücadele vermiştir.

müsünüz? Bu kadar cesur bir niyeti dile getirmeye cüret edişinizi küstahça buluyorum! diye karşılık verdi baron.

Candide bu sözleri işittiğinde donup kaldı ve şöyle cevap verdi:

— Başrahibim, pederim, dünyanın tüm göbekleri gelse çare olmaz. Kız kardeşinizi bir Yahudinin ve bir engizitörün kollarından kurtardım; bana karşı gönül borcu var ve benimle evlenmek istiyor. Üstat Pangloss bana sürekli insanların eşit olduklarını söylerdi ve onunla kesin evleneceğim.

— Bunu göreceğiz, seni alçak! dedi Cizvit Thunder-ten-Tronckh baronu ve kılıcının düz tarafıyla sertçe Candide'in yüzüne vurdu.

Candide derhal kendi kılıcını çekti ve dibine kadar Cizvit baronun karnına sapladı; fakat kanlar içindeki kılıcı çıkarırken ağlamaya başladı: "Ah Tanrım! Eski efendimi, dostumu, kayınbiraderimi öldürdüm; dünyanın en iyi insanıyım ama şimdiden üç adam öldürdüm; üstelik ikisi de rahip."

Çardağın girişinde nöbet tutan Cacambo koşarak geldi.

— Artık hayatımızı pahalıya satmaktan başka çare kalmadı, birazdan çardağa gelenler olacak, elimizde silahlarla ölmeliyiz, dedi Cacambo efendisine.

Pek çok şeye tanık olduğu için aklını yitirmedi ve baronun üzerinde bulunan elbiseyi Candide'e giydirip kare şapkasını kafasına taktı ve onu ata bindirdi. Bütün bunlar göz açıp kapayana dek olup bitti.

— Dörtnala ilerleyelim, herkes sizi emir vermeye giden bir Cizvit sanacak. Peşimize düşülmeden önce sınırı geçmiş oluruz.

Bunları söyler söylemez İspanyolca "Albay başrahibe yol verin!" diye bağırarak atını sürmeye başlamıştı.

ON ALTINCI BÖLÜM

İKİ KIZ, İKİ MAYMUN VE OREILLON* ADLI VAHŞİLERLE İKİ YOLCUNUN BAŞINA GELENLER

Candide ve uşağı çitlerin ötesine geçtiler. Kampta Alman Cizvit'in öldüğünü henüz kimse anlamamıştı. İhtiyatlı Cacambo, heybesini ekmekle, çikolatayla, jambonla, meyveyle ve birkaç şişe şarapla doldurmayı ihmal etmemişti. Yoları olmayan bilinmedik bir memlekette iki Endülüs atıyla ilerlediler. Sonunda ırmakların kestiği güzel bir çayır çıktı karşılarına. İki yolcumuz atlarını otlattılar. Cacambo, efendisine bir şeyler atıştırmasını öğütledi ve kendisi de ona örnek oldu.

"Baronun oğlunu öldürmüşken ve bir daha Cunégonde'u hayatım boyunca görememeye mahkûmken nasıl olur da jambon yememi istersin? Mademki ondan uzakta vicdan azabı ve umutsuz-

---

* Amazon'un Rio Nayo kıyısında oturan bir halk.

luk içinde günlerimi geçirmek zorundayım, zavallı hayatımı uzatmanın anlamı var mı ki? Trévoux gazetesi* bu olup bitenlere ne diyecek?" diyordu Candide.

Hem bunları söylüyordu hem de yemek yemeye devam ediyordu. Güneş battı. Yolunu kaybetmiş bu iki kişi kadın sesine benzeyen çığlıklar işittiler. Bu çığlıkların sevinçten mi yoksa ızdıraptan mı atıldıklarını bilemiyorlardı, fakat bilinmedik bir diyarda olmanın getirdiği telaş ve endişeyle hemen ayağa kalktılar. Bunlar çayırın dibinde çırılçıplak koşan iki kızın çığlıklarıydı. İki maymun kızların peşine düşmüş kalçalarını ısırıyordu. Candide'i bir acıma duygusu sardı; Bulgarlarlayken ateş etmesini öğrenmişti ve tek bir yaprağı kıpırdatmadan bir fındığı dalında vuracak kadar becerikliydi. Ispanyol tüfeğini eline aldı ve iki kez ateş etti; iki maymunu da vurdu.

— Tanrı'ya şükür Cacambo! Bu iki zavallıyı büyük bir tehlikeden kurtardım. Bir engizitörü ve bir Yahudiyi öldürerek günah işlediysem, iki kızın hayatını kurtararak kendimi affettirmiş olmalıyım. Belki de bu iki kız soylu kızlardır ve bu yöreden bize büyük faydalar sağlayabilirler.

Sözlerine devam edecekti ki iki kızın iki maymunu sevgiyle öptüğünü, cesetlerinin üzerinde göz-

---

* Basıldığı şehirden dolayı *Journal de Trévoux* (Trévoux gazetesi) olarak anılan eserin gerçek ismi *Memoires pour servir à l'histoire des sciences et des beaux-arts*'dı (Bilim ve güzel sanatların tarihine yaraması için hatıralar). Bu başlık birkaç kez değişmiştir.

yaşlarına boğulduklarını, etrafı acılı çığlıklarıyla doldurduklarını görünce dili tutuldu.

— Bu kadar merhamet sergilemelerini beklemiyordum, dedi sonunda Cacambo'ya.

— Büyük iş başardınız efendim, bu hanımların sevgililerini öldürdünüz, diye cevap verdi Cacambo.

— Sevgililerini mi? Bu nasıl mümkün olur? Benimle alay ediyorsun Camcambo. Sana inanmamın imkânı yok.

— Sevgili efendim, sürekli her şeye şaşırıp duruyorsunuz. Neden bazı ülkelerde hanımların maymunlardan hoşlanmasını tuhaf buluyorsunuz? Benim yarı İspanyol olmam gibi onlar da yarı insanlar, diye cevap verdi Cacambo.

— Yazık! Üstat Pangloss'un eskiden buna benzer kazaların vuku bulduğunu ve bu karışımların panları, faunları ve satirleri* meydana getirdiğini söylediğini hatırlıyorum. Antik çağlardaki büyük şahsiyetler bunlara şahit olmuşlar ama bunların hayal ürünü olduklarını düşünüyordum, diye devam etti Candide.

— Artık bunun gerçek olduğuna ikna olmuşsunuzdur, belli bir eğitim almamış insanların nasıl davrandıklarını görüyorsunuz. Tek endişe ettiğim şey, bu hanımların başımıza kötü işler açmasıdır, dedi Cacambo.

Bu sağlam varsayımlar Candide'in çayırdan ayrılıp ormana girmesine neden oldu. Orada Cacambo'yla akşam yemeğini yedi. Portekizli en-

---

* Mitolojide geçen yarı insan yarı hayvan yaratıklar.

gizitöre, Buenos Aires valisine ve barona lanet okuduktan sonra ikisi de yosunların üzerinde uyudular. Uyandıklarında hareket edemediklerini fark ettiler; bunun nedeni bu yörenin sakinleri olan Oreillonların iki hanımın şikâyeti üzerine geceleyin her ikisini de sımsıkı ağaç kabuklarından yapılmış iplerle bağlamış olmasıydı. Ellerinde oklar, taştan topuzlar ve baltalarla elli kadar çırılçıplak Oreillon onları çepeçevre sarmıştı; kimileri geniş bir kazanda su kaynatıyor, kimileri de şişler hazırlıyordu ve hepsi de şöyle bağırıyordu: "Bu bir Cizvit! Bu bir Cizvit! Öcümüzü alacağız ve afiyetle karnımızı doyuracağız! Cizvit yiyelim! Cizvit yiyelim!"

— Size söylemiştim, sevgili efendim, bu iki kız başımıza iş açacak, diye haykırdı Cacambo üzüntüyle.

Kazanla şişleri gören Candide, "Haşlanacağımız ya da kızartılacağımız kesin! Ah! Üstat Pangloss ne derdi acaba saf doğanın şu halini görseydi? Her şey iyi, iyi ama Matmazel Cunégonde'u kaybetmiş olmak ve Oreillonlar tarafından şişe geçirilmek pek de acımasız bir durum,"* diye haykırdı Candide.

Cacambo ise asla soğukkanlılığını kaybetmezdi.

— Sakın umutsuzluğa kapılmayın, bu halkların dilinden biraz anlıyorum, onlarla konuşacağım, dedi kahrolan Candide'e.

— Lütfen insanların pişirilmesinin ne kadar berbat ve insanlık dışı bir şey olduğunu ve hiç de

---

* Bu söz kalıcı olmuştur. İhbarlarından dolayı *Ansiklopedi*'nin yayınlanmasını askıya aldıran Cizvitlere karşı filozofların ilk şiddetli saldırısıdır.

Hıristiyanlığa uygun olmadığını söylemeyi unutmayın, dedi Candide.

"Efendiler, demek bugün bir Cizvit yemeyi umut ediyorsunuz. Bu çok iyi. Düşmana böyle davranmaktan daha adil bir şey olamaz. Gerçekten de doğa hukuku bizlere başka insanları öldürmeyi öğretiyor ve bütün yeryüzünde de böyle davranılıyor. Onu yeme hakkını kullanmıyorsak da yiyecek daha güzel yiyeceklerimiz var demektir. Fakat siz bizim sahip olduğumuz kaynaklara sahip değilsiniz. Elbette ki zaferinizin meyvesini kargalara ve kuzgunlara bırakmak yerine düşmanları yemek daha iyidir. Fakat efendiler, dostlarınızı yemek istemezsiniz. Bir Cizvit'i şişe geçireceğinizi sanıyorsunuz, fakat o sizin savunucunuz, o düşmanınızın düşmanıdır. Bense sizin topraklarınızda doğdum ve bu gördüğünüz bey de benim efendim olur. Kendisi Cizvit olmadığı gibi bir Cizvit'i öldürdü ve öldürdüğü kişinin kıyafetlerini giydi; işte bu yüzden yanıldınız. Size söylediklerimi teyit etmek için giysisini alın, Los Padres'in ilk sınır noktasına götürün; efendimin bir Cizvit'i öldürüp öldürmediğini öğrenin. Size biraz zaman gerekecek. Yalan söylediğimi düşündüğünüz an bizi istediğiniz gibi yiyebilirsiniz. Fakat size doğruyu söylüyorsam, bizi affedecek kadar kamu hukukunu, töreleri ve yasaları çok iyi biliyorsunuz."

Oreillonlar bu konuşmayı mantıklı buldular, olup bitenlerle ilgili bilgi almak için aralarından iki önde gelen kişiyi seçtiler. İki vekil aklı başında

insanlar olarak görevlerini yerine getirdi ve kısa bir süre sonra iyi haberlerle döndü. Oreillonlar iki tutsağın bağlarını çözdüler, onlara türlü çeşit ikramlarda bulundular, kızlar hediye ettiler, ferahlatıcı içecekler sundular ve "O bir Cizvit değil! O bir Cizvit değil!" diye bağırarak ikisini de ülkelerinin sınırına kadar götürdüler.

Candide, kurtulmuşundan dolayı şaşkınlık içindeydi. "Ne tuhaf bir halk! Ne insanlar! Nasıl bir töre! Matmazel Cunégonde'un erkek kardeşine bir kılıç darbesi indirmeseydim acımasızca yenilecektim. Ama ne olursa olsun saf doğa iyi bir şeydir, çünkü bu insanlar beni yemek yerine Cizvit olmadığımı öğrenir öğrenmez bana bin bir çeşit güzellikler yaptılar."

ON YEDİNCİ BÖLÜM

CANDIDE VE UŞAĞININ ELDORADO* ÜLKESİNE ULAŞMASI VE ORADA GÖRDÜKLERİ

Oreillonların sınırlarına vardıklarında, "Gördüğünüz gibi bu yarım küre diğerinden daha iyi değil; güvenin bana ve en kısa yoldan Avrupa'ya dönelim," dedi Cacambo Candide'e.

— Nasıl döneceğiz? Nereye gideceğiz? Ülkeme dönsek orada Bulgarlar ve Abarlar herkesi boğazlıyorlar, Portekiz'e dönersem yakılacağım, bu ülkede kalırsak da her an şişe geçirilme ihtimalimiz var. Matmazel Cunégonde'un bulunduğu dünyanın bu kısmından ayrılmaya nasıl karar verebilirim? dedi Candide

---

* Cizvitlerin Paraguay'daki yapay ülkesinden sonra hayali bir ülkedir bu. On altıncı yüzyılda var olduğuna inanılırdı ve günümüz Venezuela'sındaki sözüm ona Parime adındaki bir gölün kenarında bulunduğu söylenirdi. Eldorado, altından ülke anlamına geliyordu.

— Cayenne'e* gidelim, orada dünyanın her yerine giden Fransızları buluruz, bize yardımları dokunabilir. Belki de Tanrı bize merhamet eder, dedi Cacambo

Cayenne'e gitmek kolay değildi; az buçuk ne tarafa doğru yürümeleri gerektiğini biliyorlardı fakat dağlar, nehirler, uçurumlar, haydutlar, vahşiler her yerde tehlikeli engeller oluşturuyordu. İki at yorgunluktan öldü; erzakları tükendi; bir ay boyunca yabani meyvelerle beslendiler, nihayet hayatlarını ve umutlarını besleyecek Hindistan cevizi ağaçlarıyla çevrelenmiş küçük bir ırmak buldular.

Yaşlı kadın kadar iyi öğütler veren Cacambo, Candide'e şöyle dedi:

— Halimiz kalmadı, yeterince yürüdük. Kıyıda bir sandal gördüm, içini Hindistan cevizleriyle doldduralım ve sandala atlayıp akıntıyı takip edelim; ırmaklar her zaman yerleşim yerlerine götürür. Hoş şeyler bulamasak bile en azından yeni bir şeyler buluruz.

— Hadi gidelim, dedi Candide, kendimizi kaderin eline bırakalım.

Bazen çiçekli, bazen çorak, bazen düz, bazen sarp kıyılar arasında birkaç fersah yol aldılar. Irmak sürekli genişliyordu; aniden göğe kadar yükselen korkunç kayalardan bir tepenin altında kayboldu. İki yolcu bu tepenin altında cesaretlerini toparlayıp kendilerini dalgalara bıraktılar. Bu noktada dara-

---

* Guyana yakınlarında bir ada. 1625 yılından itibaren Fransızların elindeydi.

lan ırmak korkunç bir gürültüyle ve hızla onları alıp götürdü. Yirmi dört saat sonra nihayet gökyüzünü görebildiler ama sandalları kayalara çarptı, bir fersah boyunca kayadan kayaya ilerlemeleri gerekti. Nihayet ulaşılamaz dağların çevrelediği uçsuz bucaksız bir ufuk keşfettiler. Bu yöre hem zevk için hem de ihtiyaçlar için ekilip biçilmişti; faydalı olan her şey aynı zamanda hoştu da. Yollar, parlak bir maddeyle kaplanmış ve biçimlendirilmiş arabalarla süslüydü. En güzel Endülüs, Tetuan ve Mekinez atlarından çok daha hızlı olan iri kırmızı koyunların çektiği arabalar tuhaf güzellikte kadın ve erkekleri taşıyordu.

"İşte bu ülke, Vestfalya'dan daha iyi bir ülkedir," dedi Candide. Bulduğu ilk köye Cacambo ile birlikte ayak bastı. Köyün girişinde altın işlemeli yırtık elbiseler giymiş birkaç çocuk taş atmaca* oynuyorlardı; başka dünyaya ait iki adamımız eğlenerek onları izliyordu. Taşları tuhaf bir parıltı yayan sarı, kırmızı, yeşil renkte geniş ve yassıydı. İki yolcu bunlardan bir iki tane toplamak istedi. Bunlar altından, zümrütten, yakuttandı; en ufakları bile Moğol tahtının en büyük süsü olurdu. "Taş atmaca oynayan bu çocuklar, muhtemelen bu ülkenin kralının oğulları olmalı," dedi Cacambo. Köyün öğretmeni çocukları okula sokmak için o an göründü. "Bu da kraliyet ailesinin lalası olmalı," dedi Candide.

---

* Avrupa'da düz taşlarla oynanan *palet* adındaki bir oyun. Her oyuncuya 6 düz taş verilir ve *maitre* adında küçük bir taş daha vardır. Küçük taş atılır ve oyuncular taşlarını küçük taşın mümkün olduğunca yakınına atmaya çalışırlar.

Küçük baldırı çıplaklar, taşlarını ve eğlencelerini sağlayan her şeyi yere bırakıp gittiler. Candide taşları topladı, köy öğretmenine kadar koştu, alçak gönüllülükle sayın kraliyet üyelerinin altınlarını ve kıymetli taşlarını unuttuklarını çeşitli hareketlerle ima ederek taşları öğretmene vermek istedi. Köy öğretmeni gülümseyerek taşları yere attı, Candide'in yüzüne bir süre şaşkınlıkla baktı, ardından yoluna devam etti.

İki yolcu altınları, yakutları ve zümrütleri toplamaktan geri kalmadı. "Neredeyiz? Bu ülkede kralların çocukları çok iyi eğitilmiş olmalı ki, altını ve kıymetli taşları küçümsemeyi öğrenmişler!" diye haykırdı Candide. Cacambo da Candide kadar şaşırmıştı. Nihayet köyün ilk evine yaklaştılar; bir Avrupa sarayı gibi inşa edilmişti. Kapısında bir sürü insan koşuşturuyordu, evin içi daha da kalabalıktı. İçeriden çok hoş bir melodi yükseliyordu ve çok leziz yemek kokuları etrafı sarıyordu. Cacambo kapıya yanaştı, burada Peru dilinde konuşulduğunu fark etti, çünkü herkes Cacambo'nun Tucuman'da,* sadece bu dilin konuşulduğu bir köyde doğduğunu bilir. "Size tercüme ederim, içeri girelim, burası bir han," dedi Candide'e. İçeri girer girmez altından kumaşlar giyinmiş, saçları kurdelelerle örülmüş handaki iki kız ve iki oğlan hizmetli onları karşılayıp sofraya oturmaya davet etti. Her biri ikişer papağanla süslenmiş dört çeşit çorba, yüz kilo ağırlığında haşlanmış bir akbaba, mükemmel

---

* Bu bölge Buenos Aires'in kuzeybatısında yer alır.

bir tadı olan iki kızarmış maymun, bir tepside üç yüz kolibri, bir diğer tepside de altı yüz sinekkuşu, nefis yahniler, leziz pastalar, hepsi bir çeşit kesme kristalden yapılmış kaplarda servis edildi. Handaki kızlar ve oğlanlar, şeker kamışından yapılmış likörler de ikram ettiler.

Misafirlerin çoğu tüccarlardan ve arabacılardan oluşuyordu, hepsi de son derece kibar kişilerdi. Cacambo'ya ölçülü bir ağız sıkılığıyla birkaç soru sordular ve onun sorularına da tatmin edici cevaplar verdiler.

Yemek bittiğinde Cacambo ve Candide, yerden topladıkları altın parçalarından iki tanesini masaya atarak ikram edilen ziyafete uygun bir bahşiş verdiklerini sandılar. Hanın sahibi adamla karısı uzun süre karınlarını tutarak kahkahalar attılar. Sonunda kendilerine geldiklerinde şöyle dediler: "Efendiler, yabancı olduğunuz anlaşılıyor, burada yabancı görmeye pek alışkın değiliz. Anayolumuzdaki taşlarla bize ödeme yapmaya kalkıştığınızda güldüğümüz için kusura bakmayın. Muhtemelen ülkemizin parası yoktur sizde, ama burada yemek yemek için paranız olması gerekmiyor. Ticareti rahatlatmak için kurulmuş bütün hanların masrafları hükümet tarafından karşılanıyor. Burada çok bir şey yiyemediniz çünkü biz fakir bir köyüz. Ama başka yerlerde hak ettiğiniz gibi karşılanacaksınız."

Cacambo Candide'e han sahibinin söylediklerini aktarıyordu ve Candide aynı hayranlık ve şaşkınlıkla Cacambo'nun aktardıklarını dinliyordu.

"Dünyanın hiç bilmediği, doğası bizimkinden bambaşka olan bu ülke neresi? Muhtemelen her şeyin yolunda olduğu ülke burası; çünkü illa böyle bir ülke olması lazım. Üstat Pangloss ne derse desin Vestfalya'da her şeyin kötü gittiğini sık sık fark etmiştim," diyorlardı birbirlerine.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

ELDORADO ÜLKESİNDE GÖRDÜKLERİ

Cacambo han sahibine merak ettiği her şeyi sordu. Han sahibi ona şöyle dedi: "Ben pek bilgili değilim ve bundan da hoşnutum. Ama buralarda ülkenin en bilgili kişisi olan ve saraydan çıkmış, konuşkan bir yaşlı var." Derhal Cacambo'yu yaşlı adamın yanına götürdü. Candide artık yalnızca figüranlık yapıyordu ve uşağına eşlik ediyordu. Çok sade bir evin içine girdiler, çünkü kapısı sadece gümüştendi; odaların lambrileri altındandı ve öyle güzel işlenmişlerdi ki, en zengin döşemeler bile onun yanında silik kalırdı. Salon yakut ve zümrütlerle süslenmişti, fakat her şeyin düzeni öyle iyi ayarlanmıştı ki, bu aşırı sadeliği örtbas ediyordu. Yaşlı adam, iki yabancıyı kolibri tüyünden yapılmış minderlerin bulunduğu bir sofaya davet etti ve pırlantadan bardaklar içinde likörler ikram etti; ardından meraklarını şu sözlerle giderdi:

"Yüz yetmiş iki yaşındayım. Şaşırtıcı Peru devrimlerini, kralın hizmetinde yer alan merhum babamın tanıklığından öğrendim. Bulunduğumuz bu krallık, tedbirsizce dünyanın bir kısmını ele geçirmeye giden ve sonunda İspanyollar tarafından yok edilen İnkaların eski topraklarıdır.

Doğdukları ülkede kalan ailelerin prensleri daha bilgece davranmışlardı; halktan onay aldıktan sonra kimsenin küçük krallığımızdan çıkmayacağına dair bir karara vardılar ki bu da bizim saflığımızı ve mutluluğumuzu korumamızı sağlamıştır. İspanyollar bu ülke hakkında belli belirsiz bir fikir edindiler ve ona El Dorado adını verdiler. Şövalye Raleigh* adında bir İngiliz yaklaşık yüz yıl önce buraya biraz yanaşmayı başardı ama biz, çevremizdeki aşılmaz kayalar ve uçurumlar sayesinde, taşlarımıza ve toprağımızın çamuruna akıl almaz bir tutku besleyen ve bunları elde etmek için hepimizi öldürmeye hazır olan Avrupa uluslarının açgözlülüklerinden şimdiye kadar korunduk."

Sohbet uzun sürdü; yönetim biçimi, töreler, kadınlar, halk oyunları, sanatlar hakkında konuşuldu. Sonunda metafizikten her zaman tat almış olan Candide, bu ülkede bir din olup olmadığını Cacambo vasıtasıyla sordu.

Yaşlı adamın yüzü biraz kızardı.

---

* Kraliçe Elizabeth, 1596'da İspanyollarla bu bulgular konusunda rekabet etmek için bir filonun başına bilgin Raleigh'i atar. Raleigh kırmızı insanların yaşadığı topraklara girer. Birkaç altın parçası bulsa da, bahsi geçen Eldorado ülkesini ve de Parima gölünü bulamaz. İspanya'yı memnun etmek için I. Jacques, Walter Raleigh'i ölüm cezasına çarptırır.

— Bundan nasıl kuşku duyarsınız? Bizlerin nankör olduğunu mu sanıyorsunuz? dedi.

Cacambo tevazuuyla Eldorado'nun dininin ne olduğunu sordu. Yaşlı adamın yüzü biraz daha kızardı.

— Başka bir din olabilir mi? Sanırım bizim dinimiz dünyanın diniyle aynı; akşamdan sabaha kadar Tanrı'ya tapıyoruz.

— Yalnızca tek bir Tanrı'ya mı tapıyorsunuz? diye sordu hâlâ Candide'in tereddütlerine tercüman olan Cacambo.

— Görünen o ki, iki, üç, dört Tanrı yoktur. İtiraf etmeliyim ki sizin dünyanızdaki insanlar çok tuhaf sorular soruyorlar, dedi yaşlı adam.

Candide bu iyi kalpli yaşlı adama soru sormaktan yorulmuyordu; Eldorado'da Tanrı'ya nasıl dua ettiklerini öğrenmek istedi.

— Ona dua etmiyoruz, ondan bir şey istemiyoruz, zaten ihtiyacımız olan her şeyi bize vermiş. Biz sürekli ona şükrediyoruz, dedi iyi kalpli ve saygıdeğer bilge.

Candide ruhban sınıfını merak etti ve onları görmek istedi, ruhbanların nerede olduklarını sordurdu. İyi kalpli yaşlı adam gülümsedi.

— Dostlarım, hepimiz ruhbanız; kral ve bütün aile reisleri her sabah büyük bir ciddiyetle şükretme ilahileri söylerler ve beş bin veya altı bin müzisyen onlara eşlik eder.

— Nasıl olur! Öğreten, tartışan, hükmeden, entrika çeviren, onların görüşlerini paylaşmadıklarında insanları yakan rahipleriniz yok mu?

— Böyle bir şeyin olması için delirmiş olmamız lazım, burada hepimiz hemfikiriz ve rahiplerinizle ilgili söylediklerinizi pek anlamıyoruz, dedi yaşlı adam.

Candide bütün bu anlatılanları kendinden geçerek dinliyordu ve kendi kendine şöyle diyordu: "Burası Vestfalya'dan ve baronun şatosundan çok farklı bir yer. Dostumuz Pangloss Eldorado'yu görmüş olsaydı, Thunder-ten-Tronckh şatosunun yeryüzündeki en iyi yer olduğunu söylemezdi. Kuşkusuz yolculuk etmek lazım."

Bu uzun sohbetten sonra iyi kalpli yaşlı adam altı koyunu bir arabaya koştu ve saraya kadar iki yolcuya eşlik etmeleri için hizmetçilerinden on iki tanesini hizmetlerine verdi.

— Yaşımdan dolayı size eşlik edemediğim için beni bağışlayın. Kral sizi eminim memnun edecek şekilde karşılayacaktır ve ülke törelerinin bazıları hoşunuza gitmezse, kusurumuza bakmayın.

Candide ve Cacambo arabaya bindiler. Altı koyun uçuyordu, dört saat geçmeden başkentin diğer ucundaki saraya vardılar. Sarayın giriş kapısı iki yüz kadem yüksekliğinde ve yüz kadem genişliğindeydi; hangi maddeden yapıldığını söylemek imkânsızdı. Altın ve mücevher diye adlandırılan taşlardan ve kumdan üstün olduğu açıkça görünüyordu.

Nöbetçiler arasından yirmi güzel kız Candide ve Cacambo'yu arabadan inerken karşıladı, onları hamama götürdü, kolibri tüyünden yapılmış kumaşlardan güzel elbiseler giydirdi. Ardından kraliyetin

yüksek hanım ve erkek memurları âdetlere uygun olarak iki sıra halinde onları biner müzisyenin arasından geçirerek Zat-ı Şahanelerinin dairesine götürdüler. Taht salonuna yaklaştıklarında Cacambo yüksek rütbeli görevliye Zat-ı Şahanelerini nasıl selamlamaları gerektiğini sordu: dizlerinin üzerine mi çökmeli yoksa yüzükoyun mu yatmalı, eller başın üzerine mi konmalı yoksa arkadan mı bağlanmalı, yerdeki tozları yalamalı mı? Kısacası onlarda uygulanan tören nasıldı? "Genel uygulamamız krala sarılıp iki yanağından öpmektir," dedi yüksek rütbeli görevli. Candide ve Cacambo, onları büyük bir zarafetle karşılayan ve kibarca akşam yemeğine davet eden Zat-ı Şahanelerinin boynuna atladılar.

Akşam yemeğini beklerken onlara şehri, bulutlara kadar yükselen kamu binalarını, bin bir sütunla süslenmiş çarşıları, temiz su akan çeşmeleri, gülsuyu akan çeşmeleri, karanfile ve tarçına benzer kokular yayan bir taş türüyle döşenmiş büyük meydanlarda aralıksız olarak şeker kamışından yapılmış içkilerin aktığı çeşmeleri gezdirdiler. Candide adalet sarayını ve parlamentoyu görmek istedi; burada böyle bir şey olmadığı ve asla yargılama yapılmadığı söylendi. Hapishaneler olup olmadığını sordu, hayır cevabını aldı. Onu en çok şaşırtan ve en çok hoşuna gidense içinde matematik ve fizik aletleriyle dolu iki bin kademlik bir sergi koridorunun yer aldığı bilim sarayı oldu.

İkindi boyunca şehrin binde birini gezdikten sonra kralın evine geri getirildiler. Candide masada,

Zat-ı Şahaneleri, uşağı Cacambo ve birkaç hanımın arasına yerleşti. Hiç bu kadar lezzetli yemek yenmemiş, Zat-ı Şahaneleriyle hiç bu kadar hoş sohbet edilmemiştir. Cacambo Candide'e kralın güzel sözlerini açıklıyordu, her ne kadar bunlar tercüme edilmiş olsalar da, yine de güzelliklerini yitirmiyorlardı. Candide'i şaşırtan bunca şey arasında onu en az şaşırtan bu değildi.

Bir ay boyunca bu misafirhanede kaldılar. Candide Cacambo'ya sürekli şöyle diyordu: "Dostum, doğduğum şatonun bulunduğumuz ülke kadar değerli olmadığı doğrudur; ama Matmazel Cunégonde burada değil ve sizin de muhtemelen Avrupa'da birkaç sevgiliniz vardır. Burada kalırsak, diğerleri gibi olacağız; oysa Eldorado taşlarıyla yüklü yalnızca on iki koyunla kendi dünyamıza dönersek, bütün krallardan daha zengin olacağız. Korkmamız gereken engizitör de yok ve Matmazel Cunégonde'u kolaylıkla geri alabiliriz."

Bu konuşma Cacambo'nun hoşuna gitti; insan gezmeye, tanıdıklar arasında övünmeye, yolculuklarında gördüklerini anlatmaya o kadar heves eder ki, iki mutlu adamımız mutlu olmamaya ve Zat-ı Şahanelerinden gitmek için izin almaya karar verdiler.

— Aptallık ediyorsunuz, dedi kral onlara. Ülkemin ahım şahım bir şey olmadığını biliyorum, ama insan bir yerde az çok huzurluysa orada kalmalı. Kuşkusuz yabancıları zorla burada tutmaya hakkım yok; bu törelerimizde ve yasalarımızda yeri

olmayan bir zorbalık olur. Bütün insanlar hürdür, dilediğiniz vakit yola çıkabilirsiniz. Ama buradan çıkış oldukça zordur. Mucize eseri geldiğiniz, kayalıkların altından hızlıca akan ırmağı çıkmak imkânsızdır. Krallığımı çevreleyen dağların yüksekliği on bin kademdir ve duvar gibi dimdiklerdir; hepsinin genişliği de on fersahtır, oralardan uçurumları kullanarak ancak inebilirsiniz. Ama mademki gitmeye kararlısınız, makineler kâhyasına sizi rahatça taşıması için bir makine inşa etmesini söylerim. Sizi dağların diğer tarafına taşıdıktan sonra beraberinizde kimse gelemez, çünkü kullarım bu bölgeden ayrılmayacaklarına dair yemin ettiler ve yeminlerini bozmayacak kadar da bilge kişilerdir. Benden istediğinizi dileyin.

— Zat-ı Şahanelerinizden, dedi Cacambo, sadece erzak, taşlar ve ülkenizin çamuruyla yüklü birkaç koyun istiyoruz.

Kral güldü.

— Siz Avrupalıların sarı çamurumuzla neden bu kadar ilgilendiklerini anlayamıyorum ama dilediğiniz kadar götürebilirsiniz, hayrını görün.

Kral derhal mühendislerine bu iki olağanüstü insanı kraliyetinin dışına götürmek üzere bir makine inşa etmeleri için emir verdi. Üç bin iyi fizikçi bunun üzerinde çalıştı, on beş günün ardından makine hazırdı ve ülkenin parasıyla yirmi milyon sterlinden daha fazla bir paraya mal olmadı. Candide ve Cacambo makineye yerleştirildi; ayrıca dağları aştıktan sonra binmeleri için iki iri kırmızı koyun,

erzakla yüklü yirmi koyun, ülkede bulunan ilginç eşyalarla yüklü otuz koyun, altınla, kıymetli taşlarla ve pırlantalarla yüklü elli koyun makineye bindirildi. Kral iki serseriyi sevgiyle öptü.

Yola çıkışları ve onlarla birlikte koyunları dağların tepesine çıkarmada sergilenen dâhiyane yöntem görülmeye değerdi. Fizikçiler, onları güvenli bir yere bıraktıktan sonra müsaade istediler. Candide'in koyunlarını Matmazel Cunégonde'a göstermekten başka bir isteği ve amacı kalmadı.

— Matmazel Cunégonde'abir fiyat biçilirse, Buenos Aires valisine ödeme yapacak durumdayız, dedi. Cayenne'e doğru yürüyelim, orada bir gemiye binelim ve ardından hangi ülkeyi satın alabileceğimize bir bakalım.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

SURİNAM'DA OLUP BİTENLER VE CANDIDE MARTIN'LE NASIL TANIŞTI

İki yolcumuzun ilk günü az çok iyi geçti. Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın bir araya toplayamayacağı kadar hazineye sahip olma fikri onları cesaretlendiriyordu. Kendinden geçen Candide, Cunégonde'un adını ağaçlara yazdı. İkinci gün koyunlarından iki tanesi bataklığa saplandı ve yükleriyle birlikte yok oldu. Birkaç gün sonra iki koyun daha yorgunluktan öldü; ardından yedi veya sekiz tanesi çölde açlıktan öldü. Birkaç tanesi de birkaç gün sonra uçuruma yuvarlandı. Nihayet yüz günlük bir yürüyüşten sonra ellerinde yalnızca iki koyun kaldı. Candide, Cacambo'ya şöyle dedi:

— Dostum, bu dünyanın zenginliklerinin ne kadar da fani olduğunu görüyorsun, erdemden ve Matmazel Cunégonde'u tekrar görme mutluluğundan daha sağlam hiçbir şey yok.

— İtiraf etmeliyim ki bu doğru, dedi Cacambo, ama yine de iki koyunumuz ve İspanya kralının asla sahip olamayacağı kadar büyük bir hazinemiz var. İleride Surinam olduğunu sandığım Hollandalılara ait bir şehir görüyorum. Dertlerimizin sonuna ve mutluluğumuzun başlayacağı ana geldik.

Şehre yaklaşırken üzerinde kıyafetlerinin, yani mavi donunun yarısı kalmış bir halde yerde yatan bir zenciyle karşılaştılar; bu zavallı adamın sol bacağı ve sağ eli yoktu.

— Aman Tanrım! dedi Candide Hollandaca. Dostum, neden bu berbat haldesin?

— Efendim, ünlü tüccar Bay Vanderdendur'u bekliyorum, dedi zenci.

— Bay Vanderdendur mu seni bu hale getirdi, dedi Candide?

— Evet beyefendi, dedi zenci, âdet böyle. Yılda iki kez elbise olarak kumaştan mavi bir don veriyorlar. Şeker fabrikasında çalışırken parmağımızı değirmen taşına kaptırdığımızda elimizi kesiyorlar; kaçmaya çalıştığımızda da bacağımızı kesiyorlar. Bu iki durum da başıma geldi. Bu bedelle Avrupa'da şeker yiyebiliyorsunuz. Fakat annem Gine kıyılarında beni on Patagon parasına sattığında şöyle demişti: "Sevgili oğlum, putlarımızı kutsa, her zaman onlara tap, seni daima mutlu yaşatacaklar. Beyaz efendilerimizin kölesi olma şerefine nail oldun ve bu sayede annenle babanı mutlu edeceksin." Çok yazık! Onları mutlu edip etmediğimi bilmiyorum ama onların beni mutlu ettikleri söylenemez.

Köpekler, maymunlar ve papağanlar bizden bin kat daha mutlular. Beni Hıristiyan yapan Hollandalı din adamları her pazar günü, beyaz ya da siyah hepimizin ademoğlu olduğumuzu söylüyorlar. Soy bilimcisi değilim, ama bu vaizler doğruyu söylüyorlarsa hepimiz kardeş çocuklarıyız. Fakat kabul etmelisiniz ki insanın akrabasına bu kadar kötü davranması mümkün değil.

— Ah Pangloss! diye haykırdı Candide. Bunca berbat şeyi öngöremedin. Artık bitti, eninde sonunda iyimserliğinden vazgeçmem gerekecek.

— İyimserlik nedir? diye sordu Cacambo.

— Her şey kötü gittiğinde her şeyin iyi gittiğini savunma tutkusudur, dedi Candide.

Zenciye bakarken ağlıyordu ve ağlayarak Surinam'a girdi. Ilk yaptığı şey, Buenos Aires'e giden bir gemi olup olmadığını öğrenmek oldu. Konuştuğu kişi, dürüst bir anlaşma teklif eden bir İspanyol kaptandı. Bir meyhanede onlara randevu verdi. Candide ve sadık Cacambo iki koyunla birlikte onu beklemek için oraya gittiler.

Hiçbir şey gizlemeyen Candide, İspanyol'a başından geçen maceraları anlattı ve Matmazel Cunégonde'u kaçırma niyetinde olduğunu itiraf etti.

— Korkarım sizi Buenos Aires'e götüremeyeceğim, dedi kaptan, beni de sizi de asarlar. Güzel Cunégonde monsenyörün gözdesi.

Candide yıldırım çarpmışa döndü, uzun süre ağladı. Sonunda Cacambo'yu bir kenara çekti ve ona şöyle dedi:

— İşte sevgili dostum, yapman gereken şey şudur: Her birimizin cebinde beş veya altı milyon değerinde pırlanta var. Sen benden daha beceriklisin, Buenos Aires'ten Matmazel Cunégonde'u al. Vali sorun çıkarırsa ona bir milyon ver; eğer kabul etmezse iki milyon ver. Sen hiç engizitör öldürmedin, kimse senden kuşkulanmaz. Ben de başka bir gemi hazırlayacağım ve seni Venedik'te bekleyeceğim. Orası Bulgarlardan, Abarlardan, Yahudilerden, engizitörlerden endişe duyulmayan özgür bir ülkedir.

Cacambo bu bilgece çözümü alkışladı. Yakın dostu haline gelen iyi bir efendiden ayrıldığı için mutsuzdu fakat ona faydalı olma sevinci, ondan ayrılmanın acısını bastırmıştı. Gözyaşları içinde birbirlerine sarıldılar. Candide iyi kalpli yaşlı kadını unutmamasını tembih etti. Aynı gün Cacambo yola çıktı. Bu Cacambo çok iyi bir insandı.

Candide bir süre daha Surinam'da kaldı ve başka bir kaptanın kendisini ve elinde kalan iki koyunu İtalya'ya götürmeyi kabul etmesini bekledi. Hizmetçi tuttu ve uzun bir yolculuk için gerekli olan her şeyi satın aldı; sonunda büyük bir geminin sahibi olan Bay Vanderdendur karşısına çıktı. "Beni, hizmetçilerimi, eşyalarımı ve şurada duran iki koyunumu doğrudan Venedik'e götürmek için ne kadar istiyorsunuz?" diye sordu. Geminin sahibi on bin kuruş istedi. Candide tereddüt etmeden kabul etti.

"Bak sen!" dedi temkinli Vanderdendur kendi kendine. "Bu yabancı pazarlık etmeksizin on bin

kuruş veriyor! Çok zengin olmalı!" Bir süre sonra yirmi binden aşağıya inemeyeceğini ima etti. "Tamam! Öyle olsun," dedi Candide. "Tamam, bu adam yirmi bin kuruşu on bin kuruşu verdiği gibi kolayca verebiliyor," dedi tüccar kendi kendine. Tekrar geldi ve onu Venedik'e otuz bin kuruştan aşağı götüremeyeceğini söyledi. "Peki, otuz bin kuruşunuz olacak," diye cevap verdi Candide.

"Bak sen!" dedi kendi kendine Hollandalı tüccar. "Otuz bin kuruş bu adam için hiçbir şey değil. Muhtemelen bu iki koyun büyük bir hazineyle yüklü. Daha fazla ısrar etmeyelim. Önce şu otuz bin kuruşu alalım, gerisine bakarız."

Candide, en ufağı kaptanın istediği paradan daha değerli olan iki küçük pırlanta sattı. Ödemesini peşin yaptı. Iki koyun gemiye yüklendi. Candide, açıkta demir atmış gemiye ulaşmak için küçük bir sandalla onları takip ediyordu. Geminin sahibi zaman kazanmıştı, yelkenleri açtı ve yola çıktı; rüzgâr da ondan yanaydı. Şaşkın ve çılgına dönmüş Candide kısa zamanda geminin uzaklaşıp gözden kaybolduğunu gördü. "Ah! Eski dünyaya yakışır bir kurnazlık bu!" diye bağırdı. Tekrar kıyıya yanaştı. İçi kederle dolmuştu, nihayetinde yirmi hükümdarın servetine denk bir hazineyi kaybetmişti.

Hollandalı yargıcın yanına gitti. Kafası karışık olduğu için kapıyı sertçe çalıp içeri girdi, başına gelenleri anlattı ve olması gerekenden biraz fazla bağırdı. Yargıç, çıkarttığı yaygaradan dolayı önce ona on bin kuruş ceza kesti. Ardından sabırla onu

dinledi, tüccar limana döner dönmez Candide'in sorunuyla ilgileneceğine dair söz verdi ve mahkeme masrafları için ona on bin kuruş daha ödettirdi.

Bunlar Candide'i iyice umutsuzluğa sürükledi. Aslında bundan bin kat daha beter felaketler atlatmıştı fakat yargıcın ve kendisini soyan gemi sahibinin soğukkanlılığı öfkesini alevlendirmiş ve onu kapkaranlık bir hüzne boğmuştu. İnsanların kötü niyetli oluşları tüm çirkinliğiyle zihninde canlanmıştı; artık yalnızca hüzünlü düşüncelerle besleniyordu. Nihayet bir Fransız gemisi Bordeaux'ya gitmeye hazırlanmıştı ve Candide'in de elinde pırlantalarla yüklü koyunları olmadığından bu gemide gerçek değeriyle bir kamara kiralamıştı. Halinden nefret etmek ve bölgenin en mutsuz kişisi olmak koşuluyla kendisiyle birlikte yolculuk etmek isteyen dürüst bir kişinin yol ve yemek masraflarını karşılayacağını ve üstüne iki bin kuruş vereceğini şehre yaymıştı.

Bütün bir filonun alamayacağı kadar bir kalabalık başvurdu. Candide mutsuzluğu en bariz olanlar arasında aradığı kişiyi seçmek istediğinden kendisine yeterince uyumlu görünen ve her biri tercih edilmesi gerektiğini savunan yirmi kişi seçti. Bulunduğu hana onları çağırdı, hayat hikâyelerini yalan söylemeden anlatmaları koşuluyla onlara akşam yemeği ısmarladı; en zavallı ve halinden haklı olarak en şikâyetçi olanı seçip diğerlerine de hediye vereceğine söz verdi.

Oturum sabahın dördüne kadar sürdü. Candide bütün bu hayat hikâyelerini dinlerken Buenos

Aires'e giderken yaşlı kadının kendisine söylediklerini ve gemide başına bir felaket gelmemiş tek bir kişi bulunmadığına dair aralarında yaptıkları bahsi hatırladı. Kendisine anlatılan her hayat hikâyesinde Pangloss'u düşünüyordu. "Bizim Pangloss sistemini ispat etmekte epey bir sıkıntı çekerdi," diye düşündü. "Burada olmasını çok isterdim. Kuşkusuz her şeyin yolunda gittiği bir yer varsa orası Eldorado'dur, dünyanın başka bir yeri değil." Sonunda on yıl boyunca Amsterdam'daki kitabevlerinde çalışmış olan fakir bir bilgini seçti. Dünyada bundan daha usandırıcı bir meslek olmadığına karar verdi.

İyi bir insan olan bu bilgin, karısı tarafından soyulmuş, oğlu tarafından dövülmüş, bir Portekizlinin kaçırdığı kızı tarafından da terk edilmiş, geçimini sağlayan ufak bir işi de kaybetmişti. Surinam'daki Protestan papazlar da onun bir Sozzinici* olduğunu düşünerek ona zulüm ediyorlardı. Aslında diğerleri de en az onun kadar bahtsızdı; ama Candide bilginin yolculuk esnasında sıkılmamasını sağlayacağını umut ediyordu. Bütün diğer kişiler Candide'in büyük bir adaletsizlik işlediği kanaatindeydi. Candide her birine yüz kuruş vererek onları sakinleştirdi.

---

* Lelio ve yeğeni Fausto Sozzini (veya İtalyanca Sozzini ailesi) on altıncı yüzyılda yaşamış Hıristiyan hukukçular. Luther King'in reform hareketinden etkilenmiş, Teslis'in dua edilecek bir şahıs değil Tanrı'nın insanlara ilettiği bir güç olduğunu, Hıristiyan ailesinde doğan bir kişinin vaftiz olmasının gerekli olmadığını savunan Protestan bir mezhep kurmuşlardır. Vatikan tarafından dindışı ilan edildiler.

YİRMİNCİ BÖLÜM

DENİZDE CANDIDE VE MARTIN'İN BAŞINA GELENLER

Adı Martin olan yaşlı bilgin Candide ile birlikte Bordeaux'ya doğru yola çıktı. Her ikisi de çok şey görmüş geçirmiş ve çok acı çekmişti; gemi Ümit Burnu'ndan geçip Japonya'ya bile yol alsa, yolculukları boyunca çektikleri ruhsal ve fiziksel acılardan bahsedebilirlerdi.

Yine de Candide'in Martin üzerinde bir üstünlüğü vardı; hâlâ Matmazel Cunégonde'u tekrar görmeyi umut ediyordu, oysa Martin'in ümit edecek hiçbir şeyi yoktu. Aynı zamanda altını ve pırlantaları vardı; her ne kadar yeryüzünün en büyük hazinesiyle yüklü yüz koyununu kaybetmiş olsa da, her ne kadar Hollandalı kaptanın dolandırıcılığı hâlâ kalbini burksa da, ceplerinde kalanları düşündüğünde ve de özellikle yemekten sonra Cunégonde'dan

bahsettiğinde Pangloss'un sistemine daha yatkın oluyordu.

— Peki, siz Bay Martin, bütün bunlar hakkında ne düşünüyorsunuz? diye sordu bilgine. Ruhsal ve fiziksel acı hakkında düşünceniz nedir?

— Beyefendi, diye cevap verdi Martin, rahiplerim beni Sozzinici* olmakla suçladılar ama aslında Mani† dinindenim.

— Benimle dalga mı geçiyorsunuz? dedi Candide. Yeryüzünde Mani dinine mensup kimse kalmadı.

— Ben varım, dedi Martin, ne yapmam gerektiğini bilmiyorum, ama başka türlü düşünemiyorum.

— İçinize şeytan girmiş olmalı, dedi Candide.

— Dünya işlerine öyle çok karışıyor ki, dedi Martin, başka her yere girmiş olabileceği gibi bedenime de girmiş olabilir. Itiraf etmeliyim ki, yerküreye veya daha doğrusu yerküreciğe göz attığımda, Tanrı'nın onu bazı kötü yaratıkların eline terk ettiğini düşünüyorum. Elbette Eldorado'yu bir istisna olarak kabul ediyorum. Komşu şehrin iflasını arzulamayan bir tek şehir, başka aileleri yok etmek istemeyen bir tek aile görmedim. Her yerde zayıflar önünde süründükleri güçlülerden nefret ediyorlar ve güçlüler de onlara yünü ve eti satılan sürü gibi davranıyorlar. Avrupa'nın bir ucundan diğerine ko-

---

* Sozziniciler gizemleri reddedip yalnızca apaçık olan şeyleri kabul ederler.

† *Manichéen*. Maniheizm, üçüncü yüzyılda Fars İmparatorluğunda Mani tarafından kurulan ve kısa sürede hızla yayılan bir dindir. Mani dini biri iyi biri de kötü iki ilkeyi temel alır.

şan bir milyon katil, daha dürüst bir uğraş olmadığı için rızkını kazanmak adına büyük bir disiplin içinde cinayet işliyor ve hırsızlık yapıyor; sanatların gelişip serpildiği, huzurun hâkim olduğu sanılan şehirlerdeki insanlar, işgal altında bir şehrin maruz kaldığı felaketlerden daha büyük ihtiraslarla, ihtiyaçlarla ve endişelerle kavruluyorlar. Gizli üzüntüler halkın sefilliğinden daha acımasızdır. Kısacası öyle çok şey gördüm ve yaşadım ki Mani dinine girdim.

— Yine de iyi şeyler var, diye karşılık verdi Candide.

— Belki, dedi Martin, ama ben hiç tanık olmadım.

Bu tartışmanın ortasında bir top sesi işitildi. Her geçen an top sesleri çoğalıyordu. Herkes dürbününe sarıldı. Üç bin fersah mesafede savaşan iki gemi göründü; rüzgâr iki gemiyi Fransız gemisinin öyle yakınına çekti ki, herkes rahat rahat savaşı seyredebildi. Sonunda gemilerden biri diğer geminin altından isabetli bir şekilde öyle saldırdı ki gemiyi batırdı. Candide ve Martin batan geminin üst güvertesinde net bir şekilde yüz kişi gördüler; hepsi de göğe doğru ellerini açmış korkunç çığlıklar atıyorlardı. Bir anda her şey sular içinde kayboldu.

— İşte, dedi Martin, insanlar birbirlerine böyle davranıyorlar.

— Bu işte şeytanca bir şeyler olduğu doğru, dedi Candide.

Bunları söylerken geminin yakınında yüzen parlak kırmızı bir şey fark etti. Bunun ne oldu-

ğunu anlamak için bir sandal denize indirildi. Koyunlarından biriydi. Candide bu koyununa kavuşunca Eldorado'nun iri pırlantalarıyla yüklü yüz koyunu kaybettiğinde duyduğu üzüntüden daha büyük bir sevinç duydu.

Fransız kaptan batan geminin Hollandalı bir korsanın gemisi olduğunu –Candide'i soyan kaptanın gemisi– ve onu batıran geminin de İspanyol gemisi olduğunu fark etti. Bu vicdansızın el koyduğu devasa servet onunla birlikte denizin dibini boylamıştı ve yalnızca bir koyun kurtulmuştu.

— Gördünüz mü? dedi Candide Martin'e. Bazen suçlu cezasını bulabiliyor. Bu şerefsiz Hollandalı kaptan hak ettiğini buldu.

— Evet, dedi Martin, fakat gemisinde bulunan yolcuların da onunla birlikte ölmesi gerekiyor muydu? Tanrı bu dolandırıcıyı cezalandırdı ve şeytan da diğerlerini boğdu.

Yine de Fransız gemisi ve İspanyol gemisi yollarına devam etti; Candide de Martin'le sohbetine geri döndü. On beş gün aralıksız tartıştılar ve on beşinci günün sonunda kendilerini ilk günkü noktada buldular. Ama konuşuyorlardı, fikir alışverişinde bulunuyorlardı ve birbirlerini teselli ediyorlardı. Candide koyununu okşuyordu. "Sana kavuştuğuma göre, Cunégonde'a da kavuşabilirim," diyordu kendi kendine.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

CANDIDE VE MARTIN KONUŞA TARTIŞA FRANSA KIYILARINA YAKLAŞIYOR

Nihayet Fransa kıyıları göründü.

— Hiç Fransa'ya gitmiş miydiniz, Bay Martin? diye sordu Candide.

— Evet, dedi Martin, birkaç bölgesini gezdim. Bazılarında halkın yarısı deli, birkaç tanesinde insanlar fazla kurnaz, bazılarındaysa yeterince yumuşak başlı ve gerektiği kadar saflar, başkalarındaysa kültürlü görünmeye çalışılıyorlar; ama hepsinin yegâne meşgalesi aşk, ikincisi dedikodu, üçüncüsüyse budalaca şeyler söylemektir.

— Peki, Bay Martin, hiç Paris'e gittiniz mi?

— Evet, gittim. Orada bunların hepsinden var. Herkesin haz aradığı ve anladığım kadarıyla kimsenin bunu bulamadığı bir kaos, bir cenderedir. Orada çok az kaldım. Oraya varır varmaz yankesi-

ciler Saint-Germain panayırında her şeyimi aldılar; beni hırsız sanıp sekiz gün hapiste tuttular; ardından Hollanda'ya yaya dönmemi sağlayacak kadar parayı kazanmak için bir matbaada musahhih olarak çalışmak zorunda kaldım. Rezil yazar takımını, rezil entrikacı takımını ve rezil bağnaz rahip takımını tanıdım. Bu şehirde çok kibar insanlar olduğu söyleniyor, buna inanmak isterim.

— Ben Fransa'yı hiç merak etmiyorum, dedi Candide. Sanırım Eldorado'da bir ay geçirdikten sonra Matmazel Cunégonde dışında dünyada görmek isteyeceğimiz hiçbir şey kalmadığını anlarsınız. Onu Venedik'te bekleyeceğim; İtalya'ya gitmek için Fransa'dan geçeceğiz. Bana eşlik eder misiniz?

— Büyük bir zevkle, dedi Martin. Venedik'in yalnızca Venedikli asiller için iyi bir yer olduğu söyleniyor, ama yine de çok parası olan yabancılar da iyi karşılanıyormuş. Benim param yok, ama sizin var. Sizinle her yere giderim.

— Bu arada, dedi Candide, gemi kaptanına ait olan bu iri kitapta söylendiği gibi dünyanın ilk başta denizlerle kaplı olduğuna inanıyor musunuz?

— Hayır inanmıyorum, dedi Martin, hatta bir süredir bizlere anlatılan bütün hayal ürünü sözlere de inanmıyorum.

— Fakat hangi amaçla bu dünya yaratıldı? diye sordu Candide.

— Bizi kudurtmak için, dedi Martin.

— Size anlattığım Oreillon ülkesinde iki kızın iki maymuna duyduğu sevgi sizi şaşırtmadı mı? diye devam etti Candide.

— Hiç şaşırmadım, dedi Martin. Bu tutkunun tuhaf bir yanı olduğunu düşünmüyorum. O kadar çok olağanüstü şey gördüm ki, olağanüstü olabilecek hiçbir şey kalmadı.

— Sizce insanlar günümüzde olduğu gibi eskiden de birbirlerini hep öldürdüler mi? İnsanlar her zaman yalancı, dolandırıcı, düzenbaz, nankör, iftiracı, haydut, zayıf, hırsız, korkak, kıskanç, obur, ayyaş, cimri, ihtiraslı, kana susamış, sefih, fanatik, ikiyüzlü ve budala mıydılar?

— Sizce, dedi Martin, atmacalar bulduklarını güvercinleri her zaman yemişler midir?

— Muhtemelen evet, dedi Candide.

— Peki, dedi Martin, mademki atmacalar hep aynıydı, neden insanların değişmiş olmalarını bekliyorsunuz?

— Ama, dedi Candide, arada çok fark var, çünkü hür irade...

Akıl yürütürken Bordeaux'ya vardılar.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM*

CANDIDE'İN VE MARTIN'İN FRANSA'DA BAŞLARINA GELENLER

Candide, birkaç Eldorado taşı satacak ve filozof Martin'den vazgeçemediği için iki kişilik rahat bir araba alacak kadar Bordeaux'da kaldı. Bordeaux Bilim Akademisi'ne bıraktığı koyunundan ayrıldığı için çok üzgündü; akademiye de bu yılın ödüllü yarışma konusu olarak 'Bu koyunun yünü neden kırmızıdır?' konusunu önerdi. Ödül de, A artı B, eksi C, bölü Z yöntemiyle koyunun kırmızı olması gerektiğini ve çiçek hastalığından öleceğini ispatlayan Kuzeyli bir bilgine verildi.

Bununla beraber Candide'in yol üstündeki meyhanelerde karşılaştığı yolcuların hepsi ona şöyle dedi: "Paris'e gidiyoruz." Herkesin bu genel isteği onda başkenti görme hevesini uyandırdı; za-

---

* Voltaire bu bölümü zaman içinde epey değiştirdi.

ten Venedik yolundan fazla sapmış da sayılmayacaktı.

Saint-Marceau kenar mahallesinden girdi ve kendini Vestfalya'nın en çirkin köyünde sandı.

Candide kalacağı hana ulaşır ulaşmaz yorgunluğun neden olduğu hafif bir hastalığa yakalandı. Parmağında devasa bir pırlantası ve eşyaları arasında inanılmaz ağır bir sandığı olduğu için hemen yanına çağırmadığı iki hekim, bir daha yanından hiç ayrılmayan birkaç yakın arkadaş, çorbalarını ısıtan iki dindar kadın geldi. Martin şöyle diyordu: "İlk yolculuğumda Paris'te hastalandığımı hatırlıyorum. O zamanlar çok fakirdim, bu nedenle ne dostum, ne dindar kadınlarım ne de hekimim oldu ve iyileştim."

Fakat verilen ilaçlar ve kanlar yüzünden Candide'in hastalığı ciddi bir hal aldı. Mahallenin müdavimlerinden biri, öteki dünya için taşıyıcıya verilmek üzere hamiline ödenecek bir senet* istedi tatlı dille. Candide vermek istemedi. Dindar kadınlar bunun yeni bir moda olduğunu söylediler; Candide moda takip eden birisi olmadığını belirtti. Martin müdavimi pencereden atmak istedi. Papaz adayı Candide'in gömülmeyeceğine yemin etti. Bunun üzerine Martin de kendilerini rahatsız etme-

---

* On üçüncü yüzyıldan itibaren Katolik Kilisesi günahların kısmen veya tamamen bağışlanmasını sağladığını iddia ettiği kutsal yerlerin ziyareti gibi senetlerle başlayıp zaman içinde tamamen fayda güden ticari bir iş haline dönüşen bağış senetlerini ortaya çıkarttı. Protestanlığı tetikleyen olaylardan biri de satın alınan bu bağışlanma senetleridir.

ye devam ederse papaz adayını gömeceğine yemin etti. Tartışma kızıştı; Martin adamı omuzlarından tutup sert bir şekilde kovdu; bu da tutanaklara geçen büyük bir skandala neden oldu.

Candide iyileşti; iyileşme döneminde akşam yemeklerinde hoş misafirleri oldu. Büyük paralarla oyun oynandı. Candide asların hiç kendisine gelmemesine çok şaşırıyordu; oysa Martin buna hiç şaşırmıyordu.

Kendisine şehri gezdirme şerefinde bulunanlar arasında ufak tefek bir Périgourdlu rahip vardı; bu adam hep tez canlı, her zaman açıkgöz, her zaman hizmet etmeye hazır, yüzsüz, dalkavuk, uysal, geçerken yabancıları gözetleyen, şehrin dedikodularını anlatan ve her keseye uygun eğlenceler sunan türden biriydi. Işte bu adam Candide'le Martin'i tiyatroya götürdü. Yeni bir trajedi oynanıyordu. Candide kendini kültürlü birkaç kişinin yanında bulsa da mükemmel bir biçimde oynanan sahnelerde gözyaşlarına engel olmadı. Yanında oturup akıl yürütenlerden biri perde arasında ona şöyle dedi:

— Ağlamakta haksızsınız, bu kadın oyuncu çok kötü; onunla oynayan erkek oyuncuysa ondan da kötü. Hele oyunun kendisi oyunculardan da berbat. Yazarı bir tek kelime Arapça bilmiyor, oysa olaylar Arabistan'da geçiyor; üstelik doğuştan gelen fikirlere inanmayan bir adamdır. Yarın size ona karşı yazılmış yirmi cilt yazı getirebilirim.*

---

* 1759 tarihli baskıda bu kısım şöyleydi: "— Beyefendi, dedi Périgourdlu rahip, şu çekici yüzü olan ve incecik belli genç hanımı fark ettiniz mi? Yalnızca ayda on bin franka ve elli

— Beyefendi, Fransa'da kaç tiyatro oyunu var? diye sordu Candide adama.

— Beş ya da altı bin, diye cevapladı adam.

— Epey varmış, dedi Candide. Peki kaç tanesi iyi?

— On beşi veya on altısı, diye cevap verdi adam.

— Ne de çokmuş, dedi Martin.

Zaman zaman oynanan sıradan bir trajedide* Kraliçe Elizabeth'i† oynayan bir kadın oyuncu Candide'in çok hoşuna gitti. "Bu kadın oyuncu çok hoşuma gitti," dedi Martin'e. "Matmazel Cunégonde'u hatırlatan bir yanı var, onu selamlamayı çok isterim." Périgourdlu başrahip kendisini kadın oyuncuya götürmeyi teklif etti. Almanya'da yetişmiş olan Candide âdetlerin nasıl olduğunu ve Fransa'da İngiltere kraliçelerine nasıl davranıldığını sordu.

— Âdetler farklılıklar arz ediyor, dedi başrahip. Taşrada meyhaneye götürülürler; Paris'te güzel olduklarında onlara çok saygı gösterilir. Öldüklerinde de çöplüğe atılırlar.

— Kraliçeler çöplüğe mi atılıyor! dedi Candide.

— Evet, gerçekten de öyle, dedi Martin, başrahip haklı. Matmazel Monime‡ bu dünyadan di-

---

bin ekü değerinde pırlantaya mal olur. — Ona verecek yalnızca bir veya iki günüm var, dedi Candide, çünkü Venedik'te bir randevum var."

* *Orphelin de la chine* (Çin Yetimleri) adlı tiyatro oyunu olduğu sanılmaktadır.

† Muhtemelen burada Corneille'in trajedisi *Comte d'Essex* (Essex Kontu) söz konusudur.

‡ Matmazel Lecouvreur. Kilise, 20 Mayıs 1730'da vefat eden

ğerine geçtiğinde Paris'teydim; toprağa gömülme, yani çirkin bir mezarlıkta mahallenin diğer baldırı çıplaklarıyla birlikte çürümeye bırakılma şerefi tanınmadı ona. Burgogne Sokağının köşesinde, dostlarından ayrı, tek başına gömüldü. Muhtemelen bu onu çok üzmüştür, çünkü çok asil düşünceleri vardı.

— Bu büyük bir terbiyesizlik, dedi Candide.

— Ne yapalım, dedi Martin, bu insanlar böyle davranıyor. Bütün tezatları, bütün olası uyuşmazlıkları düşünün. İşte hepsini bu tuhaf ulusun yönetiminde, mahkemelerinde, kiliselerinde, gösterilerinde görebilirsiniz.

— Paris'te hep gülündüğü doğru mu? diye sordu Candide.

— Evet, dedi başrahip, ama çıldırmış gibi gülüyor, çünkü kahkaha atarak her şeyden yakınırlar ve hatta en iğrenç şeyleri bile gülerek yaparlar.

— Beni çok ağlatan oyun ve beni çok memnun bırakan oyuncular hakkında kötü şeyler söyleyen o şişko domuz kimdi? diye sordu Candide.

— Geçimini bütün oyunlar ve kitaplar hakkında kötü şeyler söyleyerek sağlayan canlı bir musibettir, diye cevap verdi başrahip. İğdiş edilmiş kişilerin haz alanlardan nefret ettikleri gibi o da başarılı olan herkesten nefret ediyor. Çirkefle ve zehirle beslenen edebiyat yılanlarından biri; o bir yazar bozmasıdır.

Matmazel Lecouvreur'ü defnetmeyi reddeder ve kadıncağızın bedeni Burgonya'da boş bir araziye gömülür. Bu duruma kızan Voltaire "La mort de mademoiselle Lecouvreur" (Matmazel Lecouvreur'ün Ölümü) adlı şiiri kaleme alır. Şiir, II. Frederik tarafından şarkı haline getirilmiştir.

— Yazar bozması nedir? diye sordu Candide.

— Kâğıt katlayıcısı, bir Fréron'dur*, dedi başrahip.

Candide, Martin ve Périgourdlu oyunun sonunda insanların çıkışını izlerken böyle akıl yürüttüler. "Her ne kadar Matmazel Cunégonde'u görmeye can atsam da," dedi Candide, "Matmazel Clairon'la bir akşam yemeği yemeyi çok isterim, çünkü bu kadın bende hayranlık uyandırdı."

Başrahip, yalnızca seçkin kişilerle görüşen Matmazel Clairon'a yanaşabilecek biri değildi.

— Bu akşam müsait değilmiş, dedi başrahip. Ama sizi nitelikli bir hanımın yanına götürme şerefine sahip olacağım ve orada dört yıl Paris'te yaşamış gibi Paris'i yakından tanıyacaksınız.

Yaratılıştan meraklı olan Candide, Saint-Honoré mahallesinin dış sokaklarında oturan o hanımın evine gitti; insanlar firavun oyunuyla† meşgullerdi; on iki zavallı oyuncunun her biri ellerinde bahtsızlıklarının işaretlendiği sicil olan ufak bir dizi iskambil kartı tutuyorlardı. Derin bir ses-

---

* Elie Fréron (1718-1776): Fransız gazeteci, edebiyat eleştirmeni ve polemikçidir. 1754 yılında *Année littéraire* adlı dergiyi kurdu ve burada dine ve monarşi adına Aydınlanma filozoflarına karşı savaş açtı. Özellikle Voltaire'e karşı yazılar yazdı. Voltaire de birkaç eserinde ona karşılık verdi.

† XV. ve XVI. Louis döneminde çok moda olan bir iskambil oyunu. Casanova'nın *Histoire de ma vie* (*Hayatımın Öyküsü*) adlı eserinde, Hoffmann'ın "Bonheur au jeu" (Oyunlarda Mutluluk) (1820) adlı hikâyesinde, Alexandre Puşkin'in *Maça Kızı* (1834) başlıklı eserinde bu oyundan bahsedilir.

sizlik hâkimdi, oyuncuların alınları solmuştu, kasayı tutanın yüzündeyse endişe vardı. Bu vicdansız kasanın yanında oturan ev sahibi hanım, vaşak bakışıyla her oyuncunun kartlarının üzerinde işaretlediği bütün paroli'leri* ve sept-et-le-va'ları† gözetliyordu; ciddi ve aynı zaman nezaketli bir dikkatle kartların köşelerini düzelttiriyordu ve müşterilerini kaybetme korkusuyla asla kızmıyordu. Kadın kendine Parolinyak Markizi diyordu. On beş yaşında olan kızı oyuncuların arasında duruyor ve kaderin acımasızlıklarını düzeltmeye çalışan bu zavallı insanların hilelerini göz işaretiyle haber veriyordu. Périgourdlu başrahip, Candide ve Martin içeri girdiler; kimse ne ayağa kalktı, ne onları selamladı ne de onlara baktı, hepsi de kart oyununa dalmıştı. "Madam Thunder-ten-Tronckh bunlardan daha kibardı," dedi kendi kendine Candide.

Yine de başrahip, markizin kulağına eğildi; markiz ayağa kalkar gibi yaptı, Candide'i kibar bir gülümsemeyle, Martin'i de başını asilce eğerek onurlandırdı ve Candide için bir sandalye ve bir deste kâğıt getirttirdi. Candide iki bahiste elli bin frank kaybetti; bunun ardından büyük bir neşeyle ak-

---

* Paroli: Kazandıktan sonra konulan ilk bahsi yerde bırakıp, kazanılan para kadar tekrar oynandığını göstermek için kartın bir köşesini katlamak. Parolide kazanan bahsinin üç katını kazanır.

† Sept-et-le-va: Bir paroli kazandıktan sonra, ilk konulan bahsi bırakıp kazanılan tüm paranın yeniden oynandığını göstermek için kartın başka bir köşesini katlamak. Sept-et-le-va kazanan bahsinin yedi katını kazanır.

şam yemeğine geçildi. Herkes Candide'in parasını kaybedince üzülmemesine şaşırmıştı; uşaklar kendi aralarında, kendilerine özgü uşak dilinde şöyle diyorlardı: "Bu adam bir İngiliz lordu olmalı."

Akşam yemeği, Paris'teki akşam yemeklerinin çoğu gibiydi; ilk önce sessizlik vardı, ardından anlaşılmayan bir söz gürültüsü, ardından tatsız şakalar, sahte haberler, yanlış akıl yürütmeler, biraz politika ve büyük miktarda dedikodu. Hatta yeni kitaplardan bile bahsedildi.

— İlahiyat bilgini Bay Gauchat'nın* romanını okudunuz mu? diye sordu Périgoudlu başrahip.

— Evet, dedi misafirlerden biri, ama kitabı bitiremedim. Çok sayıda densiz yazımız var, ama hepsi bir araya toplansa ilahiyat bilgini Gauchat'nın densizliğine yaklaşamıyor bile. Dolup taşan bu kadar çok berbat kitaptan öylesine gözüm doydu ki, artık kendimi firavun oyununa verdim.

— Peki Baş Diyakoz Trublet'nin *Mélanges* adlı eseri hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Ah! dedi Madam Parolinyak. Ölümcül sıkıntı! Herkesin bildiğini tuhaf bir şekilde söylüyor! Fark edilmeyi bile hak etmeyen şeyleri ağır ağır tartışıyor! Başkalarının düşüncesini hiç düşünmeden benimsiyor! Çaldıklarını da batırıyor! Ondan iğreni-

---

* Gabriel Gauchat (1709-1777): İlahiyatçı, Villefranche-sur-Saône Akademisi üyesidir. Hıristiyanlığı günbegün ortaya çıkan yeni buluşlara karşı savunan, filozoflara karşı olan bir bilgindir. Voltaire onun gözünde eleştirmekten başka bir şey yapmayan bir yazardır. Voltaire, "Kardeşlere düşman delilerden ve düzenbazlardan" biri olarak ondan bahseder.

yorum! Ama artık iğrenmeyeceğim, Baş Diyakozun birkaç sayfasını okumuş olmam kâfi.

Masada zevk sahibi bilgin bir adam markizin söylediklerine destek çıktı. Ardından trajediden bahsedildi; kadın neden oynanan bazı trajedileri okumanın mümkün olmadığını sordu. Zevk sahibi adam bir oyunun bazı ilgi çekici yönleri olmasına rağmen neredeyse tamamen değersiz olabileceğini çok iyi açıkladı. Birkaç kelimeyle bütün romanlarda bulunan ve her zaman seyirciyi cezbeden bazı durumları bir araya getirmenin yeterli olmadığını, tuhaf olmadan yenilikçi olmak, çoğu zaman ihtişamlı ve her zaman doğal kalmak, insan kalbini bilmek ve onu konuşturmak, oyunun hiçbir karakterini şair gibi göstermeden şair olmak, dili çok iyi bilmek, kafiyeler dizerken anlamdan ödün vermeden saf ve aralıksız bir uyumla konuşmak gerektiğini ispatladı. "Kim ki bütün bu kurallara uymazsa, tiyatroda alkışlanan bir-iki trajedi yazabilir ama asla iyi yazarlar arasında yerini alamaz," diye ekledi. "Çok az sayıda iyi trajedi vardır, bazısı iyi yazılmış ve uygun kafiyeli pastoral şiirlerdir, bazısı uyku getiren siyasi akıl yürütmelerdir veya usandıran abartılardır, daha bazısı barbar bir üslupta yazılmış delirmiş kişilerin hayalleridir; kopuk kopuk işlenen konular, insanlarla konuşmayı bilmedikleri için tanrılara yönelik çıkışmalar, sahte özdeyişler, tumturaklı beylik sözlerdir."

Candide bu sözleri dikkatle dinledi ve konuşan adama hayranlık duydu; markiz onu hemen yanına

oturttuğu için kadının kulağına eğildi ve bu kadar iyi konuşan bu adamın kim olduğunu sordu.

— İskambil oynamayan ve başrahibin bazen akşam yemeğine davet ettiği bir bilgindir, dedi kadın. Trajedi ve kitap konusunda çok bilgilidir. Yuhalanmış ve benim adıma imzaladığı bir trajedisi var; kitapçısının dışında hiçbir yerde tek nüshası bile görünmeyen bir kitabın yazarıdır.

— Büyük adammış! dedi Candide. Bir Pangloss daha.

Böylece adama doğru dönerek ona şöyle dedi:

— Beyefendi, fiziksel ve ruhsal âlemde her şeyin en iyi şekilde olduğuna ve başka türlü olamayacağına inanıyor musunuz?

— Beyefendi, bunların hiçbirine inanmıyorum, diye cevap verdi bilgin. Bizde her şeyin ters gittiğini düşünüyorum; kimse ne sınıfını, ne görevini, ne ne yaptığını ne de ne yapması gerektiğini biliyor. Neşeli ve birleştirici görünen akşam yemeklerinin dışında bütün zaman densiz tartışmalarla geçiyor; Molinistlere* karşı Jansenistler†, kilisedekilere

---

* Molinistler hür irade ile ilahi güç arasında bir uyuşma olasılığını savunurlar. Onlara göre birincil ve ikincil nedenler vardır: Tanrı yaşam şekillerini ve eylem koşullarını belirler, Tanrı baştan neler olacağını bilse de insan özgürce bu verilere göre seçimlerini yapabilir. Cizvitlerin bir koludur.

† Aziz Augustinus'a sıkı sıkıya bağlı olan Katolik piskopos Jansen'den isimlerini alan Jansenistler, ancak Tanrı'nın bağışlamasıyla insanın kurtuluşa erebileceğine inanırlar. Aynı zamanda mutlak kraliyete karşı oldukları için yönetim tarafından pek sevilmemişlerdir. Fransız devrimini savunan rahiplerin büyük bir kısmı bu tarikata aitlerdi. Vatikan Konsili bu akımın temelinde bulunan tartışmalara son verdiğinde bu akım silinip yok olmuştur.

karşı parlamentodakiler, edebiyatçılara karşı edebiyatçılar, dalkavuklara karşı dalkavuklar, halka karşı bankacılar, kocalarına karşı kadınlar, akrabalara karşı akrabalar... Her yerde bitmeyen bir kavga var.

Candide şöyle karşılık verdi:

— Bundan beterini gördüm. Maalesef asılma bahtsızlığına uğrayan bir bilge bütün bunların muhteşem olduğunu öğretti bana; bunlar güzel bir tablonun gölgeleridir.

— Asılmış adamınız herkesle dalga geçmiş, dedi Martin. Gölge dediğiniz şeyler berbat lekeler aslında.

— Lekeleri yapan insanlar, dedi Candide, kendilerini bundan alıkoyamıyorlar.

— Demek ki onların suçu değil, dedi Martin.

Bu konuşmadan hiçbir şey anlamayan oyuncuların çoğu içiyordu. Martin bilginle birlikte akıl yürüttü ve Candide de ev sahibi kadına maceralarının bir kısmını anlattı.

Akşam yemeğinden sonra markiz Candide'i çalışma odasına aldı ve bir koltuğa oturtturdu.

— Peki, dedi kadın, hâlâ deli gibi Thunder-ten-Tronckhlu Matmazel Cunégonde'u seviyor musunuz?

— Evet, hanımefendi, diye cevap verdi Candide.

Markiz sevimli bir gülümsemeyle ona şöyle karşılık verdi:

— Vestfalyalı bir genç gibi bana cevap verdiniz, oysa Fransızlar şöyle derdi: "Matmazel

Cunégonde'u sevmiş olduğum doğru, ama sizi görünce, hanımefendi, korkarım artık onu sevmeyeceğim."

— Ah! Hanımefendi, dedi Candide, siz nasıl isterseniz öyle cevap veririm.

— Ona karşı tutkunuz, mendilini yerden alırken başladı, dedi markiz. Jartiyerimi yerden almanızı istiyorum.

— Tüm kalbimle, dedi Candide ve yerden jartiyeri aldı.

— Onu yerine takmanızı istiyorum dedi kadın.

Candide jartiyeri yerine taktı.

— Siz yabancısınız, dedi kadın, bazen Parisli sevgililerimi on beş gün bekletiyorum. Ama size ilk geceden kendimi teslim ediyorum, çünkü Vestfalyalı bir genç adamı ülkesine layık bir şekilde şereflendirmek lazım.

Güzel kadın, genç yabacının iki elindeki iki iri pırlantayı fark edince onları öyle iyi yüreklice övdü ki, pırlantalar Candide'in parmaklarından markizin parmaklarına geçti.

Périgourdlu başrahibiyle geri dönen Candide, Matmazel Cunégonde'a sadakatsizlik etmiş olmaktan pişmanlık duydu. Başrahip buna üzüldü; Candide'in oyunlarda kaybettiği elli bin frank ve hem verilmiş hem kendisinden zorla alınmış sayılan iki pırlanta konusunda biraz suçluydu. Onun amacı Candide'in ona verebileceği bilgilerden elinden geldiğince faydalanmaktı. Candide çokça Cunégonde'dan bahsetti; onunla Venedik'te görüş-

tüğünde bu sadakatsizliği için ondan af dileyeceğini söyledi.

Périgourdlu daha çok nezaket ve dikkatle Candide'in her söylediğine, her yaptığına ve her yapmak istediğine özel bir ilgi gösteriyordu.

— Demek ki, beyefendi Venedik'te bir randevunuz var?

— Evet, başrahip, dedi Candide, mutlaka Matmazel Cunégonde'la buluşmam lazım.

Böylece sevdiği şeylerden bahsetme hazzına kapılıp Vestfalya'nın ünlü güzeliyle olan maceralarının bir kısmını anlattı.

— Sanırım, dedi başrahip, Matmazel Cunégonde çok kültürlü ve büyüleyici mektuplar yazıyordur, değil mi?

— Ondan hiç mektup almadım, dedi Candide, çünkü onun aşkı yüzünden şatodan kovulduğum için ona mektup yazamadım. Kısa bir süre sonra da öldüğünü öğrendim, ardından ona tekrar kavuştum ve onu yine kaybettim. buradan iki bin beş yüz fersah uzağa haberini beklediğim bir haberci gönderdim.

Başrahip dikkatle dinliyordu ve biraz da hayallere dalmış görünüyordu. Az sonra ikisini de sevgiyle öptükten sonra iki yabancıdan müsaade istedi. Candide ertesi gün uyandığında, şu sözleri içeren bir mektup aldı:

"Sevgilim, sekiz gündür bu şehirde hastayım; sizin de burada olduğunuzu öğrendim. Az da

olsun hareket edecek halim olsaydı kollarınıza doğru koşardım. Bordeaux'dan geçtiğinizi biliyorum; yakında yanıma gelecek olan sadık Cacambo'yu ve yaşlı kadını orada bıraktım. Buenos-Aires valisi her şeyimi aldı, ama kalbim hâlâ sizindir. Yanıma gelin, varlığınız beni hayata döndürecek ya da sevinçten öldürecek."

Bu büyüleyici mektup, bu beklenmeyen mektup, Candide'de ifade edilemeyecek bir sevince sebep oldu ve sevgili Cunégonde'unun hastalığı onu acıya boğdu. Bu iki duygu arasında gidip gelirken altınını ve pırlantalarını aldı ve Martin'le birlikte Matmazel Cungonde'un kaldığı otele gitti. Heyecandan titreyerek içeri girdi, kalbi çarpıyordu, sesi ağlamaklıydı, yatağın etrafındaki perdeleri açıp ortalığı aydınlatmak istedi.

— Sakın açmayın, ışık onu öldürüyor, dedi hizmetçi ve hemen perdeleri kapadı.

— Sevgili Cunégonde'um, dedi Candide ağlayarak, nasılsınız? Beni göremiyorsanız da benimle konuşun.

— Konuşamaz, dedi hizmetçi.

Kadın, yorganın altından dolgun parmaklı bir el uzattı, Candide uzun uzun eli tutup ağladı, avcunun içini pırlantalarla doldurdu ve koltuğun üzerine de bir kese altın bıraktı.

Bu duygulu anın ortasında, Périgourdlu başrahip, bir manga ve bir çavuş çıkageldi.

— Demek şüpheli iki yabancı bunlar! dedi.

Hemen ikisini tutuklattı ve adamlarına onları hapse götürmelerini emretti.

— Eldorado'da yolculara böyle davranmazlardı, dedi Candide.

— Her zamankinden daha Maniciyim, dedi Martin.

— Ama beyefendi bizi nereye götürüyorsunuz? dedi Candide.

— Bir yer altı zindanına, dedi çavuş.

Tekrar soğukkanlılığına kavuşan Martin, Matmazel Cunégonde olduğunu iddia eden kadının bir düzenbaz, Périgourdlu rahibin Candide'in saflığını suiistimal eden bir dalavereci ve çavuşun da kolaylıkla kurtulunabilecek bir dolandırıcı olduğunu anladı.

Adalet prosedürleriyle yüzleşmek yerine bir tavsiyeyle aydınlanan ve gerçek Cunégonde'u görmeye azimli olan Candide, çavuşa her biri yaklaşık üç bin pistol değerinde olan üç pırlanta teklif etti.

— Aaa! Beyefendi, dedi fildişinden asası olan adam, hayal edilebilecek tüm suçları işlemiş olsanız bile dünyanın en namuslu insanısınız. Üç pırlanta! Her biri üç bin pistol değerinde! Beyefendi! Sizi zindana götürmek yerine sizin için canımı feda ederim. Bütün yabancılar tutuklanıyor, ama bana müsaade edin, Normandiya'nın Dieppe şehrinde bir kardeşim var, sizi oraya götüreceğim; kendisine verilecek birkaç pırlantanız varsa, tıpkı benim gibi o da size göz kulak olur.

— Neden tüm yabancılar tutuklanıyor? diye sordu Candide.

Périgourdlu rahip o an söz aldı ve şöyle dedi:

— Çünkü Atrebatie* yöresinden bir baldırı çıplak budalaca şeyler işitmiş; bu da babasını öldürmesine neden olmuş. 1610 yılının Mayıs ayında işlenen cinayet gibi değil de, 1594'ün Aralık ayındaki ve budalaca şeyler işiten başka baldırı çıplakların başka yıl ve aylarda işledikleri cinayetlere benzer bir cinayetti bu.

Çavuş neyden bahsedildiğini açıkladı.

— Aaa! Canavarlar! diye haykırdı Candide. Şarkı söyleyen ve dans eden bir halk arasında bu nasıl olur! Maymunların kaplanları sinir ettiği bu ülkeden en kısa zamanda çıkmam mümkün mü? Ülkemde ayılar gördüm; yalnızca Eldorado'da insan gördüm. Tanrı aşkına, çavuş, Cunégonde'un bekliyor olduğu Venedik'e götürün beni.

— Sizi yalnızca Aşağı Normandiya'ya götürebilirim, dedi adam.

Derhal kelepçelerini çıkarttırdı, yanıldığını söyledi, adamlarını gönderdi ve Candide ile Martin'i Dieppe'e götürüp kardeşinin ellerine teslim etti. Kıyıda demir atmış bir Hollanda gemisi vardı. Üç pırlantanın yardımıyla hizmetkâr bir insana dönüşen Normandiyalı, Candide ve adamlarını İngiltere'ye, Portsmouth'a yelken açacak gemiye bindirdi. Venedik yolu değildi, ama Candide cehennemden kurtulduğunu sanıyordu ve ilk fırsatta Venedik yolunu tutturmayı bekliyordu.

---

* Artois. Damiens, Artois'nın başkenti Arras'ta doğmuş, 5 Ocakta XV. Louis'yi yaralamış.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CANDIDE İLE MARTIN'İN İNGİLTERE KIYILARINA GİDİŞİ VE ORADA GÖRDÜKLERİ

— Ah Pangloss! Pangloss! Ah Martin! Martin! Ah sevgili Cunégonde'um! Bu dünya nasıl bir dünya? diyordu Candide Hollanda gemisinde.

— Delice ve iğrenç bir yer, diye cevaplıyordu Martin.

— İngiltere'yi biliyor musunuz, orada da Fransa'daki kadar deliler mi?

— Oradaki başka türden bir delilik, dedi Martin. Bu iki ulusun Kanada taraflarında iki dönümlük karlı toprak için savaşta olduklarını ve bütün Kanada'nın değerinden daha büyük paraları bu güzel savaş için harcadıklarını biliyorsunuz.* Bu ülkede mi yoksa bir başkasında mı bağlanması ge-

---

* Yedi Yıl Savaşlarından sonra Fransa, Kanada'yı İngilizlere teslim etmiştir.

reken daha çok insan olup olmadığını söyleyecek kadar aydın birisi değilim. Sadece şunu biliyorum ki, göreceğimiz insanlar genel olarak fazlasıyla tez öfkelen insanlardır.

Konuşurken Portsmouth'a vardılar; sayısız insan kıyıyı kuşatmıştı ve dikkatlice filodaki gemilerden birinin üst güvertesinde yere diz çökmüş, gözleri bağlı bir adama bakıyorlardı; adamın iki yanında duran dört asker, çok sakin bir şekilde adamın kafatasına üç kurşun sıktı ve bütün topluluk son derece memnun kalarak dağıldı.*

— Bu da neyin nesi? diye sordu Candide. Nasıl bir şeytan ki bu böyle her yerde imparatorluğunu kurmuş?

Törenle öldürülen o şişman adamın kim olduğunu sordu.

— Bir amiraldi, diye cevap verildi.

— Neden bu amiral öldürüldü?

— Yeterince insan öldürtmediği için öldürüldü, dendi. Bir Fransız amiraliyle† savaştı ve ona yeterince yaklaşmadığına karar verildi.

— Ama, dedi Candide, Fransız amiral, İngiliz amiralden ne kadar uzaksa İngiliz amiral de Fransız amiralden o kadar uzaktaydı.

---

* Amiral Byng. Voltaire onu tanımıyor olsa da onu kurtarmak için çabalamış. Voltaire teolojik gaddarlıklardan hazzetmediği gibi siyasi gaddarlıklardan da hazzetmiyordu. İngiliz Bakanların makamlarını korumak için Byng'i feda ettiklerini biliyordu. Amiral Byng 14 Mart 1757'de infaz edildi.

† Amiral Galissonnière'e karşı yapılan Minorque Savaşı.

— Bu tartışılmaz, diye karşılık verildi, ama bu ülkede diğerlerini cesaretlendirmek için ara sıra bir amiral öldürmek iyidir.

Candide gördükleri, işittikleri karşısında öylesine şaşkındı ki, karaya inmek istemedi ve Hollandalı kaptanla (Surinam'daki gibi kendisini soyması pahasına olsa bile) Venedik'e gitmek üzere anlaştı.

İki günün sonunda kaptan hazırdı. Bir süre Fransa kıyılarının yakınından gidildi; ardından Lizbon açıklarından geçildi ve Candide titredi. Boğazdan geçilip Akdeniz'e varıldı; nihayet Venedik'e demir atıldı. "Tanrı'ya şükür!" dedi Candide Martin'e sarılarak. "Burada güzel Cunégonde'umu göreceğim. Cacambo'ya kendime güvendiğim kadar güveniyorum. Her şey iyi, her şey yolunda, her şey olabildiği kadar iyi."

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PAQUETTE VE GIROFLÉE KARDEŞ

Candide Venedik'e varır varmaz Cacambo'yu bütün meyhanelerde, kafelerde, genelevlerde arattırdı ama bulamadı. Her gün gelen gemi ve sandallara baktırdı, Cacambo'dan haber yoktu. "Nasıl olur!" dedi Martin'e. "Surinam'dan Bordeaux'ya, Bordeaux'dan Paris'e, Paris'ten Dieppe'e ve Dieppe'den Portsmouth'a gittim, Portekiz ve İspanya kıyılarını geçtim, Akdeniz'i katettim, birkaç ay Venedik'te kaldım ve güzel Cunégonde hâlâ gelmedi! Onun yerine hayâsız bir kadınla ve Périgourdlu bir rahiple karşılaştım! Muhtemelen Cunégonde ölüm döşeğindedir, artık ben de ölmeliyim. Ah! Bu lanetli Avrupa'ya gelmektense Eldorado cennetinde kalmalıydık. Ne kadar da haklıydınız Martin! Her şey sanrıdan ve uğursuzluktan ibaret."

Kapkaranlık bir melankoliye düştü ve operalara katılmadığı gibi karnavalın diğer eğlencelerine de katılmadı; hiçbir kadın onda heves uyandırmadı. Martin ona şöyle dedi:

— Cebinde beş-altı milyonu olan melez uşağınızın dünyanın diğer ucuna gidip metresinizi alıp Venedik'e getireceğine inanmakla çok saflık ediyorsunuz aslında. Onu bulursa kendisine saklar. Onu bulamazsa başka bir kadın bulur. Size tavsiyem uşağınız Cacambo'yu ve metresiniz Cunégonde'u unutmanız.

Martin pek teselli edici değildi. Candide'in melankolisi arttı ve Martin belki kimsenin gidemediği Eldorado haricinde, yeryüzünde çok az erdem ve mutluluk olduğunu ispatlayıp duruyordu.

Bu önemli konuda tartışırken ve Cunégonde'u beklerken Candide, Saint-Marc meydanında kolunun altında bir kızı tutan genç bir Theatin* rahibi fark etti. Rahip taze, etine dolgun ve güçlü görünüyordu; gözleri parlak, duruşu emin, boyu uzun ve yürüyüşü gururluydu. Kız çok güzeldi ve şarkı söylüyordu; rahibe âşıkmış gibi bakıyordu ve arada sırada tombul yanaklarını çimdikliyordu.

— En azından bu insanların mutlu olduklarını itiraf edersiniz, dedi Candide Martin'e. Eldorado hariç yeryüzünde yerleşim olan her yerde şimdiye kadar sadece bahtsız insanlar buldum. Ama bu kızla bu rahibin mutlu kişiler olduğuna bahse girerim.

---

* Theatin tarikatı 1524 yılında, Roma'da Aziz Gaétan de Thienne ve daha sonra Papa IV. Paul olacak Pietro Carafa tarafından kurulmuş bir tarikat.

— Ben de olmadıklarına bahse girerim, dedi Martin.

— Akşam yemeğine onları davet edelim ve yanılıp yanılmadığımızı görelim, dedi Candide.

Derhal gidip onlarla konuşmaya başladı, onlara iltifatlarda bulundu ve akşam oteline makarna, Lombardiya keklikleri, mersinbalığı yumurtaları yemeye; Montepulciano, Lacrima-Christi, Kıbrıs ve Samos şarabı içmeye davet etti. Genç kızın yüzü kızardı, rahip teklifi kabul etti. Kız Candide'e birkaç gözyaşının bulanıklaştırdığı şaşkın ve mahcup bakışlarla bakarak rahibi takip etti. Candide'in odasına girer girmez ona şöyle dedi:

— Nasıl olur! Bay Candide, Paquette'i artık tanımıyor musunuz?

Bu söz üzerine yalnızca Cunégonde ile meşgul olduğu için o ana kadar kıza dikkatlice bakmamış olan Candide şöyle dedi:

— Ah! Zavallı çocuğum, doktor Pangloss'u gördüğüm o hoş hale siz mi düşürdünüz?

— Maalesef! Ben yaptım, dedi Paquette. Her şeyden haberdar olduğunuzu görüyorum. Madam Baron ve güzel Cunégonde'un başlarına gelen korkunç felaketleri öğrendim. Yemin ederim ki benim kaderim de onlarınkinden daha bahtlı olmadı. Beni gördüğünüzde çok saftım. Günahımı çıkaran bir Cordelier* rahibi kolayca beni baştan çıkardı. Devamı korkunç oldu; Mösyö Baron kıçınızı tek-

---

* Fransa'ya yerleşmiş Fransisken tarikatına mensup rahiplere verilen isim.

meleyerek sizi şatodan attıktan kısa bir süre sonra oradan gitmek zorunda kaldım. Ünlü bir hekim bana acımasaydı, şimdiye ölmüştüm. Bir süre minnettarlığımdan dolayı onun metresi oldum. Kudurmuşçasına kıskanç olan karısı her gün acımasızca beni dövüyordu; şirret birisiydi. Bu hekim erkekler arasında en çirkiniydi ve ben de, sevmediğim bir erkek için aralıksız dayak yiyen insanların en mutsuzuydum. Beyefendi, hırçın bir kadın için bir hekim eşi olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu bilirsiniz. Bu hekim karısının yaptıklarından usandığından hafif bir nezlesini iyileştirmek için bir gün ona öyle tesirli bir ilaç verdi ki kadın iki saat içinde çırpınarak öldü. Kadının ailesi hekime karşı dava açtı; adam kaçtı ve ben de hapse atıldım. Biraz güzel olmasaydım suçsuz olmam beni kurtaramazdı. Yargıç, hekimin yerine geçme koşuluyla beni serbest bıraktı. Kısa bir süre sonra yerimi bir rakip aldı, hiç ödül almadan kovuldum ve siz erkeklere çok hoş görünen, oysa bizim için sefalet çukuru olan bu berbat mesleğe devam etmek zorunda kaldım. Bu mesleği Venedik'te yapmaya geldim. Ah! Yaşlı bir tüccarı, bir avukatı, bir rahibi, bir gondolcuyu, bir başrahibi hiç fark gözetmeksizin okşamanın, her türlü hakaşete ve alaya maruz kalmanın, iğrenç bir adamın kaldırması için bir etek ödünç almanın, biriyle kazandığımın bir başkası tarafından çalınmasının, adalet memurları tarafından haraca bağlanmanın ve gelecekte berbat bir yaşlılık, hastane ve çöpe atılmaktan başka bir şey beklememenin nasıl

bir şey olduğunu bilemezsiniz. Yeryüzünün en bahtsız insanlarından biri olduğumu kabul edersiniz.

"Bahsin yarısını kazandığımı görüyorsunuz," diyen Martin'in huzurunda bir odada Paquette, kalbini Candide'e açmıştı.

Rahip Giroflée yemek odasında kalmıştı, akşam yemeğini beklerken içiyordu.

— Ama sizinle karşılaştığımızda çok neşeli, çok memnun görünüyordunuz, dedi Candide Paquette'e. Şarkı söylüyordunuz, rahibi doğal bir hoşnutlukla okşuyordunuz. Bahtsız olduğunuzu iddia ettiğiniz kadar mutlu görünüyordunuz.

— Ah! Beyefendi, diye cevap verdi Paquette, bu da mesleğin sıkıntılarından biri. Dün bir memur paramı çaldı ve beni dövdü, oysa bugün bir rahibe hoş görünmek için mutlu görünmem gerekiyor.

Candide bunları daha fazla dinlemek istemedi; Martin'in haklı olduğunu itiraf etti. Paquette ve rahiple birlikte masaya geçildi. Yemek eğlenceli geçti ve sonlara doğru samimiyet arttı.

— Peder Bey, dedi Candide rahibe, herkesin imrendiği bir kadere sahip gibi görünüyorsunuz. Sıhhatin ışığı yüzünüzde parıldıyor, görünümünüz mutluluğun habercisi; eğlenmeniz için yanınızda çok güzel bir kız var ve Theatin rahibi olmaktan çok memnun görünüyorsunuz.

— Aslında, dedi rahip Giroflée, bütün Theatin rahiplerinin denizin dibini boylamasını isterdim. Yüz kez manastırı ateşe vermek istedim ve hatta Türk bile olasım var. On beş yaşındayken ailem,

kahrolasıca bir üst rahibi daha çok zengin ettiğim bu nefret edilesi elbiseyi giymek zorunda bıraktı beni. Kıskançlık, anlaşmazlık, öfke manastırı kuşatmış durumda. Bana biraz para getiren birkaç kötü vaaz yaptığım doğru, ama yarısını üstlerim çalıyor; geri kalanla kızlara gidiyorum ama akşam manastıra döndüğümde, kafamı yatakhanenin duvarlarına vurasım geliyor. Bütün rahipler benimle aynı durumdalar.

Martin, Candide'e dönerek alışıldık soğukkanlılığıyla şöyle dedi:

— Eh, size söylemiştim, bahsin tümünü kazandım mı?

Candide iki bin kuruş Paquette'e ve bin kuruş da rahip Giroflée'ye verdi.

— Bence bununla daha mutlu olacaklar, dedi.

— Bunu hiç sanmıyorum, diye cevap verdi Martin. Belki de bu paralarla onları daha da mutsuz edeceksiniz.

— Ne olacaksa olsun, dedi Candide, ama bir şey beni teselli etti, asla bulamayacağımızı sandığımız insanlara her zaman yeniden ulaşabiliyoruz. Kırmızı koyunuma ve Paquette'e kavuştuğuma göre Cunégonde'a da kavuşabilirim.

— Umarım bir gün mutluluğunuz yerine gelir, dedi Martin, ama bundan şüphe duyuyorum.

— Çok katısınız, dedi Candide.

— Bunları yaşadığımdan, dedi Martin.

— Ama bakın gondolcular hep şarkı söylemiyorlar mı? dedi Candide.

— Onları evlerinde, karılarıyla ve çocuklarıyla görmüyorsunuz, dedi Martin. Duka'nın da dertleri var, gondolcuların da kendi sıkıntıları var. Kuşkusuz bir gondolcunun kaderi bir Duka'nınkine tercih edilirdir. Ama aradaki fark öyle az ki, bunu incelemeye bile değmez.

— Brenta kıyısında bu güzel sarayda oturan ve yabancıları iyi karşılayan Senatör Pococuranté'den bahsediliyor, dedi Candide. Hiç üzüntü yaşamamış birisi olduğu söyleniyor.

— Bu kadar nadir bir türe ait olan bu kişiyi görmek isterdim, dedi Martin.

Candide derhal ertesi gün kendisini ziyaret etmek için Pococuranté'den izin istedi.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

ASİL VENEDİKLİ POCOCURANTÉ'YE ZİYARET

Candide'le Martin gondolla Brenta üzerinden soylu Pococuranté'nin sarayına vardılar. Bahçeler bakımlı ve hoş mermerden heykellerle süslüydü; sarayın mimarisi çok güzeldi. Altmış yaşlarındaki çok zengin ev sahibi iki meraklıyı büyük bir nezaketle kabul etti ama çok hevesli görünmüyordu, bu da Candide'in keyfini kaçırırken Martin'in hoşuna gitti.

İlk önce iki güzel ve temiz giyimli kız çok iyi köpürttükleri çikolatalardan ikram ettiler. Candide güzelliklerini, kibarlıklarını ve becerilerini övmekten kendini alıkoyamadı.

— İyi insan sayılırlar, dedi Senatör Pococuranté, bazen yatağıma yatırıyorum. Çünkü şehirdeki kadınlardan, cilvelerinden, kıskançlıklarından, tartış-

malarından, nazlarından, sıradanlıklarından, gururlarından, aptallıklarından, onlar için yazılması veya ısmarlanması gereken şiirlerden usandım. Ama bu iki kız da beni sıkmaya başladı.

Candide öğle yemeğinden sonra uzun bir koridorda gezerken tabloların güzelliklerine şaşırdı. İlk iki tablonun hangi resim ustasına ait olduğunu sordu.

— Raphael'in tabloları, dedi senatör, birkaç yıl önce gösterişçiliğimden dolayı çok pahalıya satın aldım bunları. Söylediklerine göre İtalya'da bunlardan daha güzel bir şey yokmuş, ama artık hiç hoşuma gitmiyorlar: renkler fazla koyu, şekiller yeterince yuvarlak değil ve yeterince ortaya çıkmıyorlar, kumaşlar kumaşa hiç benzemiyor. Kısacası ne denirse densin burada doğanın gerçek bir taklidini göremiyorum. Ancak doğanın kendisini gördüğüme inandığımda bir tablodan hoşlanacağım, ama bu türden hiç yok. Çok sayıda tablom var, ama artık onlara bakmıyorum.

Pococuranté akşam yemeğini beklerken bir konser verdirtti. Candide müziği çok güzel buldu.

— Bu gürültü, dedi Pococuranté, insanı yarım saat eğlendirebilir, ama daha uzun sürdüğünde, kimse itiraf etmese de herkesi yoruyor. Günümüzde müzik zor şeyleri çalma sanatından ibaret hale geldi ve zor olan şeyler de bir süre sonra hoşa gitmiyor. Müziği beni isyan ettiren bir canavara dönüştürmenin sırrı bulunmasaydı belki operayı tercih edebilirdim. Sahnelerin bir kadın oyuncunun gırtlağını

öne çıkartacak iki-üç gülünç şarkının yersizce konularak meydana getirildiği müzikli kötü trajedileri isteyen seyretsin. İğdiş edilmiş birisinin Sezar veya Cato rolünde mırıldandığını ve tiyatroda acemice gezindiğini seyretmek isteyen zevk alsın. Bana gelince, bugün İtalya'nın gururunu oluşturan ve bazı hükümdarların yüksek meblağlar ödedikleri bu sefillikten vazgeçeli çok zaman oldu.

Candide nezaketi elden bırakmadan biraz karşı çıktı. Martin senatörle hemfikirdi.

Masaya geçildi ve mükemmel bir akşam yemeğinden sonra kütüphaneye gidildi. Candide muhteşem bir şekilde ciltlenmiş bir Homeros'u görünce Zat-ı Şahanelerinin zevkini övdü.

— İşte bu kitap Almanya'nın en iyi filozofu büyük Pangloss'u mutlu eden bir kitap, dedi.

— Ama beni etmiyor, dedi soğuk bir sesle Pococuranté. Eskiden bunu okuduğumda zevk aldığıma beni inandırmışlardı. Birbirine benzeyen bu savaşların aralıksız takibi, belirgin hiçbir şey yapmamak için harekete geçen bu tanrılar, savaşa neden olan ve piyesin yalnızca bir oyuncusu olan bu Helen, kuşatılıp fethedilemeyen bu Troya, bütün bunlar beni öldürecek derecede sıkıyor. Birkaç kez bilginlere bu kitabı okurken benim kadar sıkılıp sıkılmadıklarını sordum. Bütün samimi insanlar kitabın ellerinden düştüğünü itiraf ettiler, ama antikçağın bir şaheseri ve satılamayan paslanmış madalyalar gibi bu kitaptan bir tane kütüphanemizde bulundurmamızın şart olduğunu söylediler.

— Zat-ı şahaneleriniz Vergilius için aynı şeyleri düşünmüyordur, dedi Candide.

— *Aeneas* adlı eserinin ikinci, dördüncü ve altıncı bölümünün mükemmel olduğunu kabul ediyorum, dedi Pococuranté, ama mütedeyyin Aeneas, güçlü Cloanthe, dostu Akhat, küçük Ascanius, budala kral Latinus, burjuva kadın Amatas ve can sıkıcı Lavinia kadar sanırım daha soğuk ve kaba bir şey yok. Tasso'yu ve Ariosto'nun ayakta uyutan hikâyelerini tercih ederim.

— Beyefendi Horatius'u okumaktan büyük zevk duyup duymadığınızı sormaya cesaret edebilir miyim? dedi Candide.

— Sosyetenin faydalanabileceği ve güçlü mısralarda yoğunlaşmış oldukları için hafızaya da kolay kazınabilen özdeyişler var. Fakat Brindes'e yaptığı yolculuk, berbat bir akşam yemeği tasviri, birinin sözlerinin irinle dolu bilmem hangi Pupilus* dediği birisiyle sirke gibi olan bir başkası arasındaki hamal tartışması pek ilgimi çekmiyor. Yaşlı kadınlara ve cadılara karşı yazılmış bu kaba mısraları son derece iğrenerek okudum; lirik şairler arasına konulursa muhteşem alnıyla yıldızlara vuracağını dostu Maecenas'a söylemenin nasıl bir değeri olduğunu göremiyorum. Budalalar saygıdeğer bir yazarın her şeyine hayran olurlar. Ben yalnızca kendim için okuyorum; yalnızca bana göre olandan hoşlanıyorum.

Hiçbir şeyi kendine göre değerlendirmemek üzere eğitilmiş olan Candide duyduklarına pek bir şa-

---

* Horatius, Pupilus'tan değil Rupilius'tan bahseder.

şırmıştı; Martin ise Pococuranté'nin düşünce şeklini aşağı yukarı mantıklı buluyordu.

— Ah, ya Cicero, dedi Candide. Bu büyük zatı okumaktan asla sıkılmadığınızı sanıyorum.

— Onu asla okumuyorum, diye cevap verdi Venedikli. Rabirius'u veya Cluentius'u savunmuş olması beni ilgilendirir mi? Kendi mahkemelerim bana yeter. Bu felsefi eserleriyle daha kolay yetinirdim; ama her şey hakkında kuşku duyduğunu görünce, onun kadar çok şey bildiğime ve cahil olmak için kimseye ihtiyacım olmadığına kanaat getirdim.

— Bakın, bir bilim akademisinin seksen ciltlik derlemesi, diye haykırdı Martin. İçinde işe yarar bir şeyler olabilir.

— Olabilirdi, dedi Pococuranté, eğer bu karmakarışık şeyler yığınını yazanlardan yalnızca birisi iğne yapma sanatını icat etmiş olsaydı; ama bütün bu kitaplarda boş sistemler var ve faydalı tek bir şey yok.

— Ne kadar çok tiyatro oyunu var burada! dedi Candide. İtalyanca, İspanyolca, Fransızca!

— Evet, dedi senatör, üç bin tane var ama aralarından üç düzine iyi oyun çıkmaz. Hepsi bir arada Seneca'nın tek bir sayfası etmeyen bu vaaz derlemelerini ve bütün bu teoloji kitaplarını ne ben ne de bir başkası hiç açmaz, biliyorsunuzdur,

Martin İngilizce kitaplarla dolu bir raf fark etti.

— Bu denli özgürce yazılmış eserlerin birçoğu bir cumhuriyetçinin hoşuna gidiyor olmalı, dedi.

— Evet, diye cevap verdi Pococuranté, düşündüklerimizi yazmak güzeldir, insanın imtiyazıdır.

İtalya'mızın her yerinde sadece düşünmediklerimizi yazarız; Sezarların ve Antoniusların vatanında yaşayanlar bir Jacobin'in* izni olmadan fikir edinmeye bile cesaret edemiyorlar. İngiliz dehalarına ilham veren özgürlükten hoşlanırdım, şayet taraftarlık tutkusu ve zihniyeti bu kıymetli özgürlüğün saygıdeğer olan her şeyini bozmasaydı.

Milton'un bir eserini fark eden Candide, bu yazarı büyük bir zat olarak görüp görmediğini sordu.

— Kim? dedi Pococuranté. Tekvin'in ilk bölümünü ağır kafiyelerle on kitapta yorumlayan bu barbar mı? Yaratılışı tahrif eden ve Musa sözüyle dünyayı şekillendiren Ebedi Varlığı temsil ederken gökteki dolabından eserini çizmek için Mesih'in eline büyük bir pergel aldıran bu kaba Yunan taklitçisini mi? Cehennemi ve Tasso'nun cehennemini ve şeytanını şımartanı mı, Lucifer'i bazen kurbağa bazen de pigme görünümü altında gizleyeni mi, ona yüz kere aynı söylemleri tekrarlatıp ilahiyat konusunda tartıştıranı mı, Ariosto'nun ateşli silahlarla ilgili gülünç icadını ciddi bir şekilde taklit ettirerek iblislere göğü topa tutturanı mı tercih edeceğim? İtalya'da ne ben ne de başkaları bu zırvalıklara alışabildi. Günah ve ölümün evliliği ve günahın doğurduğu yılanlar biraz ince zevklere sahip herkesi

---

* 1688 yılında İngiltere ve İrlanda kralı, Latince adıyla II. Jacobus, dış güçler tarafından tahtından indirilmiştir. Krala sadık kalan İngilizler Jacobite adıyla anılmışlardı. Ancak Voltaire'in metninde Jacobin olarak geçse de, burada Fransız Devriminde rol oynayacak Jakobenlerden söz edilmesi mümkün değildir.

kusturur. Bir hastaneyle ilgili uzun tasviri ancak bir mezarcının işine yarar. Bu anlaşılmaz, tuhaf ve iğrenç şiir doğduğu anda küçümsendi; geçmişte çağdaşları tarafından kendi vatanında ona nasıl davranıldıysa bugün ben de aynı şekilde davranıyorum. Kaldı ki ne düşünüyorsam onu söylüyorum ve başkalarının benim gibi düşünüp düşünmemesi hiç umurumda değil.

Candide bu sözlere alınmıştı; Homeros'a saygı duyuyordu ve Milton'u biraz da olsa seviyordu.

— Maalesef, dedi alçak sesle Martin'e, bu adam bizim Alman şairleri de küçümsüyordur.

— Bunda büyük bir kötülük olmaz, dedi Martin.

"Ne kadar yüce bir insan!" diyordu Candide dişlerinin arasından. "Bu Pococuranté ne kadar da büyük bir deha! Hiçbir şey hoşuna gitmiyor."

Böylece bütün kitapları gözden geçirdikten sonra bahçeye indiler, Candide bahçenin güzelliklerini övmekle bitiremedi.

— Bu kadar zevksiz bir şey görmedim, dedi ev sahibi. Burada yalnızca incik boncuk var, ama yarın daha asil bir şeyler ektireceğim."

İki meraklı Zat-ı Şahanelerinden ayrılmak için izin istedi. Candide, Martin'e şöyle dedi:

— Bu adamın insanların en mutlusu olduğunu kabul edersiniz, çünkü sahip olduğu her şeyi aşmış.

— Görmüyor musunuz, dedi Martin, sahip olduğu her şeyden sıkılmış. Uzun zaman önce Platon en iyi midelerin bütün yiyeceklerden tiksinmiş mideler olmadıklarını söylemişti.

— Ama, dedi Candide, her şeyi eleştirmekte, insanların güzellik gördükleri yerde hatalar görmekte zevk yok mudur?

— Yani zevk almamakta zevk almak mı var? diye sordu Martin.

— Demek ki Matmazel Cunégonde'u gördüğümde bir ben mutlu bir insan olacağım, dedi Candide.

— Umut etmek her zaman iyidir, dedi Martin.

Ama günler, haftalar geçiyordu, Cacambo hâlâ dönmemişti ve Candide öyle acı çekiyordu ki, Paquette'in ve rahip Giroflée'nin gelip kendisine teşekkür etmeyişini fark etmedi bile.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

CANDIDE'İN VE MARTIN'İN ALTI YABANCIYLA YEDİKLERİ AKŞAM YEMEĞİ VE BU KİŞİLERİN KİM OLDUKLARI

Bir akşam Martin'le birlikte Candide, aynı handa kalan yabancılarla masaya oturacaklardı ki, yüzü çamur renginde bir adam arkasından ona yaklaşarak kolunu tuttu ve şöyle dedi:

— Bizimle gelmeye hazır olun, sakın kaçırmayın.

Candide döndü ve Cacambo'yu gördü. Ancak Cunégonde'u görseydi bundan daha çok şaşırıp sevinirdi. Neredeyse sevinçten deliye döndü. Sevgili dostuna sarıldı.

— Cunégonde da burada, değil mi? Nerede? Beni ona götür ki sevinçten öleyim, dedi.

— Cunégonde burada değil, dedi Cacambo, İstanbul'da.

— Aman Tanrım! İstanbul'da mı! Ama Çin'de bile olsa, oraya uçarım. Hadi gidelim, dedi Candide.

— Akşam yemeğinden sonra gideriz, dedi Cacambo, size başka bir şey söyleyemem. Köleyim ve efendim beni bekliyor, yemeğini vermem lazım. Sakın bir şey söylemeyin, yemeğinizi yiyin ve hazırda bekleyin.

Candide sevinçle acı arasında kalmış, sadık ajanını bulduğuna sevinmiş ama onun köle olmasına şaşırmıştı; aklı metresini bulacağına dair düşüncelerle dolu, kalbi güm güm çarparken altüst olmuş vaziyetteki Candide, bu serüvenleri soğukkanlılıkla izleyen Martin ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelmiş altı yabancıyla birlikte masaya oturdu.

Altı yabancıdan birine içecek ikram eden Cacambo, yemeğin sonlarında efendisinin kulağına eğilerek, "Zat-ı Şahaneleriniz dilediğinde gidebilir, gemi hazır," dedi. Bu sözleri söyledikten sonra dışarı çıktı. Misafirler bir tek kelime etmeden şaşkın şaşkın birbirlerine bakıyorlardı ki, bir başka uşak efendisinin yanına yanaştı ve "Zat-ı Şahanelerinizin arabası Padova'da ve sandal da hazır," dedi. Efendi bir el hareketi yaptı ve uşak gitti. Bütün misafirler tekrar birbirlerine baktılar ve ortak şaşkınlık bir kat daha arttı. Üçüncü bir uşak üçüncü bir yabancının yanına yanaştı ve "Efendim, inanın bana, Zat-ı Şahaneleriniz burada daha fazla kalmamalı; her şeyi hazırlayacağım," dedi ve ortalıktan kayboldu.

Candide ve Martin'in bunun bir karnaval oyunu olduğundan kuşkusu kalmadı. Dördüncü bir uşak efendisine, "Zat-ı Şahaneleriniz ne zaman isterse gi-

debilir," diyerek diğerleri gibi odadan çıktı. Beşinci uşak da beşinci efendiye aynı şeyi söyledi. Ama altıncı uşak, Candide'in yanında oturan altıncı efendiye farklı şeyler söyledi: "Maalesef, efendim, hiç kimse ne Zat-ı Şahanelerinize ne de bana daha fazla borç vermek istemiyor ve bu gece siz de ben de tutuklanabiliniz. Ben başımın çaresine bakmaya gidiyorum. Elveda."

Bütün uşaklar gittikten sonra altı yabancı, Candide ve Martin derin bir sessizlik içinde kaldılar. Sonunda Candide sessizliği bozdu.

— Efendiler, dedi, bu tuhaf bir şakaydı. Neden hepiniz de kralsınız? Bana gelince, itiraf etmeliyim ki ne ben ne de Martin kralız.

Cacambo'nun efendisi ciddi bir sesle söz aldı ve Italyanca şöyle dedi:

— Şakacı değilim, adım III. Ahmet.* Birkaç yıl padişah oldum; kardeşimi tahtan indirmiştim, yeğenim de beni tahttan indirdi, vezirlerimin boyunları vuruldu. Hayatımı eski sarayda geçiriyorum. Yeğenim Büyük Padişah Mahmut sıhhatimden dolayı yolculuk etmeme izin veriyor. Karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim.

Ahmet'in yanında bulunan genç bir adam ondan sonra söz aldı ve şöyle dedi:

— Adım İvan,† Rusya'nın imparatoruydum. Beşikteyken tahtan indirildim, annemle babam

---

* III. Ahmet 1730'da tahtından indirilmiş ve 1736'da vefat etmiştir.

† 1730'da doğan İvan, tahtan indirilmiş, hapse atılmış ve 1762'de bıçaklanmış.

hapsedildi; beni de hapishanede büyüttüler. Bazen muhafızlarla birlikte yolculuk etmeme izin veriliyor ve karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim.

Üçüncü adam şöyle dedi:

— Ben İngiltere kralı Charles-Edouard'ım*. Babam kraliyet haklarını bana bıraktı; onu desteklemek için savaştım; sekiz yüz taraftarımın kalbi sökülüp yanaklarına yapıştırıldı. Hapse atıldım; ben ve dedem gibi tahtan indirilen babamı ziyarete Roma'ya gidiyorum ve karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim.

Bunun üzerine dördüncü adam söz aldı ve şöyle dedi:

— Polonyalıların kralıyım†. Savaşın kaderi babamdan bana kalan devletlerden beni mahrum bıraktı; babam da aynı yenilgilere uğradı. Sultan Ahmet, İmparator İvan, Kral Charles-Edouard gibi, Tanrı hepsine uzun ömür versin, kaderimi kabullendim ve karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim.

Beşinci adam şöyle dedi:

— Ben de Polonya kralıyım‡, kraliyetimi iki kez kaybettim, ama kader bana başka bir devlet verdi§, o devlette bütün Sarmat krallarının bir arada Vistula kıyılarında yapamadıklarından daha büyük iyilikler yaptım. Ben de kadere boyun eğdim ve karnavalı Venedik'te geçirmeye geldim.

---

* Jacques Stuart'ın oğlu.

† Saxe elektörü ve Polonya kralı Auguste, 1756'da çıkan savaşta miras aldığı topraklardan kovulmuş.

‡ XV. Louis'nin kayınpederi Stanislas. 1765'de vefat etmiştir.

§ Fransa'da Lorraine bölgesi.

Konuşmamış olan altıncı hükümdar da şöyle dedi:

— Beyler, sizin kadar büyük bir kral değilim, ama ben de diğerleri kadar kral oldum. Adım Théodore*; beni Korsika kralı seçtiler; bana Zat-ı Şahaneleriniz dediler ve şimdi beyefendi demedikleri bile oluyor. Adıma para bastırdım, şimdiyse tek bir kuruşum bile yok. İki bakanım oldu ve şimdi yalnızca bir uşağım var; kendimi taht üzerinde gördüm ve uzun süre Londra'da hapishanede saman üzerinde yattım. Korkarım burada da bana aynı şekilde davranılacak, ne kadar siz Zat-ı Şahaneleriniz gibi karnavalı Venedik'te geçirmeye gelmiş olsam da.

Beş kral bu konuşmayı asil bir merhametle dinlediler. Her biri kral Théodore'a kendisine kıyafet ve gömlek alması için yirmi Sequin† verdi; Candide ise iki bin Sequin değerinde bir pırlanta verdi. "Bizim verdiklerimizin toplam yüz katını verebilecek durumda olan ve gerçekten de veren bu sade kişi kim acaba?" diyordu beş kral.

Masadan ayrılırken savaşın sonunda devletlerini kaybetmiş olan ve karnavalı Venedik'te geçirmeye gelen dört ulu zat aynı hana geldi. Ama Candide bu yeni gelenlere dikkat etmedi. Tek derdi sevgili Cunégonde'una kavuşmak için Istanbul'a gitmekti.

---

* Korsika kralı Theodore.

† Sequin, eski dönemlerde İtalya ve Doğu'da yaygın bir kullanımı olan altından bir para. İlk Sequinler Venedik'te on üçüncü yüzyılda basıldılar. İlk zamanlar bu paraya Duka adı verildi, Floransa'nın Florinlerine benziyorlardı. 1543 yılında Duka adından vazgeçip Sequin adını almıştır. Türkiye'de Sultan Süleyman tarafından sikke olarak basılmıştır.

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

CANDIDE'İN İSTANBUL YOLCULUĞU

Sadık Cacambo, Sultan Ahmet'i İstanbul'a götürecek olan Türk kaptanının Candide ve Martin için yer ayarlamasını sağlamıştı. Her ikisi de zavallı Yüce zatın önünde eğildikten sonra sandala bindiler. Yolda Candide Martin'e şöyle diyordu:

— Tahtından indirilmiş altı kralla akşam yemeği yedik ve üstelik altı kraldan birine de sadaka verdim. Belki de daha bahtsız başka prensler de vardır. Bense sadece yüz koyunumu kaybettim, ama Cunégonde'umun kollarına doğru uçuyorum. Sevgili Martin, bir kez daha, Pangloss haklıydı; her şey iyi.

— Öyle umuyorum, dedi Martin.

— Ama, dedi Candide, Venedik'te gerçek olamayacak bir macera yaşadık. Tahtından indirilmiş altı kralın bir meyhanede birlikte akşam yemeği yediği ne görülmüş ne işitilmiş bir durum.

— Başımıza gelen pek çok şeyden daha fazla şaşırtıcı sayılmaz, dedi Martin. Kralların tahtan indirilmesi alışıldık bir şeydir; onlarla akşam yemeği yeme şerefine sahip olmaksa, dikkatimizi çekmeyi hak etmeyen sıradan bir şeydir.

Gemiye biner binmez Candide eski uşağı, dostu Cacambo'nun boynuna sarıldı.

— Peki, Cunégonde nasıl? diye sordu. Hâlâ muhteşem bir güzellikte mi? Hâlâ beni seviyor mu? Hali sıhhati nasıl? Muhtemelen onun için İstanbul'da bir saray almış olmalısın.

— Sevgili efendim, dedi Cacambo, Cunégonde çok az tabak çanağı olan bir prensin evinde Marmara kıyılarında bulaşık yıkıyor; padişaha sığınıp ondan aldığı günlük üç eküyle geçinen Ragotski adında eski bir hükümdarın evinde köledir. Ama asıl üzücü olansa güzelliğini kaybetmiş olması ve korkunç derecede çirkinleşmesidir.

— Ah! Güzel veya çirkin, dedi Candide, ben dürüst bir insanım ve görevim onu sonsuza dek sevmektir. Fakat ona götürdüğün beş veya altı milyonla nasıl bu kadar iğrenç bir hale geldi?

— İlk önce Buenos Aires valisi İbraalı Don Fernando y Figueora y Mascarenes y Lampourdos y Souza'ya Mâtmazel Cunégonde'u tekrar alabilmek için iki milyon vermek zorunda kaldım. Ardından gözü kara bir korsan bizi kalan paramızdan etti. Sonrasında bu korsan bizi Matapan'a, Milo'ya, Nikari'ye, Sisam'a, Petra'ya, Çanakkale'ye, Marmara'ya ve Üsküdar'a götürdü. Cunégonde ve yaşlı

kadın demin bahsettiğim prensin yanında hizmet ediyorlar ve ben de tahtan indirilen sultanın köle-siyim.

— Peş peşe ne çok felaket yaşamışsınız! dedi Candide. Ama neyse, birkaç pırlantam daha var, kolayca Cunégonde'u kurtarırım. Keşke çirkin ol-masaydı.

Ardından Martin'e dönerek

— Ne düşünüyorsunuz, diye sordu, sizce Sultan Ahmet mi, İmparator İvan mı, Kral Charles-Edouard mı yoksa ben mi acınacak durumdayım?

— Bilemiyorum, dedi Martin, bunu bilmek için kalplerinizde olmam gerekir.

— Ah! dedi Candide. Pangloss burada olsaydı, o bunu bilir ve bize anlatırdı.

— Pangloss'unuzun hangi tartıyla insanların bahtsızlığını ölçüp onların acılarını değerlendir-diğini bilemeyeceğim, dedi Martin. Benim var-sayabileceğim tek şey, yeryüzünde Kral Charles Edouard'dan, İmparator İvan'dan ve Sultan Ahmet'ten daha acınası durumda bulunan milyon-larca insanın olduğudur.

— Bu doğru olabilir, dedi Candide.

Kısa bir süre içinde boğaza vardılar. Candide, Cacambo'yu çok pahalıya satın almakla başladı işe ve zaman kaybetmeden ne kadar çirkin de olsa Cunégonde'u almak için arkadaşlarıyla birlikte Marmara kıyılarına giden bir kadırgaya atladı.

Forsalar arasında çok kötü kürek çeken ve Doğulu kaptanın ara sıra çıplak omuzlarına sığır

sinirinden yapılmış bir kırbaç vurduğu iki forsa vardı. Candide, doğal bir hareketle, diğer forsalardan daha dikkatlice bu ikisine baktı ve acıyarak onlara yaklaştı. Biçimsizleşmiş yüzlerinin bazı hatları ona Pangloss'u ve Matmazel Cunégonde'un erkek kardeşi zavallı Cizvit'i anımsattı. Bu düşünce onu etkiledi ve hüzünlendirdi. Onlara biraz daha dikkatlice baktı.

— Aslında, dedi Cacambo'ya, üstat Pangloss'un asıldığını görmemiş ve baronu öldürme bahtsızlığında bulunmamış olsaydım, bu kadırgada kürek çekenlerin onlar olduğuna inanırdım.

Baron ve Pangloss isimlerini duyan iki forsa çığlıklar attılar, duraklayıp küreklerini bıraktılar. Doğulu kaptan onlara doğru koştu ve sığır sinirinden yapılmış kırbacın sesleri çoğaldı.

— Durun, durun, efendi! diye haykırdı Candide. İstediğiniz kadar para veririm.

— Nasıl! Bu Candide! dedi forsalardan biri.

— Nasıl olur! Candide! dedi diğeri de.

— Bu bir düş mü? dedi Candide. Uykuda mıyım? Bu kadırgada mıyım? Siz öldürdüğüm baron değil misiniz? Asıldığına şahit olduğum üstat Pangloss değil misiniz?

— Biziz, biziz, diye cevap verdiler.

— Nasıl olur! O büyük filozof bu mu? dedi Martin.

— Ah! Kaptan, dedi Candide, imparatorluğun en önemli baronlarından Thunder-ten-Tronckh ve Almanya'nın en derin metafizikçisi Pangloss için ne kadar istiyorsunuz?

— Hıristiyan itleri, diye cevap verdi Doğulu kaptanı, mademki bu iki forsa iti baron ve metafizikçiymiş, bu da onların ülkelerinde yüksek bir onur gibi görünüyor, bana elli bin akçe vereceksin.

— Parayı size vereceğim, beyefendi, beni yıldırım hızıyla İstanbul'a götürün ve derhal ödemenizi alın. Hayır, beni Cunégonde'a götürün, dedi Candide.

Candide'in ilk teklifi üzerine Doğulu kaptan pruvayı o yöne çevirmiş ve bir kuşun havada uçtuğu gibi hızlıca kürek çektirmeye başlamıştı.

Candide yüz kez barona ve Pangloss'a sarıldı.

— Nasıl oldu da sizi öldüremedim, sevgili baronum? Ve siz sevgili Pangloss, asıldıktan sonra nasıl hayatta kaldınız? Ve neden ikiniz de Türkiye'de kadırgada forsasınız?

— Sevgili kız kardeşimin bu ülkede olduğu doğru mu? diye sordu baron.

— Evet, diye cevap verdi Cacambo.

— Demek ki sevgili Candide'imi yine görecekmişim, diye haykırıyordu Pangloss.

Candide onları Martin ve Cacambo'yla tanıştırdı. Hepsi birbirine sarıldı ve hepsi aynı anda konuştu. Kadırga uçuyordu, limana gelmişti bile. Bir Yahudi çağrıldı, Candide ona yüz bin akçe değerindeki bir pırlantayı elli bin akçeye sattı. Hiç beklemeden Pangloss'un ve baronun fidyesini ödedi. Pangloss kurtarıcısının ayaklarına kapandı ve gözyaşlarıyla ıslattı. Diğeri de bir baş hareketiyle teşekkür etti ve ilk fırsatta bu parayı ona geri ödeyeceğine dair söz verdi.

— Kız kardeşimin Türkiye'de olması mümkün mü? diyordu.

— Hiçbir şey bu kadar mümkün değil, diye cevap verdi Cacambo, çünkü Transilvanyalı bir prensin evinde bulaşık yıkıyor.

Derhal iki Yahudi getirttirildi; Candide yine pırlantalarından sattı. Hepsi birlikte başka bir kadırgayla Cunégonde'u kurtarmak için yola çıktılar.

YİRMİ SEKİZİNCİ BÖLÜM

CANDIDE'İN, CUNÉGONDE'UN, PANGLOSS'UN, MARTIN'İN BAŞINA GELENLER

— Tekrar özür dilerim, dedi Candide barona. Özür dilerim size kılıcımı geçirdiğim için.

— Artık bundan bahsetmeyelim, dedi baron. İtiraf etmeliyim, biraz fazla sert davrandım; ama mademki hangi tesadüfle beni kadırgada gördüğünüzü öğrenmek istiyorsunuz, size anlatayım. Kolejin eczacı rahibi tarafından yaram iyileştirildikten sonra, İspanyollar tarafından saldırıya uğradım ve kaçırıldım; kız kardeşim oradan ayrıldığı dönemde Buenos Aires'te hapse atıldım. Başpapazın yanına, Roma'ya dönmek için başvurdum. İstanbul'da Fransız elçisinin yanına rahip olarak atandım. Göreve gireli sekiz gün olmamıştı ki, akşamüzeri hoş endamlı genç bir içoğlanıyla tanıştım. Hava çok

sıcaktı; genç adam suya girmek istedi, ben de bu fırsatla yıkandım. Bir Hıristiyanın bir Müslümanın yanında çırılçıplak bulunmasının en büyük suçlardan biri olduğunu bilmiyordum. Bir kadı ayağımın altına yüz değnek vurdurttu ve beni kürek cezasına mahkûm etti. Bundan daha büyük bir adaletsizlik işlendiğini sanmıyorum. Ama neden kız kardeşimin Türklere sığınmış bir Transilvanya hükümdarının mutfağında olduğunu bilmek istiyorum.

— Ama siz sevgili Pangloss'um, dedi Candide, sizi tekrar görmem nasıl mümkün?

— Doğru, dedi Pangloss, asıldığımı gördünüz. Aslında yakılmam gerekiyordu ama beni pişirmeye koyacakları an bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığını hatırlıyorsunuz; fırtına öyle şiddetliydi ki ateşi yakmayı başaramadılar. Asıldım, çünkü daha iyisini yapamadılar. Bir cerrah bedenimi satın alıp evine götürdü ve teşrih etti. İlk önce göbek deliğinden köprücük kemiğine kadar haç şeklinde çizip beni yardı. Benim kadar kötü asılmış olmak mümkün değildi. Kutsal engizisyonun yüksek işler uygulamacısı ki kendisi diyakoz yardımcısıydı, gerçekten insanları muhteşem bir şekilde yakıyordu, ama asma işine alışık değildi. İp ıslaktı ve iyice kayamadı, kördüğüm oldu; nihayetinde hâlâ nefes alıyordum. Haç biçiminde yarılmam bana öyle bir çığlık attırdı ki, cerrah yere düştü ve şeytanı kesip biçtiğini sanarak korkudan ölmüş bir vaziyette kaçtı, kaçarken de merdivenden yuvarlandı. O sese karısı yan odalardan birinden koşarak geldi; bedenimi

haç biçiminde açılmış yatarken gördü; kocasından daha çok korktu, kaçtı ve kocasının üzerine düştü. Biraz kendilerine geldiklerinde, kadının cerrah kocasına şöyle dediğini işittim: "Ah akıllım, bir din sapkınını teşrih etmeye nasıl kalkışırsın? Şeytanın her zaman bunların bedenlerinde olduğunu bilmiyor musunuz? Şeytanı kovmak için hemen gidip bir rahip çağıracağım." Bu sözleri işittiğimde ürktüm ve kalan tüm gücümü toplayarak şöyle bağırdım: "Merhamet edin!" Sonunda Portekizli berber cerrah cesaretini topladı, derimi tekrar dikti, karısı bile bana baktı. On beş günün sonunda ayağa kalkmış durumdaydım. Berber bana uygun bir iş buldu ve Venedik'e giden Malta şövalyelerinin yanına uşak olarak verdi; ama efendimin bana verecek parası olmadığı için, Venedikli bir tüccarın hizmetine girdim ve İstanbul'a kadar geldim. Bir gün bir camiye girmek istedim; içeride yalnızca yaşlı bir imam ve dua okuyan çok güzel inançlı bir genç hanım vardı. Gerdanı açıktaydı; iki göğüs ucu arasında laleden, gülden, dağlalesinden, düğünçiçeğinden, sümbülden ve çuhaçiçeğinden oluşan hoş bir buket vardı. Buketi düşürdü; saygılı bir aceleyle buketi yerden alıp yerine koymaya çalıştım. Ama bu o kadar uzun sürdü ki, imam sinirlendi ve Hıristiyan olduğumu görünce yardım çağırdı. Beni kadıya götürdüler ve orada topuklarıma tahtayla yüz kez vurup forsa olmaya gönderdiler. Tam olarak baronla aynı kadırgaya ve onunla aynı sıraya denk geldim. Bu kadırgada bize bu tür maceraların her gün vuku bulduğunu

söyleyen dört Marsilyalı genç adam, beş Napolili rahip, iki Korfulu keşiş vardı. Baron, benden daha büyük bir haksızlığa uğradığını iddia ediyordu; ben de bir kadının gerdanına çiçek yerleştirmenin bir içoğlanıyla çıplak olmaktan daha az densiz bir şey olduğunu iddia ediyordum. Bu evrendeki olayların zinciri sizi bizim kadırgamıza getirip bizi satın al-

madan önce sürekli tartışıyorduk ve günde yirmi kez sığır siniriyle kırbaçlanıyorduk.

— Peki, sevgili Pangloss'um, dedi Candide, asıldıktan, teşrih edildikten, dayak yedikten ve kadırgada forsa olarak kürek çektikten sonra hâlâ dünyada her şeyin iyi gittiğini düşündünüz mü?

— Hep aynı düşüncedeyim, diye cevap verdi Pangloss, çünkü ben bir filozofum, sözümden dönemem. Leibniz haksız olamaz ve tıpkı dolu olan ve latif madde gibi önceden oluşturulmuş uyum dünyanın en güzel şeyidir.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

CANDIDE CUNÉGONDE'U VE YAŞLI KADINI NASIL BULDU

Candide, Baron, Pangloss, Martin ve Cacambo başlarına gelenleri anlatırken, evrenin olumsal veya olumsal olmayan olayları hakkında akıl yürütürken, nedenler ve sonuçlar, ahlaki ve fiziksel kötülük, özgürlük ve gereklilik, Türkiye'de forsayken bulunacak teselliler üzerine tartışırken Marmara kıyılarındaki Transilvanya prensinin evine vardılar. Karşılarına çıkan ilk şey kurutmak için ipe elbezlerini seren Cunégonde ve yaşlı kadın oldu.

Bunu gören baronun beti benzi attı. Müşfik âşık Candide, güzel Cunégonde'unu kararmış, gözleri kanlanmış, gerdanı kurumuş, yanakları kırışmış, kolları kızarmış ve pul pul olmuş görünce korkudan üç adım geri sıçradı ve ardından yalnızca usulen ona doğru ilerledi. Cunégonde, Candide'e ve

erkek kardeşine sarıldı; yaşlı kadına da sarıldılar. Candide her ikisini de satın aldı.

Yakınlarda ufak bir çiftlik vardı; yaşlı kadın herkes daha iyi bir kadere kavuşana kadar Candide'e bu çiftlikle yetinmesini teklif etti. Cunégonde çirkinleştiğini bilmiyordu, kimse ona haber vermemişti; Candide'e verdiği sözleri öyle kesin bir sesle hatırlattı ki, Candide itiraz etmeye cesaret edemedi. Barona kız kardeşiyle evleneceğini bildirdi.

— Onun bu şekilde alçalmasını ve sizin de böyle bir küstahlıkta bulunmanızı asla kabul edemem, dedi baron, asla böyle bir namus lekesi başıma kakılmayacak; kız kardeşimin çocukları Almanya'ya konu olmayacak. Hayır, kız kardeşim imparatorluğun bir baronundan başkasıyla evlenemez.

Cunégonde baronun ayaklarına kapandı ve gözyaşları döktü ama baron taviz vermedi.

— Ah kaçık efendi, dedi Candide, seni forsalıktan kurtardım, fidyeni ödedim, kız kardeşinkini de ödedim; burada bulaşık yıkıyordu, çirkinin teki olmuş. Onu karım yapma iyiliğinde bulunuyorum ve halen bana karşı çıkmaya cesaret ediyorsun! Öfkemi dinlesem seni tekrar öldürürüm.

— Beni tekrar öldürebilirsin, dedi baron, ama ben hayattayken kız kardeşimle evlenemezsin.

OTUZUNCU BÖLÜM

SONUÇ

Candide, kalbinin derinliklerinde aslında Cunégonde'la evlenmek istemiyordu. Fakat baronun bu aşırı densizliği evlenmeye karar vermesine neden olmuştu ve Cunégonde o kadar çok ısrar ediyordu ki sözünden dönemezdi. Pangloss'a, Martin'e ve sadık Cacambo'ya danıştı. Pangloss, baronun kız kardeşi üzerinde hiçbir hakkı olmadığını ve imparatorluğun tüm yasalarına göre Candide'le sol eliyle evlenebileceğini ispatlayan güzel bir açıklamada bulundu. Martin, baronun denize atılmasını önerdi. Cacambo, onun Doğulu kaptana verilip forsa yapılmasına ve ardından ilk gemiyle Roma'ya, başrahibe gönderilmesine karar verdi. Bu görüş yerinde bulundu; yaşlı kadın da tasdik etti; kız kardeşine hiçbir şey söylenmedi. Biraz parayla plan yerine getirildi ve böylece bir Cizvit yakalama ve kibirli bir

Alman baronunu cezalandırma mutluluğuna erişildi.

Bu kadar çok felaketten sonra sevgilisiyle evlenen; filozof Pangloss'la, filozof Martin'le, temkinli Cacambo'yla ve yaşlı kadınla yaşayan; eski İnkaların vatanından sayısızca pırlanta getirmiş olan Candide'in dünyadaki en hoş hayatı sürdüreceği doğal olarak düşünülebilir. Ama Yahudiler tarafından o kadar dolandırıldı ki, elinde küçük çiftliğinden başka bir şeyi kalmadı; her gün daha da çirkinleşen karısı hırçın ve çekilmez birisi haline gelmişti; yaşlı kadın sakatlanmıştı ve Cunégonde'dan daha huysuz olmuştu. Bahçede çalışan ve İstanbul'a sebze satmaya giden Cacambo'nun işi başından aşkındı ve kaderine lanet ediyordu. Pangloss birkaç Alman üniversitelerinde parlayamadığı için umutsuzluğun uç noktasındaydı. Martin ise her yerde eşit şekilde kötü halde olunduğuna iyice ikna olmuştu ve her şeye sabrediyordu. Candide, Martin ve Pangloss bazen metafizik ve ahlak hakkında tartışıyorlardı. Çiftliğin pencerelerinin önünden sık sık Limni'ye, Midilli'ye ve Erzurum'a sürgün edilen efendilerle, paşalarla, kadılarla yüklü gemilerin geçtiği görülüyordu. Başka kadılar, başka efendiler, başka paşalar sürgünlerin yerini alıyor, sonra bunlar da sürülüyordu. Bâb-ı Ali'ye sunulmak üzere titizlikle samanla doldurulmuş kafalar görülüyordu. Bu manzaralar tartışmaları daha da alevlendiriyordu; tartışmadıklarında can sıkıntısı öyle ağırlaşıyordu ki, yaşlı kadın bir gün şöyle demeye cesaret etti:

— Neyin en beter olduğunu bilmek istiyorum: zenci korsanlar tarafından yüz kez tecavüze uğramak mı, kalçanın birinin kesik olması mı, Bulgarlar tarafından falakaya yatırılmak mı, bir auto-da-fé'de kırbaçlanıp asılmak mı, teşrih edilmek mi, kadırgada forsa olmak mı, hepimizin uğradığı bütün bu felaketlerden geçmiş olmak mı, yoksa burada hiçbir şey yapmadan durmak mı?

— Bu ciddi bir soru, dedi Candide.

Bu konuşma yeni fikirler doğurdu ve Martin insanın endişe kıvranmaları içinde ya da can sıkıntısının uyuşukluğunda yaşamak için doğduğu sonucuna vardı. Candide bunu kabul etmiyordu ama bir şey de ileri süremiyordu. Pangloss her zaman korkunç acılar çektiğini itiraf etmişti; yine de bir kere her şeyin mükemmel işlediğini savunduğu için hâlâ onu savunuyor ama buna inanmıyordu.

Martin'in nefret edilesi ilkelerinde karar kılmasına sebep olan, Candide'i her zamankinden çok tereddüte iten ve Pangloss'u da zora sokan bir şey oldu. Bir gün çiftliklerine sefilliğin en derininde bulunan Paquette ile rahip Giroflée'nin geldiğini gördüler; üç bin kuruşlarını çabucak tüketmişler, ayrılmışlar, barışmışlar, kavga etmişler, hapse düşmüşler, kaçmışlar ve sonunda rahip Giroflée Türk olmuştu. Paquette mesleğini her yerde sürdürmüş ve artık hiçbir şey kazanamaz olmuştu.

— Hediyelerinin çabucak tükenip daha sefil bir hale düşeceklerini öngörmüştüm, dedi Martin Candide'e. Siz ve Cacambo milyonlarca kuruşa sa-

hiptiniz ama şimdi rahip Giroflée ve Paquette'ten daha mutlu değilsiniz.

— Ah Paquette! dedi Pangloss. Demek ki kader sizi bizim aramıza tekrar getirdi, zavallı çocuğum! Burnumun ucunun kesilmesine, gözüme ve kulağıma mal olduğunuzu biliyor musunuz? Nasıl bir haldesiniz? Bu dünya nasıl bir yer!

Bu yeni olay her zamankinden daha çok felsefeye dalmalarına neden oldu.

Yakınlarda Türkiye'nin en iyi filozofu olarak bilinen çok ünlü bir derviş vardı, gidip ona danıştılar. Pangloss söz aldı ve ona şöyle dedi:

— Üstadım, insan gibi tuhaf bir hayvanın neden yaratıldığını sormaya geldik.

— Ne karışıyorsun? dedi derviş. Bu senin işin mi?

— Ama azizim, dedi Candide, yeryüzünde çok büyük kötülükler var.

— Ne fark eder, dedi derviş, iyilik olsun kötülük olsun? Yüce Efendi Mısır'a gemi gönderdiğinde gemideki farelerin rahat olup olmadıklarına bakıyor mu?

— Peki ne yapmalı? diye sordu Pangloss.

— Susmak, dedi derviş.

— Sizinle nedenler ve sonuçlar, mümkün en iyi dünyalar, kötülüğün kökeni, ruhun doğası ve önceden oluşmuş uyum üzerinde akıl yürütürüz diye umut etmiştim, dedi Pangloss.

Bu sözleri işiten derviş kapıyı yüzlerine kapadı.

Bu konuşma esnasında İstanbul'da iki vezirin ve müftünün boğdurularak öldürüldüğü ve birçok

arkadaşının da kazığa geçirildiği haberi yayıldı. Birkaç saatliğine bu felaketler her yerde büyük ses getirdi. Pangloss, Candide ve Martin çiftliğe dönerken portakal ağaçlarının altındaki bir çardakta, kapısının önünde temiz hava alan iyi kalpli bir yaşlıyla karşılaştılar. Akıl yürütmeyi sevdiği kadar meraklı da olan Pangloss boğularak öldürülen müftünün adını sordu.

— Bilmiyorum, dedi adamcağız. Hiçbir müftünün ve vezirin adını hiçbir zaman bilmedim. Bana bahsettiğiniz olaydan haberim yok. Sanırım kamu işlerine karışanların geneli berbat bir şekilde ölüyorlar ve bunu da hak ediyorlar. Ama asla İstanbul'da olup bitenlerle ilgili haber almıyorum, bahçemde ekip biçtiğim sebzelerimi orada satmakla yetiniyorum.

Bunları söyledikten sonra yabancıları evine aldı; iki kızı ve iki oğlu kendilerinin yaptıkları ağaçkavunu şekerlemeleriyle karışık kaymak, portakal, limon, ananas, antepfıstığı, kötü kahvelerden olan Batavia ve adalardan gelen kahvelerle karışmamış moka kahvesi ve birkaç şerbet takdim ettiler. Bunun ardından iyi kalpli Müslüman'ın iki kızı Candide'in, Pangloss'un ve Martin'in sakallarına kokular sürdüler.

— Geniş ve muhteşem topraklarınız olmalı, dedi Candide Türke.

— Yalnızca yirmi dönüm toprağım var, diye cevap verdi Türk. Çocuklarımla birlikte ekip biçiyorum. İş bizi üç musibetten uzak tutuyor: can sıkıntısı, kötü alışkanlıklar ve ihtiyaç.

Candide çiftliğine dönerken Türkün söyledikleri hakkında derin düşüncelere daldı. Pangloss'a ve Martin'e şöyle dedi:

— Bu iyi kalpli yaşlı adam, birlikte akşam yemeği yeme şerefine nail olduğumuz altı kralın kaderinden daha iyi bir kadere sahip.

— Bütün filozofların görüşüne göre büyüklük çok tehlikeli bir şeydir, dedi Pangloss, çünkü Muabitlerin kralı Eglon'u Ehud öldürdü; Abşalom saçlarından asıldı ve üç kez mızrakla delik deşik edildi; Jeroboam'ın oğlu kral Nadab'ı Baassa; kral Ela'yı Zambri, Ochosias'ı Jehu, Attalia'yı Joïada öldürdü; krallar Joachim, Yekoniya, Tzidkiyahu köle edildi. Krezüs'ün, Astiages'in, Darius'un, Siraküzalı Denis'in, Pirus'un, Perseus'un, Hannibal'in, Jugurtha'nın, Ariovistus'un, Sezar'ın, Pompeus'un, Neron'un, Othon'un, Vitellius'un, Domitianus'un, İngiltere kralları II. Richard'ın, II. Edouard'ın, IV. Henri'nin, III. Richard'ın, Marie Stuart'ın, I. Charles'ın, Fransa'daki üç Henri'nin, imparator IV. Henri'nin nasıl öldüklerini biliyorsunuz. Biliyorsunuz...

— Bahçemizi ekip biçmemiz gerektiğini de biliyorum, dedi Candide.

— Haklısınız, dedi Pangloss, çünkü insan cennet bahçesine çalışması için yerleştirilmiştir, bu da insanın doğuştan dinlenmeye elverişli olmadığını kanıtlar.

— Nedensiz çalışalım, dedi Martin, hayatı tahammül edilebilir hale getirmenin tek çaresi bu.

Bu küçük topluluk bu övülecek amacı kabul etti; herkes becerilerini sergiledi. Küçük toprak parçası çok para kazandırdı. Cunégonde gerçekten çok çirkindi, ama büyük bir hünerle hamur işleri yapıyordu. Paquette nakış işledi; yaşlı kadın kıyafetlerle ilgilendi. Rahip Giroflée bile işe yaradı; çok iyi bir marangoz oldu ve çok namuslu bir insana dönüştü. Pangloss bazen Candide'e şöyle diyordu:

— Bütün olaylar mümkün dünyaların en iyisinde birbirine zincirlenmiştir; çünkü Matmazel Cunégonde'un aşkına güzel bir şatodan tekmelerle kovulmasaydınız, engizisyondan geçmeseydiniz, yaya olarak Amerika'yı katetmemiş olsaydınız, barona sağlam bir kılıç darbesi vurmasaydınız, güzel Eldorado ülkesinden gelen bütün koyunlarınızı kaybetmeseydiniz, burada bu ağaçkavunu şekerlemelerini ve antepfıstıklarını yiyemeyecektiniz.

— Doğru söylüyorsunuz, diye cevap verdi Candide, ama bahçemizi ekip biçmeliyiz.

Alman filozofu Leibniz'in "Yaşadığımız dünya dünyaların en iyisidir" mantığına karşı çıkarak yazılan 1759 tarihli *Candide*, Voltaire'in en önemli yapıtlarından biridir.

Candide adlı iyi niyetli bir genç Almanya'da yaşadığı şatodan kovulduktan sonra Avrupa, Afrika ve Asya'da büyük felaketlerin tam ortasına düşer. Depremler, engizisyon tehlikesi, frengi hastalığı, cinayetler arasında oradan oraya savrulur. Mümkün dünyaların en iyisinde yaşadığımızı söyleyen hocası Pangloss'un öğretilerini bu maceralarda hiç aklından çıkartmayacaktır, ama dünyanın halini, insanların kötülüğünü gördükçe de umutsuzluğa kapılmadan edemez.

Almanya'da bir şatodan sefil bir hayata, düşler ülkesi Eldorado'dan İstanbul'a dek uzanan, iyimserliği alaya alan ve bu sırada hayatı, hayatın amacını sorgulayan bir yapıt.

ALFA
alfakitap
alfakitap
alfakitap
www.alfakitap.com
9 786051 711874
KLASİK